

21. X. 1970

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 8 1970 XVIII

Z OBSAHU

Ernest Freistadt, Futurológia a rozvojové krajiny – Jozef Košnár, Niektoré poznatky z analýzy zapojenia Slovenska do medzinárodnej deľby práce – Petr Tomášek, Problém konverze struktury průmyslově vyspělých oblastí – Drahoš Šíbl, Ekonomické aspekty prechodu Európskeho hospodárskeho spoločenstva od colnej k hospodárskej únii – K. Kedrova, Fond na osvojenie novej techniky a jeho úloha v stimulovaní technického pokroku – Herta Gabrielová, Štátny intervencionizmus v poľnohospodárstve a Labiniho teória oligopolu – Recenzie – Správy

čas. 2112-1

I-C

OBSAH

State

Ernest Freistadt, Futurológia a rozvojové krajiny 673

Diskusia

Jozef Košnář, Niektoré poznatky z analýzy zapojenia Slovenska do medzinárodnej
deľby práce 684

Konzultácie

Petr Tomášek, Problém konverze struktury průmyslově vyspělých oblastí 697

Prehľady

Drahoš Šíbl, Ekonomické aspekty prechodu Európskeho hospodárskeho spoločenstva
od colnej k hospodárskej únii 709

Zo zahraničnej vedy

K. Kedrova, Fond na osvojenie novej techniky a jeho úloha v stimulovaní tech-
nického pokroku 726

Giosy

Herta Gabrielová, Štátny intervencionizmus v poľnohospodárstve a Labiniho teó-
ria oligopolu 739

Recenzie

G. B. Gercovič, Soveršenstvovanie metodov choziajstvovanija v jevropskich stra-
nach – členach SEV – M. Kočiščák 747

R. N. Cooper, International Finance – P. Ondrčka, D. Šíbl 751

L. Stoleru, L'impératif industriel – E. Šarmír 754

L. Ciamağa, Děľba práce v průmyslu zemí EHS – V. Pavlát 758

G. Denton, M. Forsyth, M. MacLennan, Economic Planning and Policies in Britain,
France and Germany – V. Bachár 761

Správy

Konferencia MEA „Plánovanie a trhové vzťahy“ (M. Šestáková) 764

Vedúci redaktor Ernest Freistadt

Zástupca vedúceho redaktora Ivan Okáli

Výkonná redaktorka Zdenka Sláviková

Redaktorka Katarína Rybanská

Tajomníčka redakcie Hana Smilková

Redakčná rada: Gerhard Brhlovič, Jozef Dančo, Rudolf
Filkus, Štefan Heretik, Pavol Hoffmann, Filip Hron-
ský, Michal Hronský, Félix Hutník, Jan Iša, Ján Kúkeľ,
Milan Majcher, Jaroslav Němec, Jan Přívara, Pavol
Rapoš, Mikuláš Sedlák, Jozef Sojka, Ladislav Unčovský,
Jozef Vojtko.

Adresa redakcie: Bratislava, ul. Gen. Dr. M. R. Štefánika č. 4,
telefón 35761-5

Číslo bolo redakčne spracované v júni 1970

ERNEST FREISTADT

Futurologia a rozvojové krajiny

Marxistická analýza nemarxistických ekonomických teórií si za posledné desaťročie vytvorila určité zásady. V súvislosti s kritikou takého smeru teoretického myslenia, akým je západná futurologia, je nevyhnutné si tieto zásady opäť pripomenúť, stručne povedané, treba brať do úvahy dve stránky, dve funkcie nemarxistickej ekonomickej teórie — ideologickú a gnozeologickú. V prípade západnej futurologie, presnejšie povedané, v prípade uplatnenia futurologického prístupu v sociálno-ekonomickej oblasti totiž neobyčajne jasne vyniká práve ideologická stránka buržoázneho teoretického myslenia. To by nám však nijako nemalo brániť v snahe nájsť správnu odpoveď na otázku, či tento nový smer uvažovania, ktorý nachádza svoju aplikáciu už v mnohých oblastiach výskumu, prináša po stránke vecnej, ale — v zmysle spomenutých zásad marxistickej analýzy — predovšetkým po stránke metód z hľadiska používaných nástrojov analýzy niečo nové, niečo, s čím marxizmus musí počítať pri zefektívnení boja proti buržoáznej ideológii. Pokúsim sa naznačiť odpoveď na túto otázku v jednej čiastkovej oblasti — v oblasti teórií prekonania ekonomickej zaostalosti vo svete. Uvedomujem si pritom, že skôr, než sa pristúpi k odpovedi na takto konkrétne postavenú otázku v jednej oblasti spoločensko-ekonomickej analýzy, by bolo potrebné vyjasniť si základný vzťah k futuroológii ako k potenciálnemu novému odvetviu vedeckého výskumu vôbec. V tejto súvislosti chcem poukázať na to, že prvé kroky týmto smerom už urobili povolanejší odborníci sovietski (Bezstušev-Lada, Kuznecov), maďarskí (Adam Schmidt) i československí (Ota Šulc, Miloš Zeman). V predložennom príspevku sa obmedzím iba na všeobecné otázky, pokiaľ sa s nimi treba vyrovnávať v súvislosti s našou konkrétnou problematikou a na ich veľmi nedokonalé zodpovedanie, ako si to vyžaduje pokus o postavenie otázok v konkrétnej oblasti prekonania ekonomickej zaostalosti.

Konfrontácia dvoch svetov sa v oblasti spoločenskovedných teórií, najmä v ekonomickej teórii vyhocuje v podobe latentného trvalého súperenia odlišných teoretických názorov a boja dvoch ideológií, ktoré sú

výsledkom využitia, resp. zneužitia výsledkov vedeckého výskumu. Základný význam pre úspešný ideologický boj má neustále overovanie aplikovateľnosti teoretických záverov z hľadiska každodenných potrieb spoločnosti v najdôležitejších, najpálčivejších otázkach dneška. Prekonanie spoločensko-ekonomickej zaostalosti vo svetovom meradle je jedným z takýchto naliehavých problémov.

V doterajšom vývoji spoločenských vied majú bezprostredný vzťah k problematike prekonávania spoločensko-ekonomickej zaostalosti hlavne dva prístupy:

a) všeobecná analýza podmienok, prekážok a priebehu procesu spoločenského a ekonomického rozvoja (v teóriách rozvoja),

b) analýza faktorov ekonomického rastu a vzťahov medzi nimi (v teóriách rastu).

Nemarxistická ekonomická veda a jej využitie v záujme buržoázie, v záujme posilnenia kapitalistického svetového systému hľadá rôzne techniky na prelomenie tzv. „začarovaných kruhov biedy“ s jedným cieľom — uskutočniť rozvoj tretieho sveta kapitalistickou cestou. Pritom netreba dokazovať, že aj autori, ktorí jednoznačne zdôrazňujú, že nejde o opakovanie klasického modelu rozvoja kapitalizmu, nie sú preto ešte zástancami cesty, ktorú sme si zvykli nazvať „nekapitalistickou“. Pokiaľ ide o marxistickú teóriu spoločensko-ekonomického rozvoja, tvorí všeobecný teoretický základ pochopenia zákonov vývoja ľudskej spoločnosti. V konkrétnej oblasti prekonania ekonomickej zaostalosti vyvoláva nesporne veľkú príťažlivosť, ktorá vyplýva z neschopnosti kapitalistického systému vyrovnáť sa s týmto životným problémom súčasnosti. Ani marxistické spoločenské vedy však dodnes nesplnili svoju úlohu návodu k činnosti v tejto oblasti tak, ako boli návodom k uskutočneniu socialistickej revolúcie v prvej polovici nášho storočia. O to väčšia je naša povinnosť veľmi starostlivo a zo všetkých hľadísk sa zaoberať s každým novým prístupom.

Dlhodobé predpovede, prognózy vývoja ľudstva z pozícií rôznych vedných odborov alebo vo forme pokusov o komplexnú analýzu budúcnosti ľudstva predstavujú futurologický prístup, ktorý sa rozšíril najmä v posledných rokoch a bezprostredne sa dotýka problematiky prekonania spoločensko-ekonomickej zaostalosti. Samozrejme, súhrn množstva teoretických prác, ktoré sa zahrňujú do pojmu „futuresológia“, predstavuje veľmi široký a rôznorodý materiál. Vznikajú teda nasledujúce otázky: Je vôbec správne hovoriť o futuresológii ako o smere nemarxistického, resp. triedne predestinovaného buržoázneho teoretického myslenia? Možno hovoriť o futuresológii ako o samostatnej vede? Aké sú vzťahy medzi plánovaním, vedeckou prognózou a futurologickým prístupom?

Nekladieme si za úlohu zodpovedať tieto základné otázky. Pre potreby našich úvah však vychádzame z nasledujúcich pracovných hypotéz: zá-

padná futurologia, ako aj jej marxistický pendant — sociálna prognostika¹ nie sú zatiaľ samostatnými vednými obormi. Vychádzajúc z doterajšieho vývoja západnej futurologie a marxistickej sociálnej prognostiky, nazdávame sa, že ak sa zameriame na metodologickú stránku vecí,² možno futurologiu označiť za spôsob, akým možno v ktorejkoľvek oblasti vedeckého bádania pristupovať ku konkrétnym problémom budúcnosti ľudstva. Pritom rozvíjajúca sa teória o futurologii ako vede môže priviesť k formovaniu marxistickej dlhodobej prognostiky ako samostatnej vedy. Západná futurologia dnes už predstavuje úctyhodné množstvo publikácií veľmi rozdielneho rozsahu z pera filozofov, ekonómov, fyzikov, biológov, atď.

Za spoločný znak futurologického prístupu všetkých týchto autorov možno označiť, že:

a) vychádza z dôkladného poznania súčasného stavu reality i možností, ktoré poskytuje dnešná úroveň daného vedného oboru;

b) na rozdiel od extrapolácie, ktorá je typická napríklad pre teórie rastu, futurologický prístup sa snaží s určitou dávkou fantázie resp. intuície vystihnúť tie základné zmeny, ktoré sa nedajú jednoducho „vypočítať“.³

¹ Uvedomujeme si, že protipostavenie západnej futurologie a vznikajúcej marxistickej sociálnej prognostiky je určitým zjednodušením. Západná futurologia chce byť niečím viac než iba „sociálnym“ predvídaním, tým však často zastiera svoj apologetický charakter. Marxistická vedecká prognostika má všetky predpoklady stať sa exaktnou vedou o budúcnosti.

² Medzi nemarxistickými, ale aj marxistickými ekonómami jestvujú rozdielne názory na súčasný charakter futurologie. Podľa niektorých je vedným oborom (pričom zdôrazňujú jej odlišnosť od vedeckej prognostiky), podľa druhých postupne získava charakter vedy, podľa iných je pavidom. Tretia cesta je síce najjednoduchšia, skúsenosti nás však učia, že aj najškodlivejšia. Predmet futurologie je — podľa názoru väčšiny teoretikov — jasný (aspoň v najširšom zmysle slova). Je to budúcnosť. Mnohí sa však nazdávajú, že jej metódy nie sú ešte celkom vyjasnené. Niektorí považujú za základ jej metódy interdisciplinárny prístup a vedecky podložené predvídanie presahujúce rámec extrapolácie.

³ Maďarský vedec Adam Schmidt charakterizuje futurologiu ako prognózu, ktorá vychádza z objektívnej skutočnosti, používa vedecké metódy, je dlhodobá, viac-menej komplexná a umožňuje aj voľné pole špekulatívnej fantázie. Chceli by sme upozorniť na poslednú charakteristickú črtu takto definovanej futurologie. Ak totiž porovnáme definície „otcov“ západnej futurologie Flechtheima (prognóza, utópia, plánovanie), Jungka (veštenie, predvídanie, plánovanie) a sovietskeho prognostika Bezstuševa-Ladu (analógia, extrapolácia a intuícia), nájdeme spoločného menovateľa práve v tom, čo Schmidt nazval „špekulatívnou fantáziou“ (utópia — veštenie — intuícia). Na druhej strane považujeme za užitočné poukázať aj na to, že tento prvok nenachádzame u všetkých predstaviteľov futurologie. Napríklad český vedec O. Šulc správne konštatuje, že metodológia autorov americkej publikácie *Rok 2000*, H. Khana a A. Wienera, sa opiera o extrapoláčny rámec možností vedeckotechnického pokroku. Ich štandardný svet roku 2000 označuje Šulc za „odvar zjavných tendencií a triviálnych udalostí konca šesťdesiatych rokov“.

Rozhodujúcu úlohu v našich úvahách popri uvedených charakteristických črtách futurologickej metodológie zohráva už spomenutá interdisciplinárnosť prístupu. V oblasti spoločensko-ekonomického rozvoja určitá minimálna interdisciplinárnosť bola totiž vždy *conditio sine qua non* z hľadiska jej adekvátnosti. Najaktuálnejším dôkazom toho je marxizmus. Ale aj predmarxovské teoretické názory na rozvoj ekonomiky spoločnosti zdôrazňovali úlohu mimoekonomických faktorov a obrat k tzv. „čistým“ teóriám ekonomického rastu v tridsiatych rokoch nášho storočia bol dočasným vývojovým trendom, na ktorý čoskoro reagovali tzv. sociologické teórie rastu. Ak interdisciplinárnosť futurologickeho prístupu považujeme za prístup, pri ktorom sa ku každému problému budúcnosti (nielen k ekonomickým problémom!) pristupuje tak, že sa berú do úvahy najrôznejšie faktory zásadného významu, potom ide o interdisciplinárnosť nového druhu, ktorá si podľa nášho názoru zasluhuje pozornosť v súvislosti s problémami prekonania ekonomickej zaostalosti vo svete.

Pokúsime sa teraz sformulovať (veľmi široko) základné úlohy, pred ktorými už dlhší čas stojí marxistická teória rozvoja (teória prekonania spoločensko-ekonomickej zaostalosti).

1. Predovšetkým bude treba podrobnejšie, všestrannejšie a hlbšie ako doteraz analyzovať súčasnú situáciu v medzinárodnej deľbe práce v oboch svetových ekonomických sústavách so zvláštnym zreteľom na postavenie menej vyspelých krajín. Máme tu na mysli analýzu, ktorej dynamický pohľad by ukázal alternatívne možnosti vývoja týchto medzinárodných vzťahov v bližšej i vzdialenejšej budúcnosti. Hlavný dôraz bude musieť byť na perspektívach rozvoja vzťahov medzi socialistickými krajinami a rozvojovými krajinami, aby tak marxistická teória i prax mohli prejsť do ofenzívy v rámci súperenia dvoch spoločenských systémov.

2. Pri analýze príčin súčasnej ekonomickej zaostalosti, ako aj pri analýze dnešných prekážok rozvoja výrobných síl v tzv. treťom svete sa treba sústrediť na historickú podmienenosť týchto procesov a javov; myslíme tým pohľad na príčiny zaostalosti a na prekážky rozvoja očami meniacich sa sústav hodnôt. Marxizmus-leninizmus vytvoril doteraz všeobecné základy novej sústavy hodnôt budúcnosti; jej tvorivé rozvíjanie bude vyžadovať uplatnenie dynamického prístupu v jednotlivostiach, so snahou o maximálne uplatnenie „pohľadov do budúcnosti“ v uvedenom zmysle. Predmetom analýzy musia byť súčasné, ale aj budúce, pravdepodobné ostalosti a prekážky jej prekonania. Marxistická teória prekonania ekonomickej zaostalosti ešte stojí pred úlohou rozboru vzájomných súvislostí medzi jednotlivými faktormi, možností ich vzájomného pôsobenia z hľadiska rôznych alternatív ich premien vcelku i v jednotlivostiach, ako aj z hľadiska osobitostí jednotlivých oblastí tretieho sveta. Obrovské množstvo prác, ktoré v teórii prekonania ekonomickej zaostalosti doteraz vznikli, na jednej strane často nedostatočne berú do úvahy osobitosti tradičných

sústav hodnôt v jednotlivých oblastiach tretieho sveta,⁴ na druhej strane zase nedostatočne berú do úvahy revolučnosť charakteru premien myslenia ľudí v dôsledku zmenenej situácie v medzinárodnej delbe práce, v triednom boji medzi svetovou buržoáziou a svetovým proletariátom, v boji medzi dvoma ideológiami.

3. Marxistická teória rozvoja stojí pred veľmi závažnou úlohou pripraviť pôdu pre riešenie kľúčových spoločensko-ekonomických problémov v najbližších 50—100 rokoch. Nemáme v úmysle podceňovať význam riešenia krátkodobých, naliehavých úloh z hľadiska momentálnych potrieb jednotlivých rozvojových krajín, z hľadiska každodenného boja o ekonomickú a politickú nezávislosť proti súčasným formám neokolonializmu, imperialistického útlaku a buržoáznej ideológie. Práve naopak, nazdávame sa, že optimálne riešenie problémov súčasnosti si bezpodmienečne vyžaduje analýzu dlhodobejšieho vývoja, a to analýzu rôznych alternatív tohto vývoja. Ak rôznymi alternatívami rozumieme aj kapitalistickú cestu, ktorou sa mnohé rozvojové krajiny poberajú, robíme to preto, lebo nereálnosť tejto cesty možno dokázať iba vedecky podloženými, vyargumentovanými prognózami, a nie deklaráciami. Takáto analýza budúcnosti bude musieť odhaliť potenciálne možnosti, formy a nástroje prekonania ekonomickej zaostalosti, ktoré sa v budúcnosti stanú s najväčšou pravdepodobnosťou reálnymi.

K takto formulovaným úlohám marxistickej teórie prekonania ekonomickej zaostalosti treba poznamenať, že si nekladíme za cieľ podať tu vyčerpávajúcu charakteristiku uvedených úloh. Slúžia nám iba na postavenie ďalších otázok v súvislosti s naznačeným charakterom futurologického prístupu a jeho vzťahu k rozvojovým krajinám.

Pokúsime sa najprv zodpovedať otázku, či a do akej miery doterajšia aplikácia futurologického prístupu v oblasti teórie rozvoja prispela k sformovaniu, resp. ku skonkretizovaniu uvedených problémov. Celý rad komplexných futurologických prognóz vývoja ľudskej spoločnosti nastoľuje víziu nového usporiadania svetovej ekonomickej sústavy, najčastejšie v podobe svetovlády, vedenej zásadami ekonomickej racionálnosti a akejsi beztriednej spravodlivosti. Tieto pohľady do budúcnosti vychádzajú z poznatku, že vedeckotechnická revolúcia už vo svojom doterajšom priebehu priniesla také zmeny vo svetovej medzinárodnej delbe práce, ale predovšetkým vytvorila také potenciálne možnosti ďalších relatívne rýchlo realizovateľných zmien, že nové usporiadanie svetovej ekonomickej sústavy sa stáva logickou, zákonitou nevyhnutnosťou. Čoraz častejšie sa pritom v západnej futurologii stretávame s potrebou prekonávania národných záujmov, ktoré z hľadiska budúcnosti nepredstavujú skutočné záujmy obyvateľov daných krajín či oblastí.

⁴ Na túto okolnosť poukázal aj nezapodnuteľný Varga, vo svojej poslednej práci *Očerki po problemam politekonomii kapitalizma*, Politizdat, Moskva 1964, str. 384, keď hovoril o zvláštnostiach ázijského spôsobu výroby.

Už na tomto mieste považujeme za potrebné dôrazne konštatovať, že tento „beztriedny prístup“ k budúcnosti je evidentne protimarxistický z hľadiska nezodpovedania základnej otázky: ktoré spoločensko-ekonomické predpoklady musia byť splnené, aby ľudská spoločnosť dosiahla v budúcnosti ideál beztriednej spoločnosti? Súčasne sa však futuroológia zaoberá problémami, ktoré nevyhnutne musia tvoriť najvlastnejší obsah marxistických dlhodobých prognóz vývoja svetovej ekonomiky.

V pozadí všetkých prác futurologickej povahy, ktoré sa dotýkajú problému prekonania zaostalosti, biedy a hladu, je vedomie, že rozhodujúcu úlohu tu zohrá veda, a to nové objavy vedy, teda nielen využitie výsledkov doterajšieho vedeckého výskumu. Na prvý pohľad sa zdá, že je paradoxné a nezmyselné, v čase, keď spoločnosť nie je schopná využiť jestvujúce výtobytky vedy, považovať za dôležité alebo dokonca za rozhodujúce predpokladanie ešte nejestvujúcich objavov. Jednoduchý príklad nám pomôže pochopiť nevyhnutnosť takého prístupu: ak niektoré výtobytky napr. biológie nie sú dnes aplikovateľné pre absurdne vysoké náklady s nimi spojené, jedine správne je ďalej pracovať na daných výskumoch a predpokladať objav, ktorý umožní ich aplikáciu. Len tak môže veda skutočne pracovať pre budúcnosť.

Značnú alarmujúcu úlohu hrajú tzv. negatívne prognózy; realistické — ak použijeme terminológiu z oblasti umenia, tiež tvoriaceho, podľa názoru niektorých, jednu súčasť futurologického prístupu — až naturalistické obrazy beznádejnej budúcnosti („Schreckensbilder“), ktorá sa nedokáže v najbližších desaťročiach vyrovnáť aspoň so základnými problémami biedy a hladu vo svete. Treba povedať, že tieto pesimistické pohľady na spoločnosť zajtrajška, ktorých metodologickým základom je extrapolácia doterajšieho vývoja, doterajších neúspechov pri prekonávaní spoločenskej a ekonomickej zaostalosti, predstavujú jednu z najrealistickejších stránok modernej buržoáznej apologetiky. Vyhrocuje totiž otázku až na ostrie noža: buď sa kapitalistická spoločnosť prostredníctvom kapitalistického vývoja ekonomiky dokáže v podstate s problémom zaostalosti vyrovnáť, alebo bude vážne ohrozená existencia svetového kapitalizmu vôbec. Takéto postavenie otázky prekonania zaostalosti vedie k poznatku nevyhnutnosti určitých spoločensko-ekonomických zmien. Samozrejme, spoločensko-ekonomické zmeny, s ktorými počíta západná futuroológia, sú zmenami, ktoré v konečnom dôsledku majú viesť k posilneniu kapitalistickej svetovej sústavy. Úlohou marxistickej prognostiky je nielen počítať s určitými zmenami, ale vedieť ich aj využiť pre posilnenie pokrokových síl vo svete. To však vyžaduje, ako sme už hovorili, určité predstavy o alternatívnych možnostiach rozvoja v jednotlivých krajinách či oblastiach tretieho sveta.

Negatívne prognózy hrajú tiež nesporne určitú stimulujúcu úlohu pri pokusoch o koncepčné riešenie základných zmien hlavne v oblasti výživy obyvateľstva. Vedú k posilňovaniu snahy o riešenie teoretických otázok

zvýšenia výnosnosti poľnohospodárstva, prípadne prechodu k výrobe produktov umelej výživy.

Krajiny tretieho sveta sú, ako je všeobecne známe, krajinami s veľkým, ale málo využitým bohatstvom prírodných zdrojov. Úlohou dneška je nájsť cesty k ich plnému využitiu v zmysle súčasných možností a potrieb. Prírodné zdroje sa však v celosvetovom meradle rapídne vyčerpávajú a značná časť priemyselnej výroby vyspelých krajín s touto skutočnosťou už desaťročia počíta. Rozvojové krajiny vstupujú na arénu svetovej ekonomiky ako nezávislé (alebo o nezávislosť bojujúce) celky v čase, keď sa čoraz dôraznejšie presadzuje preorientovanie svetovej produkcie na nové druhy surovín. Táto tendencia vedie k situácii, keď rozvojové krajiny ako dodávatelia tradičných surovín postupne strácajú svoj význam, a preto teoretické práce, zaoberajúce sa problémom odhaľovania nových, netradičných prírodných zdrojov, majú z hľadiska týchto krajín mimoriadny význam. Z tohto hľadiska je významný aj nový prístup k využívaniu, resp. k ekonomickému zaobchádzaniu s prírodnými zdrojmi, ktorý berie do úvahy nové, i očakávané objavy na tomto poli.

To sú niektoré konkrétne pohľady, ktoré poskytuje futurologický prístup k problémom prekonania ekonomickej a spoločenskej zaostalosti. Ako sme už na niekoľkých miestach naznačili, predmet našich úvah je dvojnásobne vysoko spoločensky exponovaný, a tým i dvojnásobne vyniká jeho ideologická stránka, viac než v akejkoľvek inej oblasti ekonomickej teórie a praxe. Predovšetkým sám problém ekonomického a spoločenského rozvoja má svoju výraznú ideologickú stránku a boj o ekonomické a politické pozície v krajinách tretieho sveta je súčasťou dnešného ideologického boja. Na druhej strane, západná futuroológia svojimi pohľadmi do budúcnosti z pozície buď otvorených apologetov kapitalizmu, buď z pozície nadtriednych úvah hrá taktiež významnú úlohu v tomto ideologickom boji. Zúčastňovať sa tohto boja s nádejou na úspech však nemožno označením západnej futurologie za buržoáznu pavenú, ale iba dôsledným a presvedčivým odhaľovaním jej ideologických cieľov, za súčasného preverovania gnozeologického významu jej metód. Pokúsili sme sa ukázať, že dlhodobá prognostika, presahujúca rámec extrapolácie, ako ju uplatňujeme v krátkodobom a strednodobom plánovaní, má svoje miesto v marxistickej teórii rozvoja. Uplatnenie tohto prístupu v marxistickej filozofii a sociológii umožní ďalšie rozpracovanie teórie socialistickej revolúcie, najmä jej perspektívy, formy a nástroje v krajinách tretieho sveta.

To, čo sme v predložennom príspevku zjednodušujúco nazvali futurologickým prístupom v marxistickej teórii prekonávania ekonomickej zaostalosti, podľa nášho názoru možno uplatniť rôzne.

1. Aplikáciou interdisciplinárneho prístupu ku všetkým základným ekonomickým problémom perspektívy tretieho sveta. Znamená to riešiť každý základný ekonomický problém s prihliadnutím na širšie súvislosti,

komplexne, s orientáciou nielen na momentálne potreby a čiastkové záujmy, ale na budúcnosť. Bude to vyžadovať uplatnenie konkrétnej pracovnej metódy, ktorá na Západe viedla ku vzniku futurologického prístupu: nahradenie individuálneho výskumu teamovými formami práce. Teamová práca si však vyžaduje určitý spoločný jazyk, spoločný základný metodologický prístup. Ak povieme, že týmto spoločným základom je dialektický materializmus a historický prístup, je to iste stopercentná pravda. Túto, tak často opakovanú pravdu treba však potvrdiť. To pomôže splniť, nazdávame sa, aj ďalšie rozpracovanie „vedy o zákonoch a metódach vedeckého predvídania“ (Bezstušev—Lada) a jej aplikácia v oblasti teórie prekonania ekonomickej zaostalosti.

2. Odhaľovaním nových potenciálnych kľúčových problémov rozvoja. Máme tu na mysli anticipáciu určitých rozhodujúcich procesov a javov, ktorá by ekonomickej teórii umožnila riešiť problémy budúcnosti tretieho sveta bez sústavného obmedzovania napr. politickou nestabilitou súčasných rozvojových krajín. Takáto anticipácia by vlastne mala predpokladať už vyriešené základné spoločensko-ekonomické a politické zmeny.

3. V tomto zmysle by marxistická teória rozvoja mala proti ideologicky zameraným predstavám západnej futurologie postaviť, vypracovať ekonomickú predstavu nového usporiadania sveta budúcnosti. Prítom sa využíva všetko, čo už dnes možno nazvať metodológiou futurologie a čo ju v budúcnosti bude tvoriť. Takýto prístup k futurologii v konkrétnej oblasti teórie prekonania ekonomickej zaostalosti považujeme za nevyhnutný tak v záujme samotného rozvoja marxistickej teórie rozvoja, ako aj v záujme zvýšenia efektívnosti ideologického boja proti buržoáznej ideológii.

ФУТУРОЛОГИЯ И РАЗВИВАЮЩИЕСЯ СТРАНЫ

Эрнест Фрайштадт

В предыдущем развитии общественных наук имеют место три главных подхода, которые непосредственно относятся к проблематике преодоления общественно-экономической отсталости:

- а) общий анализ условий, препятствий и хода процесса общественного и экономического развития (в теориях развития);
- б) анализ факторов экономического роста и отношений между ними (в теориях роста);
- в) долгосрочные прогнозы, прогнозы развития человечества с позиций различных отраслей научной мысли, или в форме попыток о комплексный анализ будущего человечества (футурологический подход, научная социальная прогностика).

Немарксистская экономическая наука и ее использование в интересах укрепления капиталистической мировой системы ищет разные техники к разрыву так называемых „заколдованных колец“ с единственной целью — осуществить развитие третьего мира капиталистическим путем. Марксистская теория общественно-экономического развития представляет всеобщую основу развития человеческого общества. В конкретной области преодоления экономической отсталости, бесспорно, вызывает большую притягательность, вытека-

ющую из неспособности капиталистической системы решить эту жизненную проблему современности.

Однако и марксизм до сегодняшнего дня не дал такого рецепта к деятельности, каким был рецепт к осуществлению социалистической революции в первой половине нашего века.

Марксистская критика немарксистских экономических теорий ставит перед собой первоочередную задачу — строгим разделением гносеологического характера экономической теории и ее идеологического злоупотребления открыть ее познавательное значение для решения конкретной проблематики, а этим самым и для развития марксизма. Немарксистские теории развития и роста были с этой точки зрения часто предметом критического анализа. Футурология представляет новый подход, который постепенно применяется во многих научных отраслях (в технических и физикальных значительно чаще, чем в общественных). Часто непосредственно касается проблематики преодоления экономической отсталости, а в этом направлении является нашим долгом заниматься ее предметом и методом с указанной выше точки зрения.

Существуют различные мнения между немарксистскими, но также и марксистскими экономистами на современный характер футурологии. По мнению некоторых она уже является наукой (причем подчеркивается ее различие с научной прогностикой), по мнению других она постепенно приобретает характер науки, по мнению третьих — является лженаукой. Хотя третий путь и является наиболее простым, опыт прошлого учит нас, что он является и наиболее опасным.

Предмет футурологии — по мнению большинства теоретиков — ясен (хотя бы в наиболее широком смысле слова): это будущее. Многие, однако, считают, что ее методы еще совершенно невыяснены. По мнению некоторых, основой ее метода является интердисциплинарный подход и научно обоснованная прогностика, которая, однако, выходит за рамки экстраполяции.

Вклад предельной западной футурологии, с точки зрения слабо развитых стран, является минимальным по отношению к „рецепту к деятельности“, имеет, однако, неоспоримое значение в форме негативных прогнозов (они тревожат) и своим методом. Требование интердисциплинарности подхода и со стороны марксистских теоретиков развития предлагается все чаще и в действительности является марксизму наиболее характерным.

Метод предвидения, который с определенной долей научно обоснованной фантазии и интуиции, старается постигнуть те решающие изменения, которые нельзя вычислить, становится, с точки зрения современных проблем, неизбежным теоретическим инструментом. В этом направлении экономическая наука стоит перед задачей подготовить теоретическую почву для решения основных общественно-экономических проблем на ближайшие 50—100 лет так, чтобы были объявлены те потенциальные возможности, формы и инструменты преодоления экономической отсталости, которые в будущем станут реальными.

Наши размышления формируются в вопрос: можно ли классическую марксистскую теорию обогатить применением метода футурологии? Ответ нам представляется положительным: марксистская философия и социология должна была бы разрешить проблемы конкретизации форм общественно-экономических изменений (социалистическая революция) в сегодняшних условиях третьего мира; экономическая наука в этой области должна будет сосредоточиться на формулировании „проблема будущего“ — с позиций моментальных политических владущих сил может быть и не реальным, но с точек зрения объективных требований развития общества неизбежных — и на их решение.

FUTUROLOGY AND UNDERDEVELOPED COUNTRIES

Ernest Freistadt

In the evolution of social sciences so far, there are three principal approaches that are directly related to problems connected with the overcoming of socio-economic retardation:

- a) a general analysis of conditions, obstacles and course of the process of a social and economic development (in theories of development)
- b) an analysis of the factors of economic growth and relations among them (in theories of growth)
- c) long-term predictions, prognoses of the development of mankind from the position of diverse scientific disciplines, or in the form of trials at a complex analysis of the future of mankind (futurologistic approach, scientific social prognostics).

Nonmarxist economic science and its exploitation in the interest of the bourgeoisie, in the interests of strengthening a capitalist world system seeks various techniques for breaking through the so-called „vicious circles of misery“ with one single aim — to achieve the development of the third world by the capitalist way. The marxist theory of a socio-economic development provides a general basis of the evolution of human society. In the concrete area of overcoming economic retardation it undoubtedly offers a considerable attractiveness deriving from the inability of the capitalist system to cope with this vital problem of the present. However, neither has marxism fulfilled so far its tasks of directive activity so as to render it suitable to bring about a social revolution in the first half of our century.

Marxist criticism of nonmarxistic economic theories sets itself as its primary task to reveal, by a strict differentiation of thegnoseologic character of economic theory and its ideological abuse, its cognitive significance for the solution of a concrete set of problems and thereby also for the development of Marxism. From this point of view nonmarxist theories of development and growth have often been the object of a critical analysis. Futurology represents a novel approach which is gradually finding an application in numerous scientific disciplines (more in technical and physical than social branches). It frequently touches directly on problems related to the overcoming of economic retardation and from this aspect it is our duty to deal with its method and object of study.

There exist different points of view on the contemporary character of futurology not only among nonmarxists, but also among marxist economists. In the eyes of some it already is a scientific discipline (with due emphasis being laid on differences from scientific prognostics), according to others it is gradually acquiring a scientific character, while yet others consider it to amount to nothing more than sciolism. The third road is indeed the simplest; past experience, however, teaches us that it is also the most harmful.

The object of futurology — in the view of the majority of theoreticians — is clear (at least in the most general sense): it is the future. However, many think its methods have not been made so clear. Some say its method is based on an interdisciplinary approach and scientifically backed prognostics, which however, reaches beyond the framework of extrapolation.

So far the contribution by western futurology as regards underdeveloped countries has been minimum from the aspect of „directive activity“, nevertheless, it has an incontestable significance in the form of negative prognoses (it sounds the alarm) and in its method. The demand of an interdisciplinary approach is being heard more and more frequently also from marxist theoreticians and in reality is most proper to marxism. The method of foreseeing which strives, with a certain dose of scientifically supported phantasy and intuition, to perceive those decisive changes that simply

cannot be calculated, becomes from the aspect of present day problems an indispensable theoretical tool. In this direction economic science faces the task theoretically to prepare the ground for the solution of socio-economic key-problems in the coming 50—100 years in such a way that those possibilities, forms and tools of overcoming economic retardation be discovered which will in future become real.

Our considerations end up in the question: can the classical marxist theory be enriched by the application of the method of futurology? The answer seems to be a positive one: marxist philosophy and sociology will have to get even with the problem of concretizing the forms of socio-economic transformations (socialistic revolutions) under present-day conditions of the third world; economic science will in this sphere have to concentrate on finding types „of future problems“ — perhaps unreal from the momentary aspects of power-politics, but indispensable from the aspect of objective needs for the development of society — and on their solution.

Diskusia

JOZEF KOŠNÁR

Niektoré poznatky z analýzy zapojenia Slovenska do medzinárodnej delby práce

Československá ekonomika sa v povojnovom období stále viac zapájala do medzinárodnej výmeny tovaru, a to vo väčšej miere ako ostatné socialistické štáty. V porovnaní s predvojnovou úrovňou vzrástol objem obratu zahraničného obchodu na jedného obyvateľa viac ako jedenásťkrát, avšak ani tento vzrast neodstránil predstih, ktorý majú pred Československom v stupni zapojenia do medzinárodnej delby práce niektoré iné priemyselne vyspelé štáty v Európe.

Tabuľka 1

Obrat zahraničného obchodu na 1 obyvateľa v US dolároch (prepočet v oficiálnom kurze)*

Krajina	Predvojnový rok	1950	1960	1965	1968
ČSSR	37	114	273	376	423
NDR	—	48	255	345	419
Belgicko a Luxembursko	172	397	796	1301	1642
NSR	—	98	404	599	775
Rakúsko	115	116	362	507	610
Spojené kráľovstvo	141	260	424	550	603

* Údaje federálneho štatistického úradu ČSSR.

Pri hodnotení týchto kvantitatívnych ukazovateľov však treba brať do úvahy, že jednou z najvážnejších funkcií medzinárodnej výmeny je pozitívne pôsobiť na proces rozšírenej reprodukcie uskutočňovaním efektívneho vývozu i dovozu. Posúdiť túto efektívnosť nie je jednoduché predovšetkým pre cenové deformácie i pre metodické problémy. Na nízku efektívnosť nášho zahraničného obchodu však poukazuje aj jednoduché porovnanie indexu rastu fyzického objemu vývozu s rastom hodnotového indexu, ktoré ukazuje, že na získanie jednej devízovej jednotky vo vývoze sa vynakladalo stále väčšie množstvo tovaru.

Podľa publikovaných hrubých prepočtov, napr. v rokoch 1962—1965 pri veľkej časti vývozných fondov do kapitalistických štátov nebol deví

zový ekvivalent (súhrn nákladových položiek) krytý dosahovanou cenou. Znamená to, že v týchto prípadoch sa prostredníctvom zahraničného obchodu nerealizovala ani úhrada vložených prostriedkov. Napríklad v roku 1965 neboli cenou dosiahnutou pri predaji do kapitalistických štátov kryté ani materiálové náklady pri 10 % našich vývozných fondov.

Pri rýchlom raste obratu nášho zahraničného obchodu, spôsobenom najmä rastúcimi nárokmi na dovoz, neboli využité rezervy pre rast jeho efektívnosti, najmä v dôsledku nedostatku vývozných fondov schopných efektívne sa uplatniť na zahraničných trhoch. Podmienky pre rozvoj vonkajších vzťahov sa postupne zhoršovali najmä v posledných rokoch. Československá zahranično-ekonomická politika a riadenie zahranično-obchodnej výmeny tovaru boli výrazne poznamenané prevažne krátkodobými zámermi a uskutočňovali sa pri silnejúcom tlaku na zvyšovanie dovozu pre pokrytie bilančných schodkov. Kritériá ekonomickej, najmä hodnotovej efektívnosti boli permanentne zatláčané do pozadia.

Posledné roky, najmä dôsledky vleklých krízových javov v našom národnom hospodárstve, postavili s nebyvalou naliehavosťou do popredia otázku dosiahnutia dynamickej rovnováhy v národnom hospodárstve pri súčasnom zvýšení efektov hospodárskej aktivity. Z hľadiska zapojenia ČSSR do medzinárodnej delby práce to znamená predovšetkým racionalizovať zahranično-obchodné vzťahy uskutočňovaním štruktúrálnej prestavby vnútri národného hospodárstva a optimalizovať rozsah a štruktúru vývozu a dovozu. V tejto súvislosti má dôkladná analýza postavenia ČSSR, hospodárstva oboch národných republík, ako aj jednotlivých odvetví a najdôležitejších vývozo-dovozných položiek v medzinárodnej delbe práce, z hľadiska ekonomickej efektívnosti, mimoriadny význam. Analýza tohto druhu je však v ČSSR, a osobitne na Slovensku zatiaľ iba v zárodočnom stave.¹

Formovanie koncepcie hospodárskej politiky v oblasti zahraničného obchodu na Slovensku vyžaduje okrem iného solídnu analýzu súčasnej pozície Slovenska v zahranično-obchodných vzťahoch, vymedzenie základných vecných problémov v tejto oblasti a základných smerov ich riešenia.

Hlavná úloha spočíva v súčasnosti v tom, aby sa načrtnol smer štruktúrálnej prestavby a ďalšej diverzifikácie ekonomiky Slovenska s cieľom dosiahnuť:

¹ Prvý pokus o podrobnejšie preskúmanie teritoriálnej štruktúry zahraničného obchodu ČSSR podľa schémy dvoch preferenčných postupností, vyjadrujúcich mieru národohospodárskej rentability jednotlivých vývozných a dovozných komodít a o preskúmanie podielu, štruktúry a hodnotovej efektívnosti slovenského dovozu a vývozu, urobil v roku 1968 kolektív pracovníkov oddelenia svetovej ekonomiky Výskumného ústavu národohospodárskeho VŠE v Bratislave. S. Ing. J. Medveďom sme sa pokúsili syntetizovať najzákladnejšie poznatky výskumu rozsahu a štruktúry zapojenia slovenskej ekonomiky do medzinárodnej delby práce. V nasledujúcich poznámkach sa budeme opierať o výsledky tohto pokusu.

a) optimálny rozsah a štruktúru zapojenia slovenskej ekonomiky do medzinárodnej a vnútroštátnej delby práce;

b) vytvorenie nutných ďalších podmienok ku konvertabilnej mene. Na to, aby sa mohla vypracovať ucelená prognóza racionálnejšieho zapojenia Slovenska do medzinárodnej a vnútroštátnej delby práce, je potrebné získať komplexný prehľad:

1. o objeme a štruktúre vývozu a dovozu podľa jednotlivých menových oblastí a trhov, komodít i podľa národných republík;
2. o národohospodárskej rentabilite jednotlivých komodít a odborov i protidovozných výrob;
3. o absorpcnej a dodávateľskej schopnosti vnútorného trhu a zahraničných trhov spolu s analýzou smerov vývoja cenových hladín a relácií na týchto trhoch.

Pre praktickú hospodársku politiku je však teraz dôležité zistiť aspoň objemy vývozu a dovozu a ukazovatele ekonomickej efektívnosti zahranično-obchodnej výmeny hlavných položiek (najvýznamnejších z hľadiska hodnotového objemu a substitučných alternatív).

Aj pri nekomplexnosti a podmienenosti dostupných poznatkov môže takáto analýza prispieť k vytypovaniu komoditných skupín a ku kvantifikácii objemov dodatočných vývozov, resp. dovozov a súčasne ukázať položky, komoditné skupiny, u ktorých treba počítať so znížovaním vývozu, resp. dovozu. Môže dať informáciu minimálne o rozdelení vývozu a dovozu medzi nadpriemerne efektívne, priemerné a podpriemerné odbory a komodity. Už takýto obraz môže slúžiť ako podklad pre postupné odbúranie podpriemerne efektívnych vývozov a dovozov, pre rozšírenie efektívnych vývozných odborov, resp. pre zvýšenie antiimportných výrob.

Národohospodársku výhodnosť či nevýhodnosť určitej vývoznodovoznej štruktúry možno komplexne posúdiť len na báze celej sústavy technicko-ekonomických a hodnotových (cenových) kritérií a ukazovateľov. Patrí k nim napríklad fondová, energetická, pracovná či úverová náročnosť, náročnosť na výskum alebo kooperáciu, miera vzájomnej podmienosti, resp. komplementarity položiek, citlivosť trhov, rôzne ukazovatele rentability a pod. Každé odvetvie, záujmové teritórium či komodita má pritom svoje ekonomické špecifiká, ktoré treba brať do úvahy.

Záber našej prvopočiatkovej sondy do problémov národohospodárskej efektívnosti terajšej vývoznodovoznej štruktúry Slovenska je užší. Ide o zistenie relatívnej hodnotovej efektívnosti, založené na porovnaní reálnych produkčných cien devízovej jednotky, ktoré dosahujeme pri vývoze či dovoze jednotlivých komodít.²

² Reprodukčná cena 1 US \$, resp. 1 Rb vyjadrená v Kčs VS, resp. Kčs vlastných nákladov, ktoré sa vynakladajú pri vývoze, resp. usporia dovozom. Devízový kurz Kčs pr tento účel sa zisťuje kvalifikovaným odhadom reálneho vývoznodovozného ekvivalent čs. koruny vo sfére tovarovej výmeny, t. j. koeficientom, ktorým treba násobiť oficiálny kurz Kčs voči jednotlivým menám.

Ekonomika Slovenska má v relácii k iným malým a priemyselne rozvinutým krajinám relatívne silný samozásobiteľský charakter. Pri pomerne nízkom zahranično-obchodnom obrate ČSSR v prepočte na jedného obyvateľa je obrat slovenského zahraničného obchodu na jedného obyvateľa aj v pomere k českým krajom nízky.

Podľa štatistických údajov sa pohybuje podiel Slovenska na celoštátnom vývoze v rozpätí od 16 do 17 %, pritom 37 % z priemyselnej produkcie Slovenska sa presúva do českých krajín (pri 23 % podiele Slovenska na celoštátnej priemyselnej produkcii). Z údajov — v miere, v ktorej sú reálne — je zrejmý ďalší významný aspekt slovenskej účasti na zahraničnom obchode. Vnútoraná miera integrácie slovenskej ekonomiky je nízka, z čoho plynie mimoriadna dôležitosť sústavného skúmania pohybov tovarov a služieb medzi oboma republikami štátu.

Tabuľka 2

Územný prierez zahraničného obchodu ČSSR r. 1969 [v mil. Kčs].

	ČSSR	ČSR	SSR	SSR v % z ČSSR
Obrat	122 115	98 413	23 702	19,4
Dovoz	63 183	49 086	14 097	22,3
Vývoz	58 932	49 327	9 605	16,3
Saldo	-4251	+ 241	-4492	

Údaje o absolútnej veľkosti vývozu a dovozu za Slovensko, pravda, neumožňujú posúdiť, do akej miery je správna všeobecne rozšírená predstava o nízkom, možnostiach (príp. i potrebách) Slovenska nezodpovedajúcim rozsahu jeho účasti na medzinárodnej delbe práce.

Záleží totiž na tom, z akých kritérií sa pri hodnotení objemu vývozu a dovozu vychádza.

Rozdielne, často až protichodné chápanie podmienok a faktorov vonkajšej ekonomickej rovnováhy priamo súvisí s rozdielnym chápaním úlohy zahraničného obchodu v reprodukčnom procese. Nízka efektívnosť zahraničného obchodu, napätosť obchodnej a platobnej bilancie, narastanie reprodukčnej ceny devíz vo vývoze, pokles kurzu koruny voči zahraničným menám, rast zadĺženosti a ostatné notoricky známe skutočnosti, sú len vonkajším prejavom vnútorných príčin, vnútornej nerovnováhy a len sekundárne sú problémom vlastnej výmeny so zahraničím.

Ekonomické poslanie zahraničného obchodu nie je len v uskutočňovaní zmien hmotnej skladby vytvoreného hrubého produktu pred jeho použitím v zmysle dosahovania želateľnej proporcionality medzi výrobou a spotrebou. Prioritným poslaním zahraničného obchodu je realizovať úspory spoločenskej práce vyplývajúce z racionálneho zapojenia krajiny do medzinárodnej delby práce a indukovať zvyšovanie účinnosti vyna-

kladania živej práce a zhmotnenej práce. Zahraničný obchod neplní v ekonomike len funkcie faktora ekonomickej rovnováhy, navyiac — bilančne chápanej rovnováhy, ale predovšetkým funkcie faktora ekonomického rastu.

Rozhodnutia o zmenách štruktúry v hospodárstve sú zároveň rozhodnutiami o investičnej politike aj o zahraničnom obchode a jeho štruktúre, ale tiež naopak. A práve táto opačná súvislosť sa u nás zanedbáva, resp. nejestvuje účinný ekonomický mechanizmus, ktorý by jej otváral pole pôsobnosti. Tým sa naša ekonomika stáva „slepou a hluchou“.

Snaha po bilančnej vyrovnanosti vedie k paradoxnému stavu, ktorý je u nás dobre známy: pri absolútnom raste objemu (obratu) zahraničného obchodu dochádza k zúženej reprodukcii devíz predovšetkým preto, lebo do vývozu sa zaraďujú aj materiálové podlimitné položky (t. j. aj také, kde je devízové zhodnotenie národnej práce menšie ako nula), pričom dochádza nielen k úniku úžitkových hodnôt, ale aj devízových prostriedkov na dovoz surovín pre výrobu týchto úžitkových hodnôt (napríklad vývoz surového železa a hutného materiálu na nízkom stupni spracovania vyvoláva potreby zvyšovať dovoz rúd, a tým pôsobí na únik devíz).

Efektívnosť nášho zapojenia do medzinárodnej delby práce znižuje predovšetkým nízky stupeň využitia prírodných a ekonomických podmienok výroby (najmä v poľnohospodárstve, priemysle silikátov, ale aj v strojárstve a iných odvetviach), relatívne nízka úroveň finality priemyselnej výroby, ako aj prekročenie rozumnej a ekonomicky únosnej miery exploatácie nášho prírodného bohatstva v rade položiek (pri jeho nevyužívaní zasa v rade iných prípadov), čo je v nemalej miere vyvolávané snahou vývozom týchto artiklov vyrovnávať deficitnú bilanciu zahraničného obchodu v oblasti voľných mien a tvrdých clearingov.

Z teoretického hľadiska môžu zmeny štruktúry výroby, zamerané na lepšie využitie našich prírodných podmienok a surovinových zdrojov a na zvýšenie finality výroby, viesť na určitý čas aj k istej stagnácii rastu obratu zahraničného obchodu, ako aj k závažným zmenám v jeho skladbe, ale k zvýšeniu jeho efektívnosti.

Poznatky získané v prvej etape nášho výskumu rozsahu a štruktúry zapojenia Slovenska do medzinárodnej delby práce, z hľadiska ich optimalizácie a ich elementárna konfrontácia s postulátmi ekonomickej teórie v tejto oblasti vo svete už verifikovanými potvrdzujú potrebu preskúmať a precíznejšie stanoviť podmienky, pri ktorých je možné urýchliť mieru rastu na Slovensku, uskutočniť racionálne zmeny v štruktúre našej ekonomiky a zvýšiť efekty zo zapojenia Slovenska do medzinárodnej delby práce pri súčasnom raste objemu obratu nášho zahraničného obchodu a vyrovnanej obchodnej bilancii a pri vylúčení výraznejších presunov v podieloch jednotlivých teritórií a svetových trhov na našom zahraničnom obchode.

Pritom ponechávame stranou celú zložitú oblasť riadenia a jeho nástrojov v zahraničnom obchode, pretože príslušné zmeny v smere ich zdokonalenia považujeme za natoľko naliehavé pre uskutočnenie hociktorého z parciálnych cieľov v tejto oblasti, že ich netreba osobitne dokumentovať.

Zdá sa opodstatnenou hypotéza, že racionalizácia výrobných štruktúr a zahranično-obchodných vzťahov za súčasných podmienok nie je dost dobre možná bez pripustenia rizika určitej (strednodobej) nevyrovnanosti bilancie zahraničného obchodu. Pravdaže, nemôže ísť o pretrvávajúce doterajšej metodiky „hmotne nekrytých úloh“ v zahraničnom obchode, ale o určitú prioritu dovozov krytých vysokoefektívnym vývozom, pred dovozom, ktorý možno pokryť iba menej efektívnym alebo celkom neefektívnym vývozom, teda zostupom po preferenčnej vertikále.

Ak pripustíme, že cieľavedomé uskutočňovanie štruktúrnych zmien musí začať vylúčením polimitných položiek zo zahraničného obchodu, t. j. potláčaním odvetví a odborov s najvyššou reprodukčnou cenou devíz vo vývoze a potláčaním dovozov prinášajúcich najnižšie úspory na nákladoch antiimportnej výroby, musíme pripustiť tiež možnosť zníženia tempa rastu zahraničného obchodu, alebo aspoň brať s rezervou možnosti jeho zvyšovania.

Výsledky získané v tejto etape výskumu nám zatiaľ neumožňujú v tomto smere nič viac, iba precíznejšie formulovať určité pracovné hypotézy, ktoré predchádzali tejto etape a relativizovať fakty, najmä však presvedčanie o nízkom objeme zahranično-obchodného obratu na jedného obyvateľa Slovenska. Relativizovať ho nielen vo vzťahu k iným makroekonomickým veličinám Slovenska, ČSSR, sveta atď., ale aj vo vzťahu k hranici, ktorú si slovenská ekonomika nemôže dovoliť v zahraničnom obchode prekročiť.

Z hľadiska odvetvovej štruktúry slovenský vývoz sa vyznačuje dominujúcim podielom ťažkého priemyslu na vývoze i na dovoze, pričom bilancia tohto odvetvia je pasívna.

Pozoruhodná je vzájomná relácia vývozu a dovozu chemického priemyslu, ktorý má prekvapivo mierne schodkovú odvetvovú bilanciu. Z ďalších významnejších odvetví vykazuje relatívne vysoké aktívum odvetvovej bilancie spotrebný priemysel, ktorého vývoz prevyšuje dovoz takmer dvojnásobne. Opačnú pozíciu má potravinársky priemysel, ktorého dovoz prevyšuje vývoz zhruba 2,5 násobne; pričom tieto údaje nezahrňujú dovoz niektorých základných poľnohospodárskych produktov, menovite zrnín.

Výrazne diferencované postavenie vykazuje výrobo-dovozná štruktúra slovenského zahraničného obchodu aj v teritoriálnom priereze. Nápadne nízky je napríklad podiel kapitalistických štátov na vývoze rezortu stavebníctva a naopak, relatívne vysoký je podiel kapitalistických štátov na vývoze poľnohospodárstva, kde prakticky celý slovenský vývoz sa

realizuje v troch kapitalistických štátoch. V ostatných odvetviach je rozdelenie vývozu medzi socialistické a kapitalistické štáty približne také, ako rozdelenie celkového objemu vývozu.

V dovoze je najvýraznejší podiel kapitalistických štátov na dodávkach pre rezort chémie a pre spotrebný priemysel. Naopak, veľmi nízky podiel dovozu z kapitalistických štátov vykazuje energetika.

Celkovú štruktúru zahranično-obchodnej výmeny Slovenska charakterizujú tieto skutočnosti:

1. Relatívne nižší podiel na priamom, hospodárstvom Českej socialistickej republiky nesprostredkovanom vývoze než na priamom, hospodárstvom českých krajín neprostredkovanom dovoze.

2. Vyšší podiel socialistických krajín na slovenskom vývoze ako na vývoze ČSR a oveľa vyšší podiel socialistických krajín na dovoze Slovenska ako na dovoze do českých krajín.

Zdá sa, že je možné formulovať pracovnú hypotézu o pomerne intenzívnej transformačnej funkcii, ktorú vykonáva slovenská ekonomika medzi ZSSR ako hlavným surovinovým zázemím a spracovateľsko-exportnými odvetviami českého priemyslu. Kvantifikácia tejto transformačnej funkcie je v štádiu začiatočných pokusov a treba ju rozvíjať v kontexte:

a) celkovej optimalizácie zapojenia Československa do medzinárodnej deľby práce, ale aj

b) v kontexte voľby racionálnej postupnosti diverzifikácie štruktúry slovenskej ekonomiky (problém postupného zvyšovania stupňa finality hlavných odvetví exportných a antiimportných výrob na Slovensku).

3. Komoditná a teritoriálna diverzifikácia slovenského vývozu a dovozu je nižšia ako miera diverzifikácie vývozu a dovozu českých krajín, pričom dominantné postavenie jednej-dvoch krajín vo vývoze a dvoch-troch krajín v dovoze je pre Slovensko výraznejšie ako pre ČSSR, resp. pre české krajiny.

Určitá kvalitatívna úroveň i štruktúra ekonomiky umožňuje každému hospodárskemu celku zaujať osobitnú vonkajšiu pozíciu vo vzťahu k iným krajinám a svoju vývozno-dovoznú štruktúru formovať tak, aby sa aktívne využilo jej postavenie technicko-ekonomicky rovnocenného, silnejšieho alebo i slabšieho partnera. Doterajšie rozbory, uskutočňované tiež československými výskumnými pracoviskami (VÚZO) napríklad ukazujú, že do krajín, ktoré sú v pozícii technicko-ekonomicky slabšieho partnera, úspešne preniká silnejší výrobca skôr faktorom živej práce a naopak, slabší úspešnejšie preniká na trh silnejšieho skôr faktorom produktívneho kapitálu.

Najnižšiu mieru teritoriálnej diverzifikácie má na Slovensku odvetvie palív a energie. V našom dovoze, ktorý je v podstate nekompetitívnej povahy, má dominantné postavenie ZSSR a nevelkú časť tiež Poľsko a Rumunsko. Hoci táto teritoriálna skladba nevyplýva len z čisto ekonomických hľadísk, resp. len z hľadísk komerčnej povahy, v podstate

je adekvátne i kvalite doterajších technicko-ekonomických relácií našej ekonomiky k týmto hospodárskym celkom. Obdobnú charakteristiku možno považovať za prijateľnú i pre náš palivovo-energetický vývoz (NDR a vyspelé kapitalistické štáty).

Zrejme nie je náhodná i odborová a teritoriálna štruktúra slovenského strojárskoho vývozu. Hoci vývoj objemu vývozu a salda odvetvovej bilancie je nepochybne pod silným „každodenným“ tlakom teritoriálnych obchodných bilancií, komoditno-teritoriálna vývozná štruktúra tohto odvetvia nesie výraznú pečať relácií jeho technicko-ekonomickej úrovne vo vzťahu ku konkurenčným trhom.

Z celkového objemu slovenského strojárskoho vývozu pripadá na socialistické štáty zhruba štyri pätiny, na kapitalistické jedna pätina. Takejto teritoriálnej orientácii v podstate zodpovedá aj komoditná štruktúra vývozu. Na trhoch socialistických krajín sa úspešne uplatňuje predovšetkým kvalitatívne náročnejší sortiment zariadení investičnej povahy, malosériových či kusových výrob (lode, valcovacie zariadenia a stroje pre základný priemysel). Do socialistických krajín smeruje síce aj podstatná časť vývozu takých komodít, ako sú jednostopové a motorové vozidlá a valivé ložiská, no treba poznamenať, že z hľadiska hodnotovej efektívnosti je ekonomická atraktívnosť tohto vývozu nízka. Tieto hromadné a pomerne jednoduché strojárské výrobky by sa mali úspešne uplatniť skôr na trhu vyspelých krajín, čo však predpokladá primeraný svetový štandard aj pri týchto relatívne málo náročných výrobách. Zrejme tu nevyužívame potenciálne možnú výhodu pozície technicko-ekonomicky slabšieho partnera, voči vyspelým kapitalistickým krajinám.

Zo spotrebného priemyslu sú výrazne závislé od dovozu najmä odvetvia kožiarskeho, obuvníckeho a textilného priemyslu. Známy vysoký podiel importu surovínového a polotovarového charakteru z rozvojových krajín je v súlade s ich pozíciou technicko-ekonomicky slabšieho partnera. Otázka, do akej miery je aj perspektívne reálne stavať náš materiálový dovoz pre spotrebný priemysel na tejto pozícii, je však nepochybne opodstatnená.

Teoreticky prichádzajú do úvahy pre našu vývozno-dovoznú orientáciu v odvetví obuvi a textilu viaceré alternatívy, napr.:

— získať devízy pre nákup surovín z rozvojových krajín vývozom finálnych predmetov masovej spotreby na trhy vyspelých kapitalistických štátov;

— získať devízy pre nákup surovín z rozvojových krajín vývozom hlavne strojárskych, kvalitatívne náročnejších výrobkov (nie spotrebných) na trhy týchto krajín;

— vzhľadom na postavenie v hierarchii konkurenčných štátov v metalurgicko-strojárskom vývoze do rozvojových štátov odpútať sa od dovozne závislosti od rozvojových krajín vytvorením novej surovínovej bázy (chémia) i pre export;

— neorientovať perspektívny rozvoj výrobnjej základne na rozsiahlejší „platobný“ vývoz.

K uvedeným alternatívam treba poznamenať, že súčasná vývozno-dovozná teritoriálna štruktúra nášho obuvníckeho a textilného priemyslu v zásade zodpovedá ekonomickej logike či zákonitostiam, ktoré sa presadzujú v medzinárodnej delbe práce: naša pozícia voči rozvojovým krajinám je nepochybne pozíciou relatívne silnejšieho v porovnaní so vzťahom k našim hlavným odberateľom zo skupiny štátov RVHP, čomu zodpovedá i teritoriálny okruh či prúd suroviny — fondy — výroby. Pozíciu „stredú“ však môžu v tomto prúde zaujať i iné krajiny RVHP.

Typickým produktom vnútorných rozvojových podmienok a zdrojov je vývozno-dovozná štruktúra drevárskeho priemyslu. Vo výraznej prevahe vývozu nad dovozom sa odráža predovšetkým veľká a sústavne sa reproduktujúca surovinová báza. Podrobnejšia analýza dovozu ukazuje, že významný podiel na jeho objeme majú predovšetkým nekonkurenčné suroviny a materiály, nezanedbateľný je však objem dovozu surového dreva a drevárskych výrobkov polotovarového charakteru. Tým viac je aktuálne skúmať tiež parametre hodnotovej efektívnosti existujúcej vývozno-dovoznej štruktúry.

Ak je komoditná štruktúra a teritoriálne smerovanie československého zahraničného obchodu pod permanentným tlakom napätej platobnej bilancie, pravdepodobne to vo zvýšenej miere platí o objeme a štruktúre slovenského zahraničného obchodu. Možno predpokladať, že tento faktor ovplyvňuje aj relácie v hodnotovej efektívnosti vývozno-dovoznej štruktúry Slovenska vo vzťahu k celoštátnemu priemeru, resp. k úrovni českých krajín.

Pri stanovenej hypotetickej hranici priemerného vývozno-dovozného ekvivalentu vo vzťahu k SŠ 2,25, resp. 18,— Kčs za Rb, vo vzťahu k KŠ 3,15, resp. 22,7 Kčs za 1 US \$ dosiahli sa vo vývozných odvetviach Slovenska nasledujúce priemerné reprodukčné ceny (RC) devízovej jednotky:

Náklady na získanie (vývoz), resp. úsporu (dovoz) devízovej jednotky vyjadrené v korunách veľkoobchodných cien pri cenových pomeroch r. 1967 na Slovensku ukazuje tabuľka 3.

Údaje, hoci nekompletné, umožňujú konštatovať relatívne vysokú hladinu reprodukčných cien devíz viacerých odvetví, a najmä výrazné medziodvetvové rozdiely. Podľa prepočtov rezortu financií na I. polrok 1968 dosiahli reprodukčné ceny devíz za všetky sledované odvetvia Slovenska (vrátane nami uvedených odvetví) 19,60 Kčs za 1 Rb a 34,17 Kčs za 1 US \$, čo je v oboch prípadoch vyššie ako v rovnakom období v celoštátnom priemere (18,32, resp. 31,32 Kčs).

Ako vidno z prehľadu, vo vývoze do socialistických štátov v úrovni hodnotovej efektívnosti odvetvie palív a energetiky, potravinárskeho a textilného priemyslu zaujíma zhruba rovnako nevýhodnú pozíciu; naj-

Tabuľka 3

Odvetvie, resp. odbor	RC 1 Rb v Kčs		RC 1 US \$ v Kčs	
	vývoz	dovoz	vývoz	dovoz
palivá a energetika	26,88	22,48	43,85	—
strojárstvo*	18,40	—	27,60	—
lesy a drevospracujúci priemysel	23,40	20,00	31,20	24,30
kožiarsky a obuvnícky priemysel	14,20	28,00	26,40	23,90
textilný priemysel	25,60	21,00	37,00	26,60
potravínarský priemysel**	26,00	35,60	26,50	31,50

* Výpočet bez obchodného napätia.

** Len finálne potravinárske produkty a polotovary, bez sféry nákupných organizácií.

výhodnejšiu pozíciu zaujíma odvetvie kožiarskeho a obuvníckeho priemyslu. Zhruba na hypotetickej hranici rentability je strojársky vývoz, veľmi priaznivé výsledky vykazuje vývoz z odvetvia kožiarskeho a obuvníckeho priemyslu.

Vo vývoze do kapitalistických štátov je situácia v medziodvetvových reláciách obdobná: nevýhodná pozícia palív, textilu a potravín, relatívne výhodnejšia, ale rovnako nad stanovenou hranicou hodnotovej efektívnosti je v drevárskom priemysle, strojárstve a čo je pozoruhodné, tiež v kožiarskom a obuvníckom odvetví.

Rozdielna je pozícia sledovaných odvetví v dovoze: najlepšiu pozíciu z hľadiska úspor spoločenskej práce zaujíma potravinársky priemysel, a to vo vzťahu k obom trhom. Nad stanovenou hranicou hodnotovej efektívnosti sú v priemere reprodukčné ceny pri dovozoch ostatných odvetví, pričom z kapitalistických krajín je pozoruhodná najmä relatívne dobrá pozícia dovozov pre textilný a zo socialistických krajín pre kožiarsky a obuvnícky priemysel.

Z uvedeného hrubého medziodvetvového porovnania úrovne a relácií cien devíz z odvetvových vývozno-dovozných okruhov sa ponúkajú nasledujúce čiastkové viac-menej hypotetické závery.

— Relatívne najvýhodnejšiu vývozno-dovoznú pozíciu vo vzťahu k socialistickému trhu zaujíma vývozno-dovozný okruh kožiarskeho a obuvníckeho priemyslu. Ak však vezmeme do úvahy, že kožiarsky a obuvnícky vývoz do socialistických štátov sa opiera vo významnej miere o surovinové dovozy z kapitalistických trhov, je predpoklad o výhodnosti tohto vývozno-dovozného okruhu v najlepšom prípade veľmi sporný.

— Tým viac to platí o vývozno-dovoznom okruhu textilného priemyslu, ktorý tak na strane vývozu, ako aj na strane dovozu vykazuje horšie relácie v reprodukčných cenách devízovej jednotky ako koža a obuv, a to nielen vo vzťahoch k jednotlivým trhom osobitne, ale aj, a najmä pri značnej podmienenosti vývozu do socialistických štátov, k dovozom zo štátov kapitalistických.

— Pozoruhodný je vývozno-dovozný okruh potravinárskych produktov.

Pokiaľ je vo vzťahoch k socialistickým štátom potravinársky dovoz podmienený potravinárskym vývozom, údaje o reprodukčných cenách potvrdzujú výhodnosť existujúcej vývozno-dovoznej štruktúry. Pri rovnakom predpoklade vo vzťahu ku kapitalistickým štátom (podmienenosť dovozu komoditne príbuzným vývozom či opačne) je existujúca vývozno-dovozná štruktúra, naopak, nevýhodná. Treba však vziať do úvahy, že v dovozočoch potravín, najmä z kapitalistických štátov majú veľkú váhu nekompetetívne komodity, dovážané z oblastí mimo mierneho podnebného pásma.

Pri týchto záveroch si prirodzene uvedomujeme, že v skutočnosti nejde len o vzájomnú spätosť vývozu a dovozu v rámci každého odvetva osobitne, ale aj, a hlavne o medziodvetvové väzby. Takýto komplexnejší a podrobnejší rozbor však predpokladá úplný prehľad o všetkých hospodárskych odvetviach a aspoň orientačné údaje o národohospodársky priemerných reprodukčných cenách a vo vzťahu k obom svetovým trhom a v ďalšom k jednotlivým krajinám. Pokiaľ ide o hypotetickú či reálnu hranicu hodnotovej efektívnosti, bolo by zrejme opodstatnené a účelné vychádzať tiež z priemerného vývozno-dovozného ekvivalentu národnej ekonomiky, nielen z jeho celoštátnej úrovne.

Prepočty pri štruktúre a cenových pomeroch r. 1967 poskytujú o úrovni a rozpätí hraničných reprodukčných cien devíz vo vybraných odvetviach hospodárstva Slovenska tento obraz:

Tabuľka 4

Odvetvie — odbor	RC 1 Rb			RC 1 US \$		
	priemer	min.	max.	priemer	min.	max.
palivá a energetika						
vývoz	26,88	25,60	28,40	43,85	34,77	52,85
dovoz	22,48	19,68	33,20	—	—	—
drevospracujúci priemysel						
vývoz	23,40	10,10	40,20	31,20	16,10	53,50
dovoz	20,00	11,60	67,50	24,30	15,60	38,00
koža a obuv						
vývoz	14,20	11,50	32,00	26,40	12,90	74,00
dovoz	28,00	24,60	33,00	23,90	17,80	45,00
textil						
vývoz	25,60	21,00	36,00	37,00	21,00	52,00
dovoz	21,00	11,60	34,60	26,60	20,20	45,00
potraviny						
vývoz	26,00	15,00	56,00	36,50	19,00	57,00
dovoz	35,00	15,00	82,00	31,50	11,00	60,00

Ako vidieť, s výnimkou odvetvia palív a energie, kde ide prakticky o niekoľko „ťažkých“ položiek, zaznamenávame vo všetkých ostatných odvetviach veľké, možno povedať enormné rozpätia najnižších a najvyšších nákladov, resp. úspor na devízovú jednotku. Zvlášť výrazné je roz-

pätie v súbore vyvázaných a dovážaných komodít drevárskeho a potravinárskeho priemyslu, kde ide až o šesťnásobné rozdiely.

Pravda, rovnako ako pri priemerných reprodukčných cenách jednotlivých odvetví, v sledovanom súbore vývozných a dovozných komodít sú zahrnuté i objemovo veľmi nízke položky, resp. i nekompetentívne dovozy, čo do istej miery skresľuje reálne „disponibilný“ priestor pre racionalizáciu terajšej vývozo-dovoznej štruktúry. V každom prípade sa však potvrdzuje východisková hypotéza o výrazne neracionálnej skladbe nášho vývozu a dovozu z hľadiska hodnotovej efektívnosti.

V slovenskej laickej verejnosti a tiež v časti odborných kruhov je pomerne rozšírená predstava o nádejnosti odvetví s domácou surovinovou bázou (drevo, žiaruvzdorné materiály, sklo a pod.) z hľadiska možností, ktoré tieto odvetvia pro futuro poskytujú pre racionalizáciu štruktúry slovenského vývozu. Pritom za jednu z najvážnejších príčin, brániacich využitiu týchto odvetví na pozoruhodnejšie zlepšenie devízovej pozície Slovenska, sa najčastejšie považuje nízky stupeň finality vyvážanej produkcie z týchto odvetví a odborov výroby. Predbežné a neúplné výsledky prepočtov hodnotovej efektívnosti slovenského vývozu za vybrané odvetvia, ktoré sme v tejto etape nášho výskumu dosiahli, však ukazujú, že devízová výhodnosť vývozu produkcie týchto odvetví je nepriamo úmerná stupňu finality. Čím vyšší je stupeň spracovania vyvážaného výrobku, tým vyššia je reprodukčná cena devíz, teda tým nižšia je hodnotová efektívnosť vývozu. Toto konštatovanie v zásade platí pre všetky sledované odvetvia, ale v tzv. nádejných odvetviach je najvýraznejšie, a to vo vzťahu k trhom kapitalistických i socialistických krajín.

Pre ilustráciu možno uviesť aspoň jeden príklad z oblasti lesného hospodárstva, drevárskeho a nábytkárskeho priemyslu.

Táto skutočnosť je tým závažnejšia, že dosiahnutie zmeny v reláciách úrovne našej národnej a svetovej produktivity práce v oblasti spracovateľského priemyslu je podmienené devízovo náročnou modernizáciou i kvantitatívnym rozšírením našej výrobnotechnickej základne. V každom prípade považujeme za nevyhnutné konfrontovať zámer rozvíjať prednostne výrobu finálnych produktov s vysokou devízovou intenzitou s hierarchickou stupnicou devízovej rentability, a to vo všetkých odvetviach založených prevažne na vlastnej surovinovej základni (poľnohospodárstvo, priemysel silikátov, drevársky a textilný priemysel a pod.).

Tabuľka 5

Reprodukčná cena devíz pri vývoze za rok 1967

Výrobok	Kčs za 1 Rb	Kčs za 1 US dolár
rezivo listnaté	10,10	21,10
pregleované výrobky	18,50	24,70
sedací nábytok	24,80	38,30

V tejto súvislosti môže byť veľmi zaujímavé porovnanie efektívnosti rozvoja takýchto finálnych výrob pre export s efektívnosťou rozvoja iných odvetví a odborov výroby, ktoré majú antiimportný charakter.

Zlepšovanie stavu v zapojení Slovenska do medzinárodnej delby práce musí začať takými zásahmi do štruktúry výroby a komoditnej skladby vývozu a dovozu, ktoré by odstránili, alebo aspoň zmiernili terajšie značné rozdiely medzi úrovňou priemerných a hraničných nákladov na získanie devízovej jednotky, a ktoré by súčasne znížili úroveň priemerných nákladov na devízovú jednotku. Predpokladá to vypracovať program postupného odbúrania najnevhodnejších vývozných komodít, a to aj z hľadiska dopadu eliminácie takýchto vývozov na využitie výrobných faktorov a možností ich prevodu na iné výroby. Osobitnú pozornosť pri tom by bolo treba venovať previerke skresľujúcich cenových vplyvov a možnostiam racionalizácie týchto výrob.

Zložitejšia je problematika riešenia prevažnej časti nerentabilných vývozov, ktoré sú mimo rámca aktívneho salda platobnej bilancie, lebo tu sú reštriktívne zásahy podmienené možnosťami rozvoja antiimportnej výroby alebo výroby exportne výhodnejších tovarov, ak nemá dôjsť k obmedzovaniu tuzemskej výrobnej, resp. nevýrobnej spotreby.

Na strane dovozu by mohla manévrovací priestor dosť výrazne rozšíriť jeho teritoriálna diverzifikácia pri raste podielu dovozov z trhov, pre nás hodnotovo a technicky najvýhodnejších, a pri postupnom zvyšovaní podielu dovozov výrobkov a polotovarov na vyšších stupňoch spracovania.

Presnejšie kontúry pre smery optimalizácie rozsahu a štruktúry zapojenia ekonomiky Slovenska do medzinárodnej a vnútroštátnej delby práce sa môžu vynoriť len na základe podrobného a systematického výskumu. Naše poznatky sú v tomto smere v mnohom predbežné a neúplné, potvrdzujú však skutočnosť, že táto optimalizácia je jedným zo základných prístupov, ktorý by sa mal dôslednejšie brať do úvahy pri formovaní koncepcie rozvoja našich vonkajších ekonomických vzťahov.

Konzultácie

PETR TOMÁŠEK

Problém konverze struktury průmyslově vyspělých oblastí

1. Úvod

Technicko-ekonomický pokrok druhé poloviny 20. stol. zasahuje svými důsledky i do prostorové struktury národohospodářských systémů. Jednotlivé ekonomické prostory, jež vytvářejí prostorovou strukturu národního hospodářství, nejsou však vývojovými tendencemi technicko-ekonomického pokroku zasahovány ve stejné míře a ani jejich reakce na nové jevy technicko-ekonomického pokroku není shodná. Svědčí o tom zkušenosti některých průmyslově vyspělých oblastí západní Evropy, např. uhelné pánve Nord-Pas de Calais ve Francii, nebo v Belgii prostoru tvořeného brázdou Haine — Sambre — Meuse — Vesdre s průmyslovým centrem Hainautem, nebo v Holandsku města Emmen. Tyto a některé další ekonomické prostory byly citelně postiženy technicko-ekonomickým pokrokem: došlo zde k uzavírání výrobních podniků, k propouštění dělníků, k emigraci obyvatel do jiných oblastí, ke snížení až zastavení inovační činnosti a k řadě dalších jevů, které celkově vyústily v zeslabení až stagnaci tempa ekonomického růstu příslušné oblasti. Tyto oblasti, které francouzská literatura nazývá upadajícími či deprimovanými, v minulosti skvěle prosperovaly zásluhou své orientace na dříve hodně žádané suroviny (uhlí) nebo výrobky (klasický textilní průmysl); nyní však vlivem poklesu poptávky po těchto výrobcích se dostaly do značných hospodářských potíží, jejich řešení si vyžádalo zvláštní pozornost a péči.

„Pod vplyvom technického pokroku a s ním súvisiacich štrukturálnych zmien v národnom hospodárstve, vzniku nových moderných odvetví (elektronika, atómová energia, chémia), lokalizovaných na celkom nových miestach, začali tieto staré vyspelé oblasti v porovnaní s novými strácať na tempe a relatívne upadať.“¹

V těchto oblastech bylo nutno obnovit upadající tempo růstu prostřednictvím reorientace na moderní, dynamická odvětví, která by na jedné straně kompenzovala ztrátu hnací síly zastaralých odvětví a na

¹ R. Lacko, *Návrh vývoja priestorovej ekonomiky*, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1969, 180.

druhé straně by svoji aktivitou výrazně přispěla k zajištění perspektivního rozvoje celé oblasti.

Ovšem proces přizpůsobení se oblastí změněným nárokům technicko-ekonomického pokroku, o který tady vlastně jde, vyvstal jako specifický problém jen u oblastí určitého typu. Šlo o oblasti monostrukturního či quasi-monostrukturního charakteru, založené na bázi tzv. tradičních odvětví (těžba černého uhlí, klasický textilní průmysl, kožařský a lodařský průmysl). Oblasti tohoto typu se vyznačují určitými společenskými znaky: jsou jednostranně zaměřené na dnes již zastaralou výrobu, mají slabě rozvinuté intelektuální zázemí (především nedostatečnou vědecko-výzkumnou základnu), životní prostředí neutěšené, společenské klima málo přitažlivé apod.

Důsledky technicko-ekonomického pokroku doléhají na tyto oblasti proto tak tíživě, že v jejich struktuře neexistují prvky, jež by více méně plynule a bez zvláštních obtíží dokázaly adaptovat oblastní strukturu novým vývojovým tendencím.

Ve všech postižených oblastech přikročily státní, ale i nadstátní orgány za součinnosti příslušných oblastí k řadě opatření, která měla cestou změny — konverze struktury obnovit ztracený rytmus expanze.

2. Pojetí konverze

V literatuře neexistuje jednotná definice, a tedy ani jednotné pojetí konverze. Problém byl prvně formulován francouzskými autory (F. Perroux, L. E. Davin, M. Byé aj.) a jejich zásluhou se dostal na program širších teoretických diskusí. Současně se věnovala pozornost praktickému řešení jak ze strany některých států (Francie, Belgie), tak i příslušných orgánů EHS.

Francouzská literatura předpokládá při rozpracovávání problematiky konverze existenci státních a veřejných zásahů a zdůrazňuje, že prostřednictvím ovlivňování morfologie zisku povedou tyto zásahy k optimálnějšímu využití zdrojů. Tento přístup je důležitý, jestliže sledujeme záměr zamýšlet se nad předmětnou problematikou v našich podmínkách. Liší se od přístupu západoněmeckých autorů, kteří i samotný problém konverze pojímají jinak; nikoli jako specifický problém oblastí určitého typu, ale jako širší otázku více méně jakékoliv změny struktury v souvislosti s technicko-ekonomickým pokrokem. „... rozumíme tímto pojmem všechny problémy adaptace ekonomické struktury jak v úrovni odvětví, tak z hlediska oblastí“.² Toto odlišné pojetí je v určité míře ovlivněno i tím, že v NSR nevznikl problém konverze podobně jako ve Francii nebo v Belgii. „V Německé spolkové republice se nemůže příliš mluvit o po-

² J. H. Müller, *Problémy konverze v NSR*, referát na konferenci v Liège 1964.

litice konverze ve smyslu srovnatelném s Francií³. Lze to vysvětlit i tím, že Porúří, které zastoupením některých tradičních odvětví ve své struktuře mělo snad ke vzniku konverze jako specifickému problému nejbližší, nemá charakter monostrukturní ani quasi-monostrukturní oblasti; v ekonomické struktuře Porúří existovaly prvky, které převzaly iniciativu, když těžba černého uhlí byla zasažena účinkem technicko-ekonomického pokroku.

Francouzská literatura věnuje problému konverze poměrně velkou pozornost; chápe ji jako cílevědomou změnu dosavadní ekonomické orientace oblasti v zájmu obnovení a zajištění budoucího tempa jejího růstu.

„Průmyslová konverze je kritickým případem ve strategii růstu. Vede k hlubokým úvahám, se kterými se nesetkáváme v prostém procesu adaptace při stálé struktuře. Klade přesné otázky co do racionálnosti hmotné povahy produkce a co do efektivní alokace zdrojů“⁴

Úvahy se soustřeďují především na tři okruhy problémů:

- a) modifikace struktury pracovní síly v oblasti,
- b) uplatnění technicko-ekonomického a technologického pokroku,
- c) nová orientace výroby v oblasti.

V prvním případě jde jednak o zvýšení celkové odborné vzdělanosti, jednak — a to především — o přeškolení (adaptaci) pracovníků na nové, moderní výrobní postupy. V neposlední řadě jde o zvýšení podílu ženské zaměstnanosti, především v terciárním sektoru. Princip adaptability pracovní síly se stává vůbec jedním ze zásadních problémů deprimovaných oblastí, neboť jde o velmi závažný sociálně-politický i finančně náročný problém.

Ve druhém případě jde o aplikaci racionalizačních opatření a moderních technologických postupů v souladu se světovým trendem technicko-ekonomického pokroku. Konverze struktury deprimovaných oblastí byla provázena mohutnou racionalizační vlnou, která vedla k podstatnému zvýšení produktivity v existujících výrobních podnicích.

Pokud jde o změny v orientaci výroby, docházelo v tomto směru k zavádění nových výrobních oborů, které využívaly dosavadní výrobní orientaci oblastí. Nové výrobní obory vznikaly jako technicko-funkční spojení moderních a tradičních oborů. Objevila se spojení typu uhlochemie, naftochemie nebo radiochemie, dále obory charakteristické vztahem hutnictví a chemie, anebo vztah zpracování kovů a chemie, anebo chemie a textil.

V této souvislosti stojí za povšimnutí, že konverze struktury postiže-

³ H. Prieba, *Konverze v NSR — zvláště v zemědělství*, referát na konferenci v Liège 1964.

⁴ L. E. Davin, *Základní průmysl a konverze*, úvodní referát na konferenci v Liège 1964.

ných oblastí se nechápe jako zcela zásadní změna dosavadní orientace. Zdůrazňuje se, že nová orientace výroby v oblasti by měla v optimální míře navazovat na již existující ekonomickou bázi.

„Konverze znamená spíše kompletaci ekonomické struktury než její úplné nahrazení, protože hospodaření v základním průmyslu zůstává stále cennou oblastní výhodou ve zprostředkujících prostorech“.⁵

Vstup zcela nového průmyslu do postižené oblasti bez návaznosti na existující výrobu by mohl napáchat více škody než užitku. Jednak by mohl lákat nejkvalifikovanější dělnické i jiné kádry, čímž by se situace v zaměstnanosti oblasti spíše zhoršovala, a jednak by se mohl dostat do izolace, což by mu bránilo vykonávat pozitivní účinky přitahování. Proto „... systematická politika směřující k omlazování hospodářským poklesem zasažených krajů ve směru jejich původní orientace se nám zdá výhodnější než politika, která směřuje k jejich libovolnému osazení zcela novými průmyslovými odvětvími“.⁶

Uvedenými třemi okruhy problémů se ovšem zdaleka nevyčerpává řešení konverze struktury oblasti. Značný význam je přikládán překonání staré mentální struktury oblasti, která je zafixována v hlavách lidí a je důsledkem dlouholetého ekonomického i společenského pohybu oblasti. Postižené oblasti totiž „... představují většinou typ těch aglomerací, vzniknuvších v 19. stol., které jsou na rozhraní mezi městem a vesnicí, kde pracoviště a bydliště se vzájemně proplétají, a tak neposkytují žádné místo pro skutečný městský život“.⁷ V takovém prostředí se těžko rodily smělé myšlenky, neformovalo se moderní myšlení odpovídající duchu doby, a nebylo tedy žádné zázemí, které by mohlo postihnout začínající úpadek a včas burcovat spící podvědomí obyvatel oblastí před hrozícím nebezpečím. Tyto oblasti zásluhou své vědecko-poznávací slepoty, často však též vinou komplexu falešné nadřazenosti, který pramení z dřívějšího mohutného rozmachu, včas nerozpoznaly kvalitativní změny technicko-ekonomického pokroku. V postižených oblastech vzniklo velmi nepříznivé socio-psychické klima, jež bylo nepřátelské vůči novotám. Prostředí měst v těchto oblastech, vyznačující se zchátralostí budov, zastaralostí komunikační infrastruktury, nepřítomností moderních vědeckých a vzdělávacích zařízení, nedostatkem sociálního vybavení, nutně působilo odpudivě na podnikatele při rozhodování o nových investicích.

Podstatné vylepšení sociálně-psychologického klimatu v postižených oblastech má při řešení konverze značný význam a práce na tomto poli musí dokonce předcházet samotnému technicko-ekonomickému řešení.

⁵ L. E. Davin, *Základní průmysl a konverze*, úvodní referát na konferenci v Liège 1964.

⁶ M. Byé, *„Stará“ průmyslová odvětví a krajová regrese*, referát na konferenci v Liège 1964.

⁷ *Přízpůsobení krajů se zastaralou industrializací*, L'Usine Nouvelle, zpráva komise EHS, listopad 1964.

V tomto směru aktivně vystupovaly především příslušné oblastní a městské orgány. Všechny průvodní jevy zastaralé mentální struktury, jako např. touha nevzdávat se starých návyků, nedostatek informací, představa všech možných nepříjemností, obavy před neznámým, nechuf k uvažování atd., musely být systematicky překonávány, jinak nebylo dost dobře možné počítat s úspěchem při řešení obtížné situace oblasti.

3. Projevy a příčiny konverze

Vznik konverzní situace se nejčastěji ohlašuje těmito úkazy: rapidní pokles poptávky vede ke snížení odbytu, k omezování výroby, k propouštění dělníků, k uzavírání podniků, k poklesu mezd, k emigraci obyvatel z oblasti, k nevyužití výrobních kapacit, k zastarávání a chátrání infrastrukturních zařízení, k poklesu až zastavení inovační činnosti a ke zhoršení socio-psychologického klimatu v oblasti.

Nejochvěvnějším projevem konverzní situace byl *pokles zaměstnanosti*, tj. propouštění dělníků bez toho, aby jejich další zaměstnanost byla zajištěna jinde. K největším poklesům v zaměstnanosti došlo v uhelném průmyslu, v textilním a lodářském průmyslu.

Jiným zřetelným projevem konverzní situace bylo *uzavírání podniků* v důsledku silného poklesu poptávky. Především šlo o méně efektivní podniky, které nebyly schopné učinit taková racionalizační opatření, která by jim umožnila podstatným způsobem zvýšit produktivitu. Zachránily se pouze ty podniky, které byly schopny zadržet silný konkurenční tlak jiných výrobců.

Dalším projevem hospodářského úpadku postižených oblastí byla *emigrace obyvatel z oblasti*. Pracovníci propouštěni z uzavíraných dolů, příp. z dolů, které omezily těžbu uhlí, nenašli většinou jiné zaměstnání v oblasti, a proto odcházeli za prací jinam. Například v uhelné pánvi Nord-Pas de Calais představoval migrační schodek v letech 1954—1962 40 000 osob. Textilní a uhelné oblasti Skotska, Walesu a Anglie opustilo v letech 1951—1961 kolem 600 000 lidí. Je příznačné, že z postižených oblastí odcházeli především mladší pracovníci s relativně nejvyšší kvalifikací, kteří nebyli zatíženi tradicemi svého bydliště. A tak hospodářský úpadek oblastí byl doprovázen i *stárnutím jejich demografické struktury*, neboť v místech zůstávali starší lidé, kteří již byli pevně spjati se svým bydlištěm.

Deprimované oblasti jsou příznačné *zchátralostí a nmoderností své infrastruktury*; integrace infrastruktury se zastaralým průmyslem vedla k postupnému zastarávání infrastrukturních zařízení bez včasných zásahů ve směru modernizace a zdokonalení.

Dalším projevem konverzní situace je *zhoršení socio-psychologického klimatu* oblasti. V minulosti poměrně déle trvající prosperita oblasti

vypěstovala u obyvatel, ale především u funkcionářů různých stupňů pocit nadřazenosti. Současně existenční spjatost se stávající výrobní činností vede v době, kdy se tato výroba stává zastaralou, ke vzniku konzervativismu. Ukázalo se, že lpění na tradicích není vždy dobrým vodítkem ani v ekonomice oblasti. „Tradice ve všech oblastech — jakkoli může být někdy užitečná — tlačí příliš velkou váhou a vzpírá se rytmu pokroku“.⁸ Výhody specializace oblasti v určité činnosti jsou relativní v čase: dříve žádané suroviny jsou nahrazeny jinými, technický pokrok vytváří nové technologické postupy. Konzervativismus funkcionářů v oblasti pak vede k neochotě akceptovat novinky a ke snaze udržovat dosavadní orientaci. Mezitím vývoj v technologii a v surovinách jde rychle kupředu a oblast se pak probouzí do tvrdé reality hospodářského poklesu. Konzervativnost funkcionářů se projevuje i v přístupu k výzkumu: nepodporují výzkumy, neobklopují se prvotřídními výzkumnými pracovníky, nepečují o vybudování kvalitních informačních systémů. Jejich vztah k výzkumu je krátkozraký a řídí se okamžitými potřebami.

Hospodářský úpadek se projevil i v celkovém zhoršení nálady obyvatel v oblasti. Ani tento faktor není zanedbatelný. Dobrá nálada a zdravý optimismus jsou uznávanými činiteli úspěšné hospodářské činnosti a naopak; pesimistická anticipace hospodářského vývoje u podnikatelů a rostoucí obavy o sociální jistotu u obyvatel nepříznivě ovlivnily ekonomickou aktivitu v oblasti.

Příčiny vedoucí k hospodářskému poklesu oblasti a ke vzniku konverzní situace jsou simultánní a nelze dosti přesně ohraničit podíl té které veličiny. Všechny však lze více či méně bezprostředně odvodit od jedné základní příčiny hospodářského poklesu oblasti: materiální i duševní vybavenost deprimovaných oblastí se dostala do rozporu se změněnými nároky technicko-ekonomického pokroku na prostor, přičemž historicky vzniknuvší a ve výrobních kapacitách i v hlavách lidí zafixovaná ekonomická a mentální struktura nebyla schopna včasného přizpůsobení se novým požadavkům. Proces přizpůsobení musí prodělávat v určité míře každá oblast, ale ne u všech oblastí vedla nutnost procesu adaptace ke konverzní situaci. Z následujícího výčtu jednotlivých příčin vedoucích k hospodářskému poklesu oblasti je patrné, že právě oblasti jednostranně orientované na poměrně technicky (a tudíž i intelektuálně) nenáročný průmysl (jakým bezesporu je uhelný průmysl a klasický textilní průmysl) byly neschopné včasného přizpůsobení a udržení tempa expanze s jinými, v přizpůsobení se pružnějšími oblastmi.

Souhrn příčin vedoucích ke konverzní situaci:

— vyčerpání dolů anebo nepříznivý vývoj nákladů ve srovnání s konkurenčními výrobky (výrobní i dopravní náklady),

⁸ P. Reynaud, *Obyvatelstvo a ekonomický rozvoj v Alsasku*, Cahiers de l'I. S. E. A., ser. L. 1/1957, č. 2.

- nové suroviny (nafta, zemní plyn kontra uhlí jako energetické suroviny a umělá vlákna kontra vlna a bavlna),
- změna zálib spotřebitelů (především u produktů zpracovatelského průmyslu),
- zesílení mezinárodní konkurence (vlivem nových nalezišť energetických surovin a poměrné levnosti námořní dopravy),
- nepřítomnost nebo nedostatečnost náhradních průmyslových výrobních oblastí,
- neschopnost oblasti včas rozpoznat situaci a vyvolat kompenzující aktivitu (vlivem absence zodpovědných oblastních institucí),
- přílišná specializace oblasti (díky jednostranné orientaci na zastaralý průmysl),
- špatné socio-psychologické klima (vlivem nedostatečně rozvinutého intelektuálního zázemí),
- absence vhodných terénů pro průmysl, způsobilých k výstavbě nových továren (vlivem toho, že dominující zastaralý průmysl je vlastníkem většiny půdy v oblasti, a to i půdy obdělávané, a rovněž všech průmyslových nemovitostí a bytového fondu; použití těchto statků pro jinou, náhradní činnost je v důsledku toho velmi obtížné),
- konzervativismus některých funkcionářů a především aparátu příslušných orgánů (komplex nadřazenosti vzniknuvší z předcházející prosperity oblasti a lpění na tradiční orientaci opanovaly myšlení některých zainteresovaných funkcionářů a pracovníků v aparátu hospodářských a správních orgánů natolik, že jsou nepřístupní novým originálním myšlenkám).

Uvedený soubor příčin⁹ obsahuje všechny podstatné příčiny, které vedly k hospodářskému úpadku některých oblastí západní Evropy. Je zřejmé, že některé příčiny jsou vzájemně spjaté, vyplývají jedna z druhé, což konečně nemůže být ani jinak, jestliže se jedná o tak složitý a vzájemně funkčně spjatý organismus, jakým je oblast.

4. Faktory oprávnující konverzi

Není znám případ, že by deprimovaná oblast byla ponechána svému tragickému osudu a přeměnila se v trvale zaostávající oblast. U všech těchto oblastí se přistoupilo k opatřením, která by znovu pozvedla oblast a obnovila ztracený rytmus expanze. To nás přivádí k poznatku, že v postižených oblastech existovaly faktory, které oprávněly konverzi. Tento poznatek je cennější tím více, když si uvědomíme, že jde o kapitalistickou ekonomiku, v níž hodnotová kritéria mají rozhodující význam a uplatňují se s vžitou samozřejmostí.

⁹ Přízpůsobení krajů se zastaralou industrializací, zpráva komise EHS, L'Usine Nouvelle, listopad, 1964.

Faktory, které vedly u deprimovaných oblastí k nastoupení politiky konverze, můžeme utřídit do těchto skupin:

a) Předně je to sociálně-politický faktor, který nutil státní a veřejné orgány k provedení konverze. Ztráta zaměstnání a zvýšená sociální nejistota u značné části obyvatel postižených oblastí vyvolala akutní hrozbu sociálních a politických poruch, které přirozeně byly pro buržoazní stát nebezpečné. Do hry rovněž vstupovaly odbory, které se silně svým vlivem zasazovaly o pomoc postiženým dělníkům a dělnicím a nutily tak zodpovědné činitele k opatřením, jež nakonec vyústila ve vyhlášení politiky konverze.

b) V deprimovaných oblastech bylo nashromážděno obrovské množství minulé práce, zpředmětněné ve výrobních kapacitách, v komunikační infrastruktuře, bytovém fondu, administrativních budovách apod. Silná koncentrace podniků, kapitálů, všech prvků infrastruktury, odborně připraveného obyvatelstva a různých institucí klade tyto oblasti na vývojový stupeň, který je stále značně vyšší než u celé řady jiných oblastí. Došlo by k obrovským ztrátám, kdyby všechno toto bohatství, ač v dané chvíli neúplně aktivní, přišlo nazmar.

c) Deprimované oblasti jsou protkány sítěmi vzájemných vztahů mezi podniky, obyvatelstvem, institucemi, které oblast stmelují a činí ji potenciálně připravenou k nové aktivitě. Proti oblastem s opožděným vývojem, kde rozvojové póly musí být teprve vytvořeny, disponují deprimované oblasti ekonomickou strukturou, jejíž jednotlivé prvky — ať už jsou jejich potíže jakékoliv — udržují mezi sebou funkční spojení, které dává oblastem jejich průmyslový charakter. Oblasti se podobají nemocnému organismu; stačí provést transfuzi a s novou krví v žilách se oblast opět probudí k novému životu.

d) Další faktor rezultuje z toho, co bylo uvedeno v předcházejícím (body b, c): funkční integrace ekonomické aktivity, mající technickou, finanční či personální podobu, vytváří podmínky pro realizaci externích úspor. Podniky, které dokáží optimálně využít toho, co po stránce kapacitní, kapitálové, či personální oblast nabízí, mohou realizovat externí úspory. Tento faktor činí postižené oblasti značně přitažlivými. Oblasti však musí ve svém zájmu prezentovat své přednosti, poukázat na ně a pomoci možným zájemcům při jejich vstupu do oblasti. Jak už bylo řečeno, atmosféra nebyla většinou v těchto oblastech pro nové investice příznivá. Proto bylo třeba v oblastech vytvářet podmínky, které by investorům usnadnily počáteční obtíže.

e) Jiným faktorem, který podporoval uskutečnění konverze, byla skutečnost, že oblast získala ekonomicky i společensky uznávané postavení v příslušném národohospodářském a státním systému. Tomuto postavení odpovídá řada funkcí, které oblast v rámci tohoto systému plní. Přitom ekonomické a společenské funkce nelze dosti dobře jednoduše oddělit: ztrácí-li oblast své ekonomické postavení, stěží jí lze odebrat i její společenské postavení.

čenské funkce, už vzhledem k tomu, že z ničeho nic nevznikne jiná oblast, která by byla dosavadní funkce deprimované oblasti schopna převzít. A tak i historicky se vytvořivší společensko-ekonomické postavení oblastí bylo faktorem, který ooprávnřoval konverzi.

5. Několik praktických poznatků

Praktické řešení konverze se stalo součástí hospodářské politiky států v rámci jejich regionálního rozvoje a současně i příslušných orgánů EHS, takže politika konverze dostala v postižených oblastech dvojnásobnou podporu.

Velmi citlivým a finančně náročným problémem se ukázala adaptace pracovních sil ze zastaralých průmyslů na nové obory. Hovoří se o konverzi pracovní síly a rozumí se tím řešení komplexu otázek spojených s přechodem na novou ekonomickou orientaci oblastí. Jde o takové otázky, jako např. přeškolení dělníků a úhrada nákladů s tím spojených, sociální podpora dělníkům v souvislosti s přechodem na jinou práci, výchova odborného dorostu pro nové obory, konečně i otázka organizace pracovního trhu v zájmu omezení živelných odchodů z oblasti apod.

Výše finančního nákladu na konverzi pracovní síly poměrně silně závisí na konkrétní situaci; obecně však lze určit dva faktory, které zde působí: za prvé, finanční náklad je tím nižší, čím bližší jsou si profese (zaměstnání), které dotyčný pracovník je nucen změnit a za druhé, finanční náklad se snižuje, jestliže lhůta pro konverzi je delší.

Prof. Weiller uvádí příklad,¹⁰ kdy vrcholný orgán CECA (Evropské společenství uhlí a oceli) na žádost francouzské vlády dal souhlas k výpomoci pro Houillers du Centre Midi. Pomoc se týkala konverze pracovních sil, konkrétně horníků a jejím obsahem bylo dočasné odškodnění (na 2 roky) a příspěvek na konverzi (tab. 1 a 2).

Tabulka 1

Dočasné odškodnění (na 2 roky).

	První rok		Druhý rok		
	1. stupeň	2. stupeň	3. stupeň	1. stupeň	2. stupeň
První skupina (s příjmem nižším než 350 F měsíčně)	90 %	80 %	60 %	50 %	40 %
Druhá skupina (příjem 350—1000 F měsíčně)	90 %	70 %	40 %	30 %	20 %

¹⁰ Weiller J., *Konverze a Evropské společenství* — francouzský příklad, referát na konferenci v Liége 1964.

Tabulka 2

Příspěvek na konverzi

Odpracovaná léta	Měsíce platu
10 až 15	3
15 až 18	3,6
18 až 21	4,2
21 až 24	4,8
24 až 27	5,4
nad 27	6

Příspěvek se zvyšoval o jednu desetinu měsíčního platu za každý rok skutečné služby v podniku. Pomoc byla poskytnuta pro přerozdělení a pro adaptaci pracovních sil. Týkala se přeškolení prováděného v l'Aveyron (Centre Midi), aby se havíři mohli zapojit do nových podniků, které byly vytvářeny v místě.

Zajímavé jsou i příklady o tom, jakým způsobem se podniky v postižených oblastech přeorientovávají na jinou výrobu, anebo jak v oblastech vznikají nové podniky, aby doplňovaly a rozšířily málo členitou výrobní strukturu oblasti.

Například v oblasti Champagne pletárna společnosti ESBA v Troyes se přeměnila na továrnu na bežešvé punčochy v Saint-Eloy les Mines. Umístila se v objektech dolu Bouble, který zanechal činnosti. Uzavřením dolu Bouble v Saint-Eloy se stalo přebytečným 400 dělníků, kteří dostávali výpomoc od státu a od CECA. Společnost ESBA během dvou let zaměstná 260 dělníků (135 žen a 125 mužů). Muži byli získáni mezi bývalými horníky. Tato operace se uskutečnila s podporou Střediska pro výchovu v Saint-Eloy.

Z větších akcí, jež měly za následek rozvrstvení struktury oblasti zařazením nového progresivního výrobního oboru, lze uvést výstavbu automobilek v Bochumi (NSR) a v Genku (Belgie). Společnost Opel postavila v Bochumi automobilku s cílem využít jednak uvolňovaných pracovních sil z dolů a jednak místních hutních výrobků. O stavbě bylo rozhodnuto v r. 1960 a již v červnu 1963 se vyrábělo 1000 vozů denně. Postupně bylo v automobilce zaměstnáno 15 000 zaměstnanců z okolí, z toho 2100 žen, 3000 bývalých zaměstnanců dolů a 675 pracovníků se sníženou pracovní schopností.

Společnost Ford postavila v Genku automobilku s cílem využít uvolňované pracovní síly v důsledku snižování těžby uhlí a pokračující mechanizace zemědělství.

Jiným praktickým poznatkem je aktivita oblastních a městských orgánů na poli získávání dokonalých informací. Vedle významu podrobných a soustavných informací pro obyvatelstvo, kladl se značný důraz na důkladné informování podniků — možných investorů. Oblasti prováděly

dokonalý marketing, na jehož základě mohly nabídnout potenciálním investorům přesné informace včetně propočtu investičních nákladů a realizace možných úspor z využití vybudované infrastruktury. Ovšem marketing umožnil oblastem poznat úplněji i své vlastní možnosti, což mělo vliv na reálné stanovení politiky konverze.

Často byla zodpovědnost za tuto činnost svěřena zvláštním orgánům, které měly za úkol vyhledávat investory a dokonale je informovat o možnostech investování v oblasti. Vypracovaly speciální seznamy, obsahující informace potřebné pro přepočet investičních nákladů a k úvahám o předpokladech úspěchu investování. Často oblastní orgány zaujaly vůči investorům velmi tvořivý přístup, který už tím vzbudil naději na úspěch investování v oblasti.

Konečně se na oblastní úrovni vyvíjela iniciativa, která umožňovala včasný kontakt mezi novými investory a odborovými organizacemi. Je známo, že američtí investoři, kteří podnikají v západní Evropě, pečují o zajištění sociálního příměří již na počátku své činnosti, někteří dokonce přijmou konečné rozhodnutí o nové investici až v tom případě, když mají písemnou dohodu se zástupci odborů.

6. Závěr

Je zřejmé, že konverze je složitý a mnohostranný proces, který vznikl na určitém vývojovém stupni těch oblastí, jejichž monostrukturní či quasi-monostrukturní ekonomická báze tvořená podniky zastaralých odvětví se dostala do rozporu s novými nároky technicko-ekonomického pokroku. Řešení konverze si vyžádalo mimořádnou pozornost státních i nadstátních, ale i oblastních orgánů. Konverzi bylo nutno uskutečnit, neboť dotyčné oblasti nabízely řadu ekonomických i společenských výhod, jejichž nevyužití by vážně zeslabilo růstovou sílu příslušného národohospodářského organismu.

Vznik konverze a její řešení v některých západoevropských oblastech může být pro nás poučné. I v prostorové struktuře československého národního hospodářství totiž nacházíme oblasti, které by mohly být zasaženy technicko-ekonomickým pokrokem obdobným způsobem. V souvislosti s projektovanou strukturální přestavbou československého průmyslu by proto měla být věnována zvýšená pozornost možným prostorovým důsledkům technicko-ekonomického pokroku.

ПРОБЛЕМА КОНВЕРСИИ СТРУКТУРЫ ПРОМЫШЛЕННО РАЗВИТЫХ ОБЛАСТЕЙ

Петр Томашек

Технико-экономический прогресс второй половины нашего века вызвал в промышленно развитых областях западной Европы хозяйственные нарушения, которые вели к потере бывшего темпа роста. Благодаря моноструктурной или квази-моноструктурной экономической базе, которую составляют промышленные предприятия традиционных отраслей (угольная промышленность, текстильная, кожевенная и судостроение) эти области были не в состоянии приспособиться изменившимся требованиям технико-экономического прогресса.

В этих областях возникла такая неблагоприятная социально-психологическая атмосфера, которая мешала новым подходам и оригинальным мыслям и так помогла консервированию прошлой устаревшей экономической ориентации области. При участии государственных, а также вышестоящих и областных органов в этих областях доходило к конверсии структуры в направлении новой экономической ориентации на современные, динамические отрасли при одновременном возрастании человеческого фактора производства. В статье объясняется понятие конверсии, указаны проявления и причины конверсии и факторы, которые дают право к осуществлению конверсии. В заключении статьи дается несколько практических замечаний по ходу решения конверсии в некоторых областях. Смысл статьи обратить внимание на возможность возникновения подобных проблем и в чехословацком народном хозяйстве в связи с постепенным применением развивающихся тенденций технико-экономического прогресса при проектировании и структурной перестройке чехословацкой промышленности.

THE PROBLEM OF STRUCTURE CONVERSION IN INDUSTRIALLY-DEVELOPED REGIONS

Petr Tomášek

The advances in technology and economics of the second half of the present century have provoked economic disruptions in some of the industrially-advanced regions of Western Europe, which have led to a diminution of the former rate of growth. Because of a monostructural, or quasi-monostructural economic base set up by industrial enterprises of the traditional branches (coal, textile, leather and shipping industries), these regions were incapable of adapting themselves to the demands of a technological-economic progress.

In addition, an adverse socio-psychological climate was formed in these regions which was not open to new ideas and original thinking, thereby contributing to the preservation of an already outdated economic orientation of these regions. With the participation of State, but also of supra-State and regional organs efforts were undertaken to convert the economic structure in the direction of a new orientation to a modern, dynamic branch, while simultaneously emphasizing the human factor in production. The present study explains the sense of conversion, gives the manifestations and causes of the conversion and factors justifying it. The article concludes by stating some practical observations from the course of solving the process of conversion in some regions. The purpose of the study is to point to a possibility of similar problems arising also in the Czechoslovak national economy in connection with the gradual implementation of developmental trends derived from the technological-economic advances in the designing of a structural rebuilding of Czechoslovak industry.

Prehľady

DRAHOŠ ŠIBL

Ekonomické aspekty prechodu Európskeho hospodárskeho spoločenstva od colnej k hospodárskej únii

Haagský summit najvyšších predstaviteľov členských krajín EHS v decembri 1969 znamenal formálne zavŕšenie „prechodného obdobia“ k vybudovaniu colnej únie a orientáciu Spoločenstva na ďalší vývoj. Akceptoval všetky hlavné úlohy ako ich krátko predtým formulovala Komisia EHS vo svojom programe na obdobie 1969—1971.¹ Predovšetkým ide o ďalší ekonomický vývoj EHS, otázku jeho rozšírenia o ďalšie krajiny, formuláciu postoja voči ďalším nečlenom, ktorí o vstup do EHS neusilujú. Haagské stretnutie naproti tomu neznamenal nijaký pokrok v otázke vývoja EHS smerom k *politickej únii*, ani v často diskutovanej otázke *posilnenia úlohy vedúcich inštitúcií EHS* (hlavne v otázke priamych všeobecných volieb do Európskeho parlamentu).

V predložennom článku podávame náčrt vnútorných ekonomických problémov, ktoré bude EHS v záujme ďalšieho dynamického rozvoja riešiť po ukončení prechodného obdobia. Ide o problémy, ktoré nepochybne na dlhší čas poznačia vnútorný vývoj EHS i jeho medzinárodné postavenie. Komplexnejší, hoci stručný pohľad na túto problematiku má pomôcť čitateľovi orientovať sa v problémoch, rozporoch a ťažkostiach, ktoré v nasledujúcich rokoch nepochybne vzniknú medzi členskými štátmi EHS pri riešení jednotlivých otázok.

1. Perspektívy ekonomickej a menovej únie

Ak sa dosiaľ hlavná pozornosť venovala otázkam vybudovania colnej únie, resp. spoločného trhu medzi členskými krajinami, otázkou dňa po zavŕšení prechodného obdobia sa stáva únia ekonomická a menová. Tento konečný cieľ členských krajín (má byť prostriedkom, ako sa dostať aj k politickej jednote), formulovaný už v zakladajúcich dokumentoch, by sa podľa dnešných predstáv Komisie mal realizovať koncom

¹ Porovnaj *The tasks ahead — Commission launches 3 — year plan to further European integration*, European Community Information Service, London 1969.

tejto dekády, presnejšie, do roku 1978. Uvedený dátum nebol zvolený náhodne. Ak by sa v tomto čase ekonomická únia (vrátane menovej únie realizovala, bolo by to práve *dvadsať rokov* odvtedy, čo EHS začalo fungovať a práve v čase, keď má — podľa súčasných predpokladov — *skončiť prechodné obdobie štyroch členov*, ktorí dnes žiadajú o vstup do EHS (Veľká Británia, Dánsko, Nórsko, Írsko) a ktorých žiadosti by sa mali prerokúvať ešte v tomto roku. Podľa daného stavu vecí by sa uvedené štyri štáty po úspešných rozhovoroch o prijatí mali stať členmi EHS od začiatku roku 1973, na proces prispôsobovania (prechodné obdobie) podmienkam EHS by im malo stačiť päť rokov, takže v roku 1978 by sa mali stať členmi EHS v plnom zmysle slova. Pre realizáciu týchto úloh sa počíta s časovou rezervou dvoch rokov, teda do roku 1980.

Vývoj na ekonomickom úseku by mal vyústiť v *spoločnú menu* ako výraz úplnej hospodárskej a v mnohých smeroch aj politickej jednoty. Zavedenie spoločnej meny by malo byť výrazom spoločnej hospodárskej politiky, spoločných rozpočtových a fiškálnych opatrení, spoločnej menovej politiky a spoločných operácií ústredných bánk.

Ide o také ďalekosiahle a z časového hľadiska také náročné perspektívy, že vznikajú pochopiteľné pochybnosti o ich reálnosti. Tie bude musieť posúdiť Rada ministrov EHS pri rokovaníach o návrhoch Komisie.

Komisia EHS predpokladá *rozloženie ďalšieho postupu do troch štádií*:

1. V rokoch 1970—1971 by malo dôjsť k všeobecnému prijatiu dane z pridanej hodnoty, k vytvoreniu spoločného rezervného fondu (táto úloha sa už realizovala), k tesnejšej spolupráci medzi ústrednými bankami členských krajín, ku kolektívnemu posudzovaniu národných rozpočtov, k harmonizácii zdaňovania kapitálu, k prijatiu opatrení pre ďalšie uvoľnenie kapitálových pohybov, k rastu spolupráce na menovom úseku.

2. V rokoch 1972—1975 (resp. 1972—1977) by malo dôjsť k podstatnému pokroku v oblasti koordinácie hospodárskej politiky, najmä pokiaľ ide o oblasť rastu hrubého národného produktu, oblasť cien, zamestnanosti a platobnej bilancie. — Ku koncu tohto obdobia by mala existovať úplná voľnosť kapitálových pohybov medzi členskými štátmi, jednotná úroveň sadzieb z pridanej hodnoty, spotrebných daní a daní, ktoré sa ukladajú korporáciám. — V menovej oblasti by malo dôjsť k priblíženiu možných fluktuálnych rozpätí medzi menami členských krajín na 1 %. Ústredné banky by mali prijať spoločnú intervenčnú politiku na burzách, spoločné pravidlá úverovej politiky a od roku 1973 spoločné spravovanie rozmiestovania „osobitných úverových práv“ v rámci Medzinárodného menového fondu.

3. V rokoch 1976—1978 (resp. 1976—1980) by sa všetky ústredné banky členských krajín mali stať členmi Európskeho federálneho rezervného systému, ktorý by sa opieral o centrálny riadiaci orgán. Ústred-

ná rezerva by vznikla presunom národných rezerv do centra. Meny členských krajín by sa mali stať stabilné bez možných fluktuácií navzájom voči sebe. Tak by sa mali vytvoriť podmienky pre zavedenie jednotnej európskej meny.

Nedá sa vylúčiť, že načrtnuté predstavy o ďalšom vývoji sa budú modifikovať nielen pokiaľ ide o rozvrhnutie do jednotlivých etáp (už dnes minister hospodárstva NSR Karl Schiller navrhuje štyri štádiá postupu k hospodárskej a menovej únii, luxemburský ministerský predseda a minister financií Pierre Werner hovorí o sedemetapovom pláne a pod.), ale pokiaľ ide o časové termíny. Zdá sa však, že táto možnosť má druhoradý význam, pretože návrhy Komisie EHS majú svoju logiku, opierajúcu sa o doterajší vývoj, o objektívne potreby prehlbovania nadštátneho intervencionizmu. Hlavným problémom tak ostáva základný problém možného úspechu či neúspechu. Odpoveď na tento globálny problém je podmienená riešením a vyriešením mnohých čiastkových otázok a problémov, ktoré sú a budú bezprostredne aktuálne a ktoré môžu viac alebo menej prispievať k celkovému výsledku. Zaoberajme sa teraz hlavnými oblasťami, ktorých sa tento postup bude dotýkať.

2. Úlohy v oblasti voľného pohybu tovaru

Aj keď v obchode s priemyselnými výrobkami medzi členskými krajinami EHS došlo k úplnému zrušeniu ciel a kvantitatívnych reštrikcií (popri zavedení spoločnej colnej tarify na dovoz), v platnosti ostalo ešte množstvo *technických prekážok* (necolné bariéry obchodu), ktoré stoja v ceste rozvoju vzájomného obchodu. Ide o veľký počet prekážok najrôznejšieho druhu; členské krajiny GATT potrebovali celý rok na spracovanie ich zoznamu. Odhaduje sa, že takýchto prekážok je okolo 800 druhov. Súvisia predovšetkým s vládnuou účasťou na obchode (napr. kúpne procedúry štátu a ostatných verejných inštitúcií); s colnými a ostatnými administratívnymi procedúrami (rozdiely v colnej nomenklatúre, v colných dokumentoch atď.); s normami a štandardami (uplatňovanie rôznych zdravotníckych, farmaceutických, bezpečnostných, meracích, značkovacích, baliacích a iných pravidiel pri importe); s cenovými a inými podobnými opatreniami ovplyvňujúcimi zahraničný obchod (colné, prístavné, konzulárne, štatistické a iné poplatky, poistenie a pod.). Aj keď sa tieto prekážky riešia v širšom meradle (GATT), aktuálnym problémom v daných súvislostiach sa stávajú predovšetkým pre krajiny EHS. Niektoré necolné bariéry obchodu majú všeobecný, iné špecifický (len na určitý druh tovarov) charakter. Význam niektorých je veľký, iné sú málo významné. Osobitnú kategóriu bezcolných prekážok tvoria prekážky týkajúce sa pohybu poľnohospodárskych výrobkov.

Nedosiahlo sa zatiaľ ani to, aby jednotlivé vlády pri svojich zákazkách

nepreferovali domácich výrobcov, a tým de facto diskriminovali výrobcov ostatných členských štátov. Vo vzťahu k nečlenským krajinám — napriek plnému uplatňovaniu spoločnej vonkajšej colnej tarify na dovoz — v jednotlivých členských štátoch jestvuje zatiaľ *rôzna legislatíva*, ktorá nečlenom umožňuje využiť v tomto smere jestvujúce rozdiely a zabraňuje, aby sa spoločná vonkajšia colná tarifa v každej členskej krajine v plnej miere a jednotne uplatňovala.

Pokiaľ ide o obchod s poľnohospodárskymi výrobkami, majú sa ešte odstrániť právne prekážky, ktoré zatiaľ neumožňujú v rámci EHS voľný pohyb *všetkých* poľnohospodárskych produktov.

Závažnou prekážkou voľného pohybu tovaru ešte stále ostáva *odlišnosť daňových systémov* v jednotlivých krajinách. Rozdiely v daňových sadzbách zatiaľ vyžadujú nutnosť kontroly na vnútorných hraniciach medzi jednotlivými krajinami EHS. Z nepriamych daní v tomto smere nepriaznivo pôsobí najmä rozdielna *daň z obratu*. Hlavným cieľom na tomto úseku je: a) zavedenie „TVA systému“ („tax value — added system“ — systém dane z pridanej hodnoty) namiesto „kaskádovitého systému zdanenia“ (opakuje sa po každej výrobnej operácii) existujúceho v niektorých členských krajinách; b) zrušenie vnútornej hraničnej kontroly a c) prekonanie rozdielov v daňových sadzbách jednotlivých členských krajín.

3. Úlohy v oblasti voľného pohybu osôb, práva usídlenia a práva ponúkať služby

Aj keď realizácia *voľného pohybu pracovných síl* dosiahla veľmi pokročilé štádium, jeho plnšiemu uplatneniu zabraňujú *rozdiely v jednotlivých národných systémoch sociálneho zabezpečenia*. Ich koordinácia, ktorá by tento problém vyriešila, ostáva ešte stále nesplnenou úlohou.

Trvajúcou brzdou voľného pohybu pracovných síl je zatiaľ nedostatočne veľký rozsah *vzájomného uznávania diplomov a vysvedčení*. Tiež v oblasti práva na usídlenie v inej členskej krajine a neobmedzených práv ponúkať služby v inej členskej krajine ostáva vykonať rad opatrení.²

Aj keď voľným pohybom osôb zvyčajne rozumieme voľný pohyb pracovných síl, nemožno z neho v danej súvislosti vylúčiť ani turistické pohyby. Návrhy, ktoré sa v tomto smere vypracovali, predpokladajú zrušenie zvyšujúcich foriem hraničnej kontroly u turistov. Ide najmä o zrušenie pasovej kontroly, kontroly medzinárodnej „zelenej karty“ pri vozidlách, o poskytnutie väčších bezcolných možností prevážania cigariet, alkoholu a o možnosť bezcolného prevážania suvenírov a ostatných

² Bližšie pozri D. Šibl, *Sociálno-ekonomické problémy voľného pohybu pracovných síl v krajinách EHS*. Ekonomický časopis (1970), č. 3.

osobných predmetov. Takisto sa uvažuje o zavedení „európskeho cestovného šeku“, ktorý by uľahčil cestovanie. Iste nie neoprávnené sa kalkuluje s tým, že odstránenie zmienených prekážok turistického ruchu by malo na verejnosť silný psychologický účinok, ktorý by sa dal využiť aj pre rozvoj integrácie členských krajín na iných úsekoch.

4. Úlohy v oblasti voľného pohybu kapitálu

V porovnaní s voľným pohybom tovaru a služieb je spoločný kapitálový trh zatiaľ len v počiatkovej fáze vývinu. Má na to vplyv skutočnosť, že národné peňažné trhy sú do veľkej miery ovplyvňované domácimi tradíciami a národnými záujmami. Rozvoj spoločného kapitálového trhu sa pritom javí ako veľmi silná *potreba*, a to tak z hľadiska jeho spojenia s voľným pohybom tovaru, ako aj z hľadiska realizácie spoločnej politiky na rôznych úsekoch. Treba odstrániť existujúce prekážky kapitálových pohybov, harmonizovať zdanenie kapitálu a takisto harmonizovať priame dane, čo by umožnilo medzinárodné fúzie v rámci EHS a spojenie akciových trhov.

5. Úlohy v oblasti ekonomickej politiky

S odstraňovaním prekážok voľného pohybu tovaru, služieb, osôb a kapitálu dochádza k tesnejším kontaktom medzi jednotlivými hospodárskymi subjektmi členských krajín integračného celku. Zároveň s touto skutočnosťou vzrastá riziko konfliktov, ak by na jednotlivých úsekoch hospodárstva nenastala koordinácia ekonomickej politiky. Nerešpektovanie tejto skutočnosti by nakoniec mohlo ohroziť aj tie ciele integrácie, ktoré sa už dosiahli. Pokiaľ ide o prípad EHS, postupná koordinácia čiastkových úsekov ekonomickej politiky zároveň znamená prerastanie už dosiahnutej colnej únie, resp. zatiaľ neúplného spoločného trhu na hospodársku úniu. V súčasnom období vystupujú, alebo vystúpia do popredia na jednotlivých úsekoch ekonomickej politiky krajín EHS tieto problémy:

a) Celková hospodárska politika

Základňou, z ktorej vychádza ekonomická politika EHS ako celku, ako aj ekonomická politika jeho členov, je *strednodobý ekonomický program*. V súčasnosti sa pracuje na treťom strednodobom programe na roky 1971—1975; problémy koordinácie národných ekonomických politík v ňom budú mať významné miesto. Súčasne so strednodobým programovaním treba venovať pozornosť i otázkam *krátkodobej ekonomickej politiky* a v jej rámci predovšetkým problémom lepších konzultačných a roz-

hodovacích procedúr. Z týchto aspektov možno hodnotiť ako pozitívny krok zriadenie určitého „*signálneho systému*“ („alarm systém“) na počiatku roku 1970. Zvýšenú pozornosť zasluhujú predovšetkým štyri jeho aspekty.

aa) Prvým je vytvorenie *mechanizmu krátkodobej pomoci*. Bol zriadený „spoločný rezervný fond“, cieľom ktorého je poskytovať členským štátom krátkodobú pomoc (na 3 mesiace) v prípade hospodárskych ťažkostí, akými sú napr. špekulačné akcie zamerané proti mene niektorého z členských štátov, spôsobujúce fluktuácie menovej parity, náhle zhoršenie platobnej bilancie a pod. Fond disponuje čiastkou 2 mld dolárov, ktorú možno využiť v dvoch etapách. V prvej etape možno čerpať automaticky do celkovej výšky prvej miliardy dolárov, a to v závislosti od výšky príspevkov jednotlivých členských krajín. Tie predstavujú v prípade Francúzska a NSR po 300 mil. dolárov, Talianska 200 mil. dolárov, Holandska a Belgicka-Luxemburska po 100 mil. dolárov. V druhej etape možno čerpať — po schválení guvernérmi centrálnych bánk — nezávisle od výšky príspevkov, avšak len do výšky druhej miliardy dolárov, a to na dobu ďalších troch mesiacov s možnosťou predĺženia. Úplnú voľnosť čerpania regulujú ochranné doložky. Navyiac, pri čerpaní z Fondu musí členská krajina čo najskôr pristúpiť ku konzultáciám so svojimi partnermi o tom, aké opatrenia podnikne na likvidáciu vzniknutých ťažkostí. Využitie „spoločného rezervného fondu“ nevyklučuje využitie možností, ktoré pre riešenie ekonomických ťažkostí poskytuje Medzinárodný menový fond.

ab) Druhým významným opatrením „*signálneho systému*“ sú predbežné vzájomné *konzultácie o dôležitých opatreniach krátkodobej hospodárskej politiky*, o ktorých sa dá predpokladať, že budú podstatne ovplyvňovať alebo vnútornú rovnováhu daného štátu, alebo hospodársku konjunktúru v ostatných členských krajinách, prípadne tie, ktoré sa pravdepodobne dostanú do rozporu s cieľmi strednodobej hospodárskej politiky EHS. Predpokladané konzultácie sa majú dotýkať takisto celkovej rozpočtovej politiky a tých fiškálnych opatrení, ktoré budú mať priamy vplyv na zahraničný obchod.

ac) Má dôjsť ku *koordinácii strednodobej ekonomickej politiky jednotlivých členských krajín* tým, že sa vypracujú najdôležitejšie strednodobé ekonomické ukazovatele. Predovšetkým pôjde o určenie tempa rastu hrubého národného produktu, výšky nezamestnanosti, bilancie pohybu tovarov a služieb s vonkajším svetom a celkového tempa rastu cien. Tieto ukazovatele, ktoré majú pomôcť účinnej harmonizácii strednodobej politiky, majú definitívne určiť na jeseň tohto roku v súvislosti s náčrtom tretieho programu strednodobej hospodárskej politiky na obdobie 1971 až 1975. Predbežné predstavy o hlavných ukazovateľoch zahrnuje tabuľka 1.

ad) Má sa pokračovať v prácach na zavedení *mechanizmu poskytovania*

Tabuľka 1

Dosiagnuté a očakávané hlavné ekonomické ukazovatele krajín EHS.

	NSR	Fran- cúzsko	Talian- sko	Holand- sko	Belgicko	Luxem- bursko
HNP 1965—1968*	3,3	4,7	6,1	4,9	3,4	2,0
HNP 1971—1975*	4,5	5—5,5	5—6	4,5	4—4,5	3,5
Cenový index 1965—1968*	2,0	3,6	2,1	4,5	3,5	2,8
Cenový index 1971—1975*	2—2,5	2,5	2,5—3	2,5—3	2,5—3	2—2,5
Nezamestnanosť 1966—1968**	1,4	1,7	3,6	1,9	2,4	0
Nezamestnanosť 1971—1975**	1	2	3,5	1,5—3	1,5	—
Obchodné saldo 1966—1968***	2,7	0,2	2,6	—0,1	0,3	0,9
Obchodné saldo 1971—1975***	1—2	0,5—1,5	0,5	0,5—1	0,5	—

* Priemerné ročné tempo rastu v %.

** Priemer v %.

*** Obchodná bilancia (tovary a služby) ako % z HNP.

Prameň: *European Community* No 2/February 1970, *European Community Press and Information*, London, 8.

strednodobej finančnej pomoci. Pôjde najmä o určenie pravidiel, ako fungujúci systém krátkodobej pomoci previesť na strednodobý základ, ako mu dať konceptnejšiu základňu.

Opatrenia v uvedených smeroch majú položiť základy vzájomnej pomoci krajín EHS v menovej oblasti a základy koordinovanej hospodárskej politiky. Sú predovšetkým reakciou na menové otrasy v posledných dvoch rokoch, smerujú však aj k vylúčeniu štrukturálnych, sociálnych a regionálnych disparít medzi členskými štátmi, k posilneniu prvkov stability a vyrovnaného rastu. Opatrenia sa teda zameriavajú na tie úseky, ktoré sa v uplynulom období prejavovali ako úzke profily v celkovej činnosti EHS.

b) Obchodná politika

Predmetom pozornosti v oblasti obchodnej politiky sú dnes *rozdiely v národných importných systémoch*. Tieto rozdiely, ktoré vznikli v dôsledku odlišnej politiky alebo bilaterálnych obchodných dohôd, sa dostávajú do rozporu s princípmi colnej, resp. vznikajúcej hospodárskej únie. Ich dôsledkom je skutočnosť, že niektoré výrobky sa do jedných členských krajín dajú importovať za priaznivejších podmienok než do druhých. V dôsledku toho vzniká nutnosť kontroly ich pohybu i medzi

jednotlivými členskými krajinami. Od spoločnej obchodnej politiky sa očakáva aj riešenie tohto problému.

V danej súvislosti sa najčastejšie hovorí o *obchode so socialistickými štátmi*. Bilaterálne dohody sa tu majú premeniť na dohody, ktoré sa budú uzatvárať s Európskym hospodárskym spoločenstvom ako celkom. Prvými krokmi v tomto smere sa stali ustanovenia z decembra 1969 o okamžitom zavedení spoločného importného systému na obchod so ZSSR a ďalšími európskymi socialistickým krajinami a o zavedení spoločných pravidiel pre exporty.

Podľa nového importného systému nijaký členský štát nebude môcť jednostranne znovu zaviesť kvóty alebo obchodné reštrikcie na tie tovary, ktorých dovoz zo socialistických štátov je liberalizovaný vo všetkých štátoch EHS zaradením na „liberalizačné zoznamy“. Tieto zoznamy povoľujú vstup tovarov do všetkých šiestich štátov EHS na bezkvótovej základni. Jednotlivé tovary možno vyčleniť z liberalizačných zoznamov len rozhodnutím Spoločenstva ako celku, hoci krátkodobo; v prípade vážnych ťažkostí spôsobených importmi zo socialistických štátov môžu jednotlivé vlády zaviesť niektoré ochranné opatrenia. V prípade Poľska, ČSSR, Maďarska, Rumunska a Bulharska obsahuje každý zoznam okolo 400 výrobkov, zatiaľ čo pri ZSSR len 40 položiek. Podstatne menší počet liberalizovaných tovarov pri ZSSR súvisí s tým, že NSR zatiaľ nemá obchodnú dohodu so ZSSR a v obchode s ním liberalizovala len uvedený počet tovarov. Očakáva sa, že liberalizačné zoznamy sa budú ďalej rozširovať.

Pokiaľ ide o spoločné pravidlá pre exporty do všetkých nečlenských krajín, ani jedna členská krajina Spoločenstva nebude môcť naďalej zakázať export nijakého nového výrobku, ktorého vývoz už nie je obmedzený. Zároveň bol zostavený krátky zoznam všetkých výrobkov, ktoré dnes ešte podliehajú vývozným reštrikciám.

Spoločný systém sa má uplatniť aj pokiaľ ide o *stimulovanie exportu* cestou úverovania a garancií.

c) *Polnohospodárska politika*

Doterajšia podoba spoločnej poľnohospodárskej politiky sa zakladá na kombinácii *spoločných trhových organizácií, stálych cien a špeciálnej pozornosti problémom farmárov*. Poukazuje sa však na to, že uvedený postup vôbec neumožňuje splniť na tomto úseku vyhlasované ciele „rímskej zmluvy“, najmä formulácie o zvýšení životnej úrovne farmárov. Zmena v tomto smere sa očakáva od doplnenia jestvujúcej podoby spoločnej poľnohospodárskej politiky o celkovú reformu poľnohospodárskeho podnikania, o zvýraznenie regionálnych a sociálnych aspektov, o pomoc pri stabilizácii svetových trhov poľnohospodárskych výrobkov a o nové pravidlá financovania spoločného poľnohospodárskeho fondu. Progra-

mované zmeny sú vtelené do navrhovaného programu, známeho pod názvom *Poľnohospodárstvo 1980*.³

Program vychádza zo súčasného stavu poľnohospodárstva. V rokoch 1957—1965 rástla poľnohospodárska výroba krajín EHS ročne v priemere o 3,3 %. Pôdu opúšťalo každoročne v priemere 1/2 mil. osôb. Tým klesol počet poľnohospodárskych pracovníkov z 20 mil. (28 % celkovej pracovnej sily) roku 1950 na 15 mil. osôb (21 % celkovej pracovnej sily) roku 1960. Roku 1970 sa počíta s poklesom na 10 mil. osôb (14 % celkovej pracovnej sily), v roku 1980 na 5 mil. osôb (6 % celkovej pracovnej sily). Produktivita práce v poľnohospodárstve EHS rástla rýchlejšie než v priemysle — každoročne o 7 %. Stále sa znižujúci počet farmárov produkoval stále rastúce kvantum potravín. Krajiny EHS sú dnes sebestačné v zásobovaní hydinou, vajcami a bravčovým mäsom; dnešnú potrebu zatiaľ nemožno uspokojiť pri rastlinných tukoch, krmnom obilí a hovädzom mäse; nadprodukcia sa prejavuje pri mliečnych výrobkoch, cukre, pšenici, jablkách, broskyniach a paradajkách.

V predchádzajúcich rokoch sa ukazoval ako veľmi nákladný existujúci systém *garantovaných cien*. Ak výdavky na podporu cien r. 1960 boli 500 mil. dol., r. 1967 vystúpili už na 1,5 mld dol. (v cenách r. 1967). V hospodárskom roku 1968—69 mal Európsky poľnohospodársky zabezpečovací a garančný fond vydať na cenovú podporu čiastku prevyšujúcu 2 mld dolárov. Čiastky venované na podporu cien rástli napriek tomu, že sa zvyšovali aj príspevky národných vlád, zamerané na vylepšovanie poľnohospodárskej výroby a trhových metód, a to z 850 mil. r. 1960 na viac ako 1,9 mld r. 1967. Dnešný stav charakterizuje lepšie vybavenie fariem, väčšia úrodnosť pôdy, zdokonalenie zavodňovacích systémov. Existuje však príliš mnoho fariem podoptimálnej veľkosti, v ktorých pracuje ešte stále príliš veľa ľudí, aj keď pokles zamestnanosti v uplynulých rokoch je veľmi zreteľný.⁴

Poukazuje sa na to, že doterajšia politika EHS v cenovej oblasti často brala do úvahy viac sociálne než ekonomické hľadiská. Farmárom zabezpečovala určitý minimálny príjem bez ohľadu na vývin dopytu po ich produktoch. Cenový mechanizmus nedokázal zabezpečiť súlad objemu výroby s objemom spotreby. Táto politika však nevedla k vyrovnávaniu

³ Porovnaj „*Agriculture 1980*“, European Community Information Service, London 1969.

⁴ V programe „*Poľnohospodárstvo 1980*“ sa uvádza, že len 170 tisíc fariem v EHS (t. j. tri zo sta) je väčších než 150 akrov. Dve z troch fariem sú menšie než 25 akrov. Jedna z piatich fariem má veľkosť od 25 do 50 akrov. Tri farmy zo štyroch sú natoľko malé, že by pri racionálnom hospodárení nemohli zamestnávať na plný pracovný čas ani jednu osobu. Osem farmárov z desiatich, orientovaných na produkciu mlieka, vlastní menej než 10 kráv. Prítomná moderná technika dnes umožňuje jednému farmárovi obhospodarovať 40—60 kráv.

príjmov pracujúcich v poľnohospodárstve a v nepoľnohospodárskych odvetviach, hlavne v priemysle. Rozdiely, ktoré tu jestvovali v minulosti, sa v posledných rokoch ďalej rozšírili. Doterajší úbytok poľnohospodárskeho obyvateľstva bol do značnej miery stimulovaný práve touto skutočnosťou. Odchádzali predovšetkým mladí ľudia. Ak ostávali, mala na to vplyv nemožnosť nájsť vhodné zamestnanie mimo oblastí poľnohospodárstva, najmä v spracovateľskom priemysle a službách. Práca v poľnohospodárstve je zatiaľ v mnohých smeroch namáhavejšia než práca v priemysle: jestvuje tu dlhší pracovný týždeň, neexistuje tu univerzálna dovolenka, nedá sa zabezpečiť voľný koniec týždňa, opatrenie mechanizačných prostriedkov je často nad možnosti malých farmárov, zvýšené nároky sa kladú na prácu žien v rodinách, ktorých mužská časť odišla z poľnohospodárstva a pod.

Za predpoklad presadenia štrukturálnych zmien, ktoré by situáciu zlepšili, sa považuje vytvorenie možností zamestnania mimo oblastí poľnohospodárstva, a to priamo v poľnohospodárskych oblastiach. Z psychologického a sociálneho hľadiska sa tento postup považuje za optimálnejšie riešenie oproti odsunu pracovnej sily za prácou do vzdialenejších oblastí. Vyludnenie určitých oblastí sa teda nepovažuje za najlepšie riešenie. Celý proces zmien, ak nemá viesť k hlboko negatívnym sociálnym dôsledkom spojeným so silnými triednymi otrasmi, treba vedome usmerňovať, predovšetkým v rámci regionálnej a poľnohospodárskej politiky. Z týchto skutočností a z týchto úvah vychádzali autori programu „Poľnohospodárstvo 1980“; má sa prijať na úrovni EHS, jeho realizáciu na regionálne a miestne podmienky majú však presadiť vlády jednotlivých členských krajín.

Plán vyhlasuje vylepšenie súčasného podradného ekonomického postavenia farmárov, prekonanie zastaralého systému hospodárenia, zabezpečenie dostatku náhradných pracovných príležitostí pre dnešných farmárov a dostatku možností vzdelania pre ich deti, vytvorenie fariem takej veľkosti, ktorá by zabezpečila ziskovosť vykonaných investícií,⁵ plné využitie pracovnej sily a zabezpečenie podobnej životnej úrovne, ako na ostatných úsekoch národného hospodárstva, presadenie cenového mechanizmu na poľnohospodárskych trhoch tak, aby sa ponuka dostala do súladu s dopytom.

Cenová politika sa má orientovať na znižovanie cenovej podpory, poskytovanej garančnou sekciou Európskeho poľnohospodárskeho fondu. Roku 1980 by tieto podpory mali poklesnúť na 750 mil. dol. (z toho 250 mil.

⁵ Za ekonomicky najvýhodnejšie pre podmienky EHS považuje program tieto veľkosti fariem: 200—300 akrov pri výrobe zrnín a koreňovitých plodín, 40—60 kráv v mliečnych farmách, 150—200 kusov dobytka vo farmách zameraných na výrobu hovädzieho a teľacieho mäsa, 100 tisíc kureniec v hydínarských farmách, 10 tisíc sliepok vo farmách orientovaných na výrobu vajec, 450—600 kusov bravov vo farmách produkujúcich bravčové mäso.

pri výrobe mlieka). Týmto tlakom sa má docieľiť zvýšenie veľkosti fariem a ďalší pokles počtu farmárov.

Čenová politika však nebude jediným nástrojom pôsobenia na zmenu štruktúry poľnohospodárskej výroby. Ak v minulosti odchádzali z poľnohospodárstva hlavne poľnohospodárski robotníci a členovia ich rodín, v nadchádzajúcich obdobiach pôjde o zníženie počtu samých farmárov. Relatívne menšie problémy budú s mladými ľuďmi, ktorých bude možné preškoliť na prácu mimo poľnohospodárstva. Väčšie problémy budú so starými osobami, u ktorých tento postup nebude možné presadiť. U tých farmárov, ktorí v poľnohospodárstve ostanú, sa majú využiť opatrenia na zvýšenie veľkosti ich fariem či už presadením modernejšej podoby držby pôdy, alebo finančnou pomocou (subsídie, úverové záruky a pod.). Očakávané zvýšenie produktivity práce umožní vyčleniť časť pôdy z poľnohospodárskeho využívania.

Z predpokladaného päťmiliónového poklesu osôb pracujúcich v poľnohospodárstve (v rokoch 1970—1980) polovica má tento sektor opustiť vzhľadom na svoj vek a pre druhú polovicu bude treba vytvoriť náhradné pracovné príležitosti.

Realizáciou plánu, ktorý si vyžiada ročné náklady 2,5 mld dolárov, sa má v budúcnosti 10 rokoch znížiť plocha obrábanej poľnohospodárskej pôdy o 12,5 mil. akrov. Približne 7—10 mil. akrov sa má použiť na zalesnenie, zvyšok na rekreačné účely a na budovanie prírodných parkov.⁶

d) Priemyselná politika

V rámci priemyselnej politiky pôjde o splnenie niekoľkých úloh:

da) vytvorenie priaznivého právneho rámca pre modernizáciu firiem (spoločný patent, harmonizácia zákonov členských štátov o priemyselnom vlastníctve, vybudovanie Európskej organizácie priemyselného vlastníctva, harmonizácia zákonov o bankrotoch a o podnikateľských sporoch a Európsky podnikový štatút);

db) priame opatrenia smerujúce k modernizácii firiem s cieľom umožniť transnárodné fúzie v EHS, zdokonaľiť riadiacu techniku a zabezpečiť lepšiu prípravu pre výkonné orgány;

dc) pomoc odvetviám, ktoré sa stretávajú s ťažkosťami, podporou ich rozvoja, preškolovania pracovných síl a podporou ich premiestovania do nových odvetví. Opatrenia, ktoré sa zatiaľ v tomto smere podnikli v oceliarskom, textilnom, lodiarskom a papierenskom priemysle, rozšíriť aj na ďalšie úseky;

dd) rozvoj nových odvetví; v tejto súvislosti podpora národných výskum-

⁶ Počíta sa s tým, že pôvodná verzia plánu „Poľnohospodárstvo 1980“ bude ešte v niektorých smeroch bližšie upresnená, avšak bez toho, že by sa základné ciele podstatnejšie menili.

ných programov vytvorením stimulov na úrovni EHS, spoločná politika vládnych zákazok pre technologicky pokročilé produkty, grupovanie firiem na mnohonárodnej báze s cieľom vyrábať určitý produkt (aerobus, obohatený uran, veľké počítače a pod.).

Dôležitou súčasťou priemyselnej politiky je stanovenie pravidiel pre účinnú konkurenciu. Ide o to, aby sa firmy stali viac konkurencieschopné na svetových trhoch, aby účinná konkurencia nápomáhala ich modernizácii. Konkurenčná politika má podporiť rôzne druhy dohôd medzi firmami, má však zabraňovať možným negatívnym dôsledkom monopolizácie. Rovnaké ciele má i politika štátnej pomoci.

e) *Politika v oblasti výskumu a technológie*

Politika na tomto úseku sa má zameriavať na koordináciu národných výskumných programov a na vypracovanie špecifických programov a projektov na úrovni celého Spoločenstva. V tejto súvislosti pôjde o dohodu o strednodobých a dlhodobých výskumných cieľoch. Má sa zdôrazniť úloha vedy a technológie na univerzitách, na výskumných ústavoch a v priemysle.

Osobitná pozornosť sa má venovať problémom Euratómu. Dnes sa zdá, že sa vytvárajú podmienky pre to, aby sa Euratóm po dvojročnej stagnácii opäť zaktivizoval. Haagský summit dal impulz k vypracovaniu tretieho dlhodobého programu Euratómu a k podpore technologickej spolupráce. (Zatiaľ sa výskumný a vzdelávací program Euratómu platný roku 1969 predĺžil o rok.) V tejto súvislosti má dôjsť k určitému preorientovaniu činnosti Euratómu a k vylepšeniu riadiacich procedúr Spojeného výskumného centra Euratómu (lepšia koordinácia nukleárnych činností v Spoločenstve a väčšia flexibilita pri príprave a realizácii výskumných programov Euratómu), ktoré dnes disponuje štyrmi výskumnými zariadeniami umiestenými v NSR, Belgicku, Taliansku a Holandsku. Spojené výskumné centrum sa má stať účinným nástrojom realizácie úloh Spoločenstva v nukleárnom sektore, a to tak vo forme spoločných programov, na ktorých sa zúčastňujú všetky členské krajiny, ako aj vo forme špeciálnych programov, na ktorých sa zúčastňujú len niektorí členovia; takisto má vykonávať práce na žiadosť súkromných podnikov oproti zaplateniu. Okrem toho sa má Spojené výskumné centrum zúčastniť i nukleárneho vedeckého a technologického výskumu. Pôjde najmä o tie projekty, na ktorých Spoločenstvo bude spolupracovať s nečlenskými európskymi štátmi (počítače, znečisťovanie ovzdušia a vodných tokov, nové dopravné prostriedky, oceánografia). Konkrétne návrhy na spoluprácu boli zatiaľ podané Veľkej Británii, trom krajinám usilujúcim o členstvo v EHS a ďalším ôsmim európskym krajinám.

f) Energetická politika

Hlavným cieľom energetickej politiky má byť dlhodobé zabezpečenie lacných zdrojov energie. Na jednej strane sa počíta s účinkom konkurenčných vzťahov, na druhej strane s inštitucionálnym ovplyvňovaním dopytu a ponuky. Súčasné plány, smerujúce k zjednoteniu jednotlivých národných energetických politík, zdôrazňujú tieto procedúry: členské krajiny majú každoročne porovnávať svoje výrobné plány a vymieňať si o nich názory; majú sa vypracovať odporúčania s cieľom vylúčiť nadmerné investície pri výrobe nafty, prírodného plynu a elektriny; v prípade, že by sa odporúčania nevzali do úvahy, uplatňovať zásady orgánov Spoločenstva.

Pri naftě by členské krajiny mali dať k dispozícii informácie o kapacite rafinérií, naftovodov, o jej doprave a rozsahu prístavných zariadení. Pri prírodnom plyne ide o zverejnenie veľkosti podzemných zásob a siete plynovodov. Pri elektrickej energii ide o sprístupnenie informácií o transmisnej sieti, najmä v prípadoch, keď prekračuje národné hranice.

Význam týchto opatrení vystupuje do popredia vzhľadom na tesnú nadväzosť sektora energetiky na ostatné odvetvia národných hospodárstiev členských krajín a vzhľadom na rýchly rast energetických potrieb (vo veľkej miere krytých importom) a na zmeny štruktúry ich krytia (tab. 2 a 3).

g) Dopravná politika

Národné dopravné politiky sa majú postupne nahradiť spoločnou dopravnou politikou, ktorá má prispieť k vybudovaniu modernej, ekonomickej dopravnej siete v rámci celého Spoločenstva. Spoločná dopravná politika má umožniť neobmedzenú ponuku dopravných služieb v Spolo-

Tabuľka 2

Údaje o rastúcej závislosti EHS od importovanej energie

Krajina	Netto importy* v mil. ton uhoľného ekvivalentu		Importy ako % z celkovej spotreby energie	
	1958	1967	1958	1967
Belgicko	11	32	34	64
Francúzsko	53	110	43	61
NSR	16	105	7	38
Taliansko	32	107	54	78
Luxembursko	4	5	100	99
Holandsko	16	43	48	65
EHS spolu	132	402	29	56

* Údaje zahrnujú netto importy mínus spotrebu energ. zdrojov na lodiach (bunkering). Prameň: *European Community* No/2 February 1969, European Community Press and Information, London, 17.

Tabuľka 3

Rast celkových potrieb energie v krajinách EHS

	V mil. ton uhoľ. ekvivalentu			Zmeny v %	
	1968	1969	1970	1969/68	1970/69
Vnútorná spotreba	671,0	721,8	764,8	+ 7,5	+ 6,0
Zásoby, export a petroderiváty	143,6	172,0	175,3	+ 16,5	+ 4,8
Iné*	10,1	12,8	13,6	—	—
Spolu	824,7	906,6	953,7	+ 9,3	+ 5,8

* Tieto údaje zahrnujú hlavne petroprodukty pre vojnové potreby, vzrast zásob a palivo v naftovodoch a plynovodoch.

Prameň: *European Community* No 3/March 1970, *European Community Press and Information* London, 26.

čtenstve, usmerňovanú presnými pravidlami, harmonizáciu podmienok konkurencie medzi rôznymi druhmi dopravy a medzi rôznymi dopravnými podnikmi členských štátov a organizovaný dopravný systém Spoločenstva.

Okrem opatrení, ktoré sa už prijali, pôjde o prijatie ďalších opatrení: o reguláciu prístupu do dopravného priemyslu a kontrolu kapacity cestnej a riečnej dopravy; o harmonizáciu sociálnych podmienok v rozličných sektoroch dopravy; o harmonizáciu iných faktorov, ktoré ovplyvňujú konkurenciu (najmä vypracovanie pravidiel pre vzťahy medzi vládami a železničnými podnikmi a zavedenie poplatkov za využívanie infraštruktúry, napr. diaľnic); o vypracovanie pravidiel pre dopravné sadzby v cestnej, železničnej a riečnej doprave.

6. Úlohy v oblasti sociálnej politiky

Podľa názoru Komisie EHS sa úloha sociálnej politiky nemá obmedzovať len na odstraňovanie nepriaznivých dôsledkov ekonomických zmien. Má prispievať k udržaniu „plnej zamestnanosti“, priebežne prispôbovať pracujúcich technickému pokroku, zabezpečiť v predstihu preškoľovanie a pod. V tejto súvislosti sa má klásť čoraz väčší dôraz na úlohu Európskeho sociálneho fondu.

Väčší dôraz ako doteraz treba položiť na harmonizáciu a vylepšenie zákonodarstva vzťahujúceho sa na ochranu pred pracovnými úrazmi a chorobami z povolania. Treba revidovať bezpečnostné pravidlá Euratómu, brať do úvahy najnovšie poznatky o ochrane ľudí a potravín pred rádioaktivitou a pod.

7. Niektoré právne a finančné otázky

Snaha o komplexné a úplné zapojenie ekonomík členských štátov EHS do integračných vzťahov zdôrazňuje potrebu urýchliť práce na zlúčení zakladajúcich zmlúv troch Spoločenstiev (Montánnej únie, EHS a Euratómu), ktoré vznikli za rôznych okolností.

Nemenej závažnou a jednou z najnaliehavejších otázok je otázka, či a ako financovať jednotlivé úseky spoločnej politiky z vlastných zdrojov Spoločenstva. Táto otázka vystupuje najaktuálnejšie v súvislosti s budúcnosťou Európskeho poľnohospodárskeho fondu.

Colné poplatky za uhlie a oceľ, ktoré dnes ako jediné slúžia EHS ako celku, už nestačia ako zdroj financovania. Pripravované odčerpávanie všetkých colných poplatkov orgánmi Spoločenstva by riešilo i problém odklonu colného postihu (zatiaľ sa clo vyberalo v tej krajine EHS, kde zahraničný výrobok po prvý raz prekračoval hranice Spoločenstva, nie teda v krajine spotreby).

EHS má podľa dohody zo sklonku roku 1969 mať svoj *vlastný dôchodok*, ktorý nebude závisieť od národných príspevkov po roku 1975. Finančné zdroje sa vytvoria tým spôsobom, že jednotlivé členské krajiny budú postupne platiť do spoločného fondu všetky *colné výnosy z importov nečlenských krajín*, časť príjmov z uplatňovania daňového systému TVA a z *vyrovnávacích dávok* na import potravín, ktoré sa dnes už platia do spoločného poľnohospodárskeho fondu. „Nadštátny dôchodok Spoločenstva“ sa má na druhej strane použiť najmä na podporu *spoločnej poľnohospodárskej politiky*, predovšetkým na zabezpečenie minimálnych cien pre farmárov. Ďalšia časť týchto prostriedkov sa má venovať na úhradu *administratívnych nákladov* riadiacich orgánov spoločenstva a na financovanie *spoločnej priemyselnej a sociálnej politiky*. Akonáhle sa Spoločenstvo stane viac finančne sebestačné, zvýši sa i právo Európskeho parlamentu posudzovať rozpočet Spoločenstva.

Vari najkritickejším miestom uvedených finančných dohôd bola *otázka financovania spoločnej poľnohospodárskej politiky*, v ktorej sa stretávali predovšetkým francúzsko-západonemecké postoje. Kompromisné riešenie, ktoré vstúpi do platnosti od 1. I. 1971, sa zakladá na tom, že členské krajiny budú do spoločného poľnohospodárskeho fondu odvádzať všetky vyrovnávacie poľnohospodárske dávky a takisto časť svojich colných výnosov. Počiatočná výška týchto odvodov bude 50 % (tak pri vyrovnávacích dávkach, ako aj pri colných výnosoch) v roku 1971 a postupne vzrastie na 100 % v roku 1975. Deficit, ktorý pri tomto systéme vznikne, sa v rokoch 1971—1975 rozdelí medzi členské krajiny v nasledujúcich proporciách: Belgicko 6,8 %, Francúzsko a NSR po 32,9 %, Taliansko 20,2 %, Luxembursko 0,2 % a Holandsko 7,3 %. Od roku 1975 sa deficit bude financovať časťou príjmov, ktoré vznikli uplatňovaním „TVA systému“. Celkové príspevky členských krajín však budú mať klesajúcu ten-

denciu, a to podľa pohyblivého kľúča, ktorý ostane v platnosti do konca roku 1977.

Ako vidieť z uvedeného návrhu problematiky prechodu k hospodárskej a menovej únii v EHS, pôjde o riešenie veľmi zložitých problémov. Obtiažne bude nielen dôjsť k pozitívnemu riešeniu v jednotlivých smeroch, o ktorých sme sa zmienili (tento proces bude podstatne zložitejší než celý predchádzajúci vývoj, ktorý mal v mnohých smeroch silný konfliktný charakter), ale najmä zabezpečiť potrebnú nadväznosť jednotlivých riešení tak, aby integrovaný trh mohol fungovať ako skutočná jednotka. Zabezpečenie tohto aspektu sa vymyká z rámca len ekonomických úvah; politická stránka tohto procesu bude s pokrokom v ekonomickej oblasti vystupovať stále viac do popredia. Brať ju do úvahy nebude možné len na úrovni riadiacich orgánov Spoločenstva, ale i v širokej verejnosti, v masách pracujúcich krajín EHS. Sociálne a triedne tlaky, ktoré vzniknú, budú nepochybne silne ovplyvňovať jednotlivé politické strany a odborové ústredne. Z radu západoeurópskych komunistických strán sa dá očakávať predovšetkým uplatnenie silných vplyvov Komunistickej strany Francúzska a Komunistickej strany Talianska. Zavedenie všeobecných priamych volieb do Európskeho parlamentu, pre ktoré stále viac dozrievajú podmienky, môže byť prvým významným krokom, posilňujúcim v najbližšej budúcnosti pozície komunistických strán v ich boji za záujmy pracujúcich priamo na pôde Spoločenstva.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕХОДА ЕВРОПЕЙСКОГО ОБЩЕГО РЫНКА ОТ ТАМОЖЕННОЙ УНИИ К ХОЗЯЙСТВЕННОЙ УНИИ

Драгош Шибл

В своей статье автор исходит из современного состояния развития главной западноевропейской интеграционной группировки — Европейского Общего Рынка. Знаменательным рубежом явился 1969 год, когда окончился 12-летний, так называемый переходный период к построению таможенной унии. Общий рынок является моментально таможенным союзом с сильными элементами общего рынка и хозяйственного союза.

Статья намечает главные течения дальнейшего развития общего рынка: в области свободного движения товара пойдет речь о отстранении большого количества не таможенных границ торговли; при свободном перемещении рабочей силы о решении многих сложных социальных вопросов и о создании условий для перемещения квалифицированной рабочей силы; свободное движение капитала необходимо будет расширить за пределы его моментальной начальной базы, которая ограничивает его на случаи, которые связаны со свободным движением товара.

Особое внимание в статье обращено на вопросы строительства экономического и финансового союза. Разбирает будущие задачи в отдельных областях народных хозяйств членов-государств, но главное внимание уделяет сельскохозяйственному сектору, а главное в связи с предложением Маншольтового плана „Сельское хозяйство 1980“.

Автор обращает внимание на то, что сложность проблем наступающего развития Общего Рынка превосходит сложность решаемой до сих пор экономической проблемы и что дальнейшее продвижение не обойдется без возникновения заинтересованных противоречий. Поэтому сомнительно, что построение экономического союза, которое планировано приблизительно на 10 лет, будет за этот период осуществлено.

Статья разбирает, прежде всего, вопросы дальнейшего экономического развития Общего Рынка и преднамеренно абстрагируется от таких вопросов, как проблема политического единства членских государств, проблема расширения Общего Рынка о дальние государства итд. Влияние этих факторов само собой возможности дальнейшего быстрого внутреннего развития Общего Рынка дальше усложняет.

ECONOMIC ASPECTS OF EEC'S TRANSITION FROM A CUSTOMS UNION TO AN ECONOMIC UNION

Drahoš Šibl

The author takes as his starting point the contemporary state in the development of Western — European integration — the European Economic Community. A significant milestone in this respect was one the end of 1969 when a 12-years'period, called transitional, of building a customs union, came to an end. The EEC represents today a customs union with powerful elements of a common market and of an economic union.

The study outlines the main features and direction of the future evolution of EEC: this one will involve — doing away with a great number of non-customs barriers to commerce in the area of a free movement of goods — the solving of numerous complex issues as regards free movement of labour and the creation of conditions for a free movement of qualified labour also. — Free movement of capital will also have to be extended beyond its present, essentially only initial stage which restricts it solely to cases relating to a free movement of goods.

The article makes a special point of aspects related to the setting up of an economic and currency union. It deals with future tasks in individual areas of national economies of member states with a special view to the agricultural sector and this in particular in connection with the proposal in Mansholt's plan „Agriculture 1980“.

The author points out that the complexity of the coming evolution in EEC exceeds that of economic issues tackled thus far and hence, further progress will not avoid sharp interest clashes. It therefore seems doubtful that the setting up of an economic union, foreseen for approximately the next 10 years, is at all realizable during this period.

The study is concerned before all else, with questions of further internal economic development of EEC and purposefully keeps away from such issues as is, for instance, the problem of a political unification of member States, of extension of EEC to further countries, etc. The impact of these factors naturally complicates even more the possibilities of a further rapid internal development of EEC.

Zo zahraničnej vedy

K. KEDROVA

Fond na osvojenie novej techniky a jeho úloha v stimulovaní technického pokroku*

Tempo rozvoja výrobných síl v podmienkach súčasnej vedeckotechnickej revolúcie vyžaduje neustále zdokonaľovanie výrobných vzťahov. To sa vzťahuje aj na zdokonaľovanie ekonomických foriem, v ktorých prebiehajú procesy vytvárania a používania novej techniky.

Prechod na nové podmienky plánovania a ekonomického stimulovania výroby a tiež na odvetvový princíp riadenia priemyslu vytvára široké možnosti, na jednej strane pre rozvíjanie tvorivej iniciatívy podnikov pri zvyšovaní technickej úrovne výroby na základe zavádzania vedeckotechnických výtobytkov, na druhej strane pre upevňovanie jednotnej technickej politiky, ktorá umožňuje čo najplnšie a plánovite realizovať vedeckotechnický potenciál.

Pri rozpracúvaní efektívneho systému stimulovania technického pokroku je nevyhnutné brať do úvahy špecifikum ekonomických aspektov procesov rozvoja vedy a techniky a tiež procesov realizácie vedeckotechnických výtobytkov v materiálnej výrobe. Spočíva predovšetkým v osobitnej úlohe, ktorú hrá vo sfére vedeckotechnickej činnosti faktor času (časový nesúlad nákladov a výsledkov), faktor neistoty a niektoré iné momenty, vlastné charakteru práce a jeho produktu v tejto sfére. Uvedené momenty sú charakteristické pre všetky štádiá a etapy vedeckotechnického pokroku: od základných (teoretických) výskumov až po zavádzanie nových nástrojov a pracovných predmetov. Význam uvedených faktorov a stupeň ich vplyvu na ekonomické procesy vytvárania a zavádzania novej techniky nie je v rozličných etapách a štádiách rovnaký. Tým skôr sa špecifické osobitosti samého pracovného procesu a jeho produktu v skúmanej sfére pôsobnosti musia odrážať na charaktere vzájomného pôsobenia systému materiálnych záujmov: celonárodných, kolektívnych, skupinových a osobných na jednej strane, bežných a perspektívnych na druhej strane. Toto vzájomné pôsobenie, odrážajúce progresívne tendencie v roz-

* Otázky zavádzania novej techniky do výroby sú v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie stále aktuálne. Týmto prekladom chceme umožniť čitateľom nahliadnuť do riešenia danej problematiky v Sovietskom zväze. Názov fondu uvádzame presným prekladom z ruštiny, lebo je chápaný širšie ako na zavádzanie novej techniky do výroby.

voji výrobných síl, súčasne s tým odráža aj určitú protirečivosť v zameraní materiálnych záujmov subjektov týchto vzťahov (spoločnosť, kolektív, pracovník). Všetko to, čo sme vyššie uviedli, predurčuje zložitost rozpracovania racionálneho systému ekonomického stimulovania vedeckotechnického pokroku, ktorý berie maximálne do úvahy špecifikum každej jednotlivéj etapy vytvárania a zavádzania novej techniky.

Vďaka jednotnému štátnemu systému plánovania a ekonomického stimulovania vedeckotechnického pokroku, ktorý bol vytvorený v polovici päťdesiatych rokov, sa dosiahli značné úspechy — za posledných 10 rokov dostalo národné hospodárstvo takmer 30 tisíc nových typov strojov, sústruhov a zariadení, vyše 10 tisíc nových druhov náradia a zariadení na kontrolu výrobných procesov. V podnikoch jestvuje približne sedemdesiatpäť tisíc mechanizovaných a automatických liniek,¹ tridsaťpäť tisíc nových typov strojov a zariadení, okolo pätnásťtisíc typov náradia, prostriedkov automatizácie a kontroly výroby, je rozpracovaných a zavedených vyše osemsto technologických procesov. Popri investíciách na realizáciu týchto vedeckotechnických vymožeností sa vynaložilo viac ako 5 miliárd rubľov z fondu na osvojenie novej techniky. Súčasne treba poznamenať, že nedostatky, ktoré sú v mechanizme stimulovania, v značnej miere spomaľujú tempo vedeckotechnického pokroku. Tieto nedostatky sú spojené s tým, že systém stimulovania neberie plne do úvahy špecifikum ekonomických vzťahov rozvoja vedy a techniky a charakter prejavovania sa materiálnych záujmov v uvedených procesoch.

Konkrétne formy tohto mechanizmu nezabezpečujú skutočné ekonomické zväzky a následnosť jednotlivých etáp a štádií vytvárania a zavádzania novej techniky, a čo je najdôležitejšie, sú slabo späté so základným ekonomickým systémom stimulovania. To je hlavný dôvod, prečo sa plány technického pokroku dosiaľ nestali organickou súčasťou plánov základnej výroby jednotlivých podnikov i odvetví.

Analýza chozrasčotných ukazovateľov činnosti podnikov vcelku svedčí o tom, že v období prípravy a zavádzania výroby prvých priemyselných sérií nových druhov techniky sa tieto ukazovatele zhoršujú. Analýza skutočných vlastných nákladov tovarovej výroby ukazuje, že náklady na jednotlivé výrobky sú v prvých rokoch výroby 1,5—3 vyššie ako v nasledujúcich rokoch. Napríklad v Ministerstve elektrotechnického priemyslu plánované náklady na 1 rubel tovarovej výroby na rok 1969 dosahovali na všetku výrobu 81,3 kopejok, na novozavedenú 96,4 kopejok. Pritom treba uviesť, že do rozpočtu nákladov na novú výrobu nie sú zahrnuté sumy, hradené na ťarchu fondu na osvojenie novej techniky. V tom istom čase náklady na výrobu, ktorá sa vyňala z výrobného procesu, dosahovali 60,4 kopejok na rubel tovarovej produkcie. Plánované rozpočty Ministerstva traktorového a poľnohospodárskeho strojárstva na rok 1969 uká-

¹ Pozri *Planovoje chozjajstvo* (1969), č. 5, 4—5.

zali, že pokles zisku súvisiaci s osvojovaním novej výroby dosahoval 74,5 miliónov rubľov, čo bude mať za následok zmenšenie fondov ekonomického stimulovania o 12,9 %.

Uvedený prieskum strojárskych podnikov svedčí o tom, že jestvuje určitá závislosť medzi ziskom, rentabilitou podnikov a podielom novej výroby.² Čím vyšší je podiel novej produkcie na celkovom objeme realizácie, tým menšie sú rozmery zisku na jedného pracovníka. To súvisí s vysokou úrovňou nákladov v období zavádzania novej výroby. V podmienkach hospodárskej reformy vystupuje potom problém neutralizácie vplyvu vysokých doplnkových nákladov osvojenia novej techniky na hospodárske ukazovatele veľmi ostro do popredia.

Nedostatočná efektívnosť terajšieho ekonomického mechanizmu stimulovania tvorby novej techniky (tak špeciálnych foriem, ako aj foriem predvídaných metodickými pokynmi pre prechod na nové podmienky hospodárenia) vyžaduje jeho zdokonalenie a predovšetkým zdokonalenie foriem a metód úhrady vysokých nákladov osvojenia novej techniky.

Problém výberu foriem a metód úhrady vysokých nákladov osvojenia novej techniky (spätých aj s garanciou finančného rizika, ktoré je vlastné procesom vedeckotechnickej a novátorskej činnosti) zaujíma ústredné miesto pri riešení úloh urýchľovania tempa vytvárania a zavádzania novej techniky. V konečnom dôsledku vedie k určaniu ekonomických možností účasti jednotlivých podnikov na procese rozšírenej reprodukcie. Súčasné tempo a meradlá technického pokroku vyžadujú zdôvodnenie jeho účelných hraníc z hľadiska ekonomických záujmov jednotlivých podnikov, a toto nemožno nebrať do úvahy pri výbere foriem úhrady rastúcich nákladov, spätých s rozvojom novej techniky. V ekonomickom mechanizme stimulovania technického pokroku, ktorý má zabezpečiť hmotnú zainteresovanosť podnikového kolektívu na tvorbe novej techniky, treba zreteľne ohraničiť a určiť nasledujúce funkcie: úhrady vysokých počiatkových nákladov, spojených s rozpracúvaním, projektovaním a zavádzaním výroby novej techniky; hmotného podnetu, t. j. vytvorenia doplnkovej prednostnej zainteresovanosti na zväčšovaní objemu výroby novej produkcie. Tieto funkcie sa môžu posilňovať rozličnými formami ekonomického stimulovania, založenými na využívaní tak decentralizovanej metódy (zisk, úver, fondy rozvoja, pobádacie fondy), ako aj centralizovanej metódy stimulovania technického pokroku (fond osvojenia novej techniky, fond prémiovania za novú techniku, systém úľav s cieľom vytvárania pobádacích fondov).

Základ obidvoch metód stimulovania technického pokroku tvoria ceny. Treba však zdôrazniť ich odlišný ekonomický obsah. Decentralizovaná metóda stimulovania technického pokroku, ak berieme do úvahy osobi-

² Pozri *Ekonomičeskije stimuly v rabote predpriyatia*, Vydavateľstvo Nauka, Moskva 1968, 122—123.

nosti mechanizmu chozrasčotnej zainteresovanosti ekonomicky oddeľných kolektívov, môže v podstate viesť k zvýšeniu cien zavádzanej techniky. Je to úplne zákonité, lebo podnik sa usiluje čo najskôr uhradiť všetky doplnkové náklady spojené s rozvojom novej techniky. V takých podmienkach sa už napríklad všetky doplnkové náklady zavádzania výroby novej techniky nevzťahujú na celkový objem výroby, pretože sa prakticky započítavajú iba objemy výroby daného podniku v najbližších dvoch-troch rokoch. Ceny, stanovené na úrovni vysokých vlastných nákladov prvých rokov výroby so zahrnutím plných nákladov osvojenia novej techniky, nemôžu riešiť problémy urýchlenia obnovy technickej bázy národného hospodárstva. Stále ceny, zodpovedajúce úrovni spoločensky nevyhnutných nákladov v podmienkach zavedenej sériovej výroby danej techniky, umožnia zabezpečiť zainteresovanosť podnikov — spotrebiteľov na zavádzaní takého zariadenia. Prostredníctvom politiky stálych cien štát neutralizuje vplyv vysokých počiatočných vlastných nákladov nových pracovných prostriedkov a nástrojov (na účet úhrady nákladov osvojenia novej techniky), rozširujúc tým súčasne hranice zavádzania novej techniky pre podnik, čo zodpovedá úlohám plánovitého, proporcionálneho rozvoja výroby na základe jednotnej technickej politiky. Vytváranie ceny na úrovni vlastných nákladov prvého roku výroby vedie k tomu, že popri normatívnych zrážkach zahrnutých do ceny, sa do nej doplnkovo zahrnujú značné sumy, spojené s rozpracúvaním a osvojovaním novej techniky. Takýmto spôsobom sa skresľuje skutočná hodnota daného druhu techniky, pretože náklady na osvojenie novej techniky treba rozdeliť na celý objem výroby za celé obdobie produkcie tejto techniky.³ To zasa vedie ku skresleniu hodnotových ukazovateľov hospodárskej činnosti u spotrebiteľov novej techniky vo všetkých nasledujúcich článkoch národného hospodárstva.

Veľký význam má presné vymedzenie otázky o forme úhrady nákladov osvojenia novej techniky vzhľadom na vytváranú techniku, o zdroji úhrady nákladov na zavádzanie výroby novej produkcie vzhľadom na jednotlivý podnik. Ak má byť formou úhrady nákladov osvojenia vo vzťahu ku konkrétnym druhom techniky, ako to zvyčajne býva, cena, zdrojom úhrady nákladov pre podnik môže byť zisk podniku, zisk odvetvia i zdroje spoločnosti — tak vlastné chozrasčotné prostriedky, ako aj centralizované zdroje odvetvia a rozpočet. Vlastné chozrasčotné prostriedky sa môžu úspešne použiť v podmienkach zmluvných cien, keď sa všetky náklady osvojenia novej techniky zahrnujú do cenovej techniky vyrábanej na základe jednorazových a špeciálnych objednávok. V tých prípadoch, keď

³ Náklady osvojenia sú určitým druhom kapitálových nákladov. Uskutočnené naraz prenášajú sa v procese výroby na každú jednotku daného druhu novej techniky. Takto náklady osvojenia fungujú v priebehu celého obdobia výrobného využívania daných prostriedkov, náradia a pracovných predmetov. Vychádzajúc z tejto skutočnosti mechanizmus rozdelenia nákladov osvojenia musí zodpovedať ich ekonomickej podstate.

sa nová produkcia vyrába v masovom meradle alebo sériovo, využíva sa mechanizmus fondu na osvojenie novej techniky.⁴ Jeho vytvorenie umožnilo rozdeliť náklady osvojenia na celé obdobie i objem výroby daného druhu techniky. Tým sa pre podnik-výrobcu súčasne vytvára záruka úhrady doplnkových nákladov osvojenia (a tiež finančného rizika), lebo fond na osvojenie novej techniky plní funkcie rozdeľovania a znovurozdeľovania centralizovaných prostriedkov osvojovania novej techniky „v čase“, vzhľadom na jednotlivý podnik, aj v „priestore“, vzhľadom na všetky podniky odvetvia, ktoré novú techniku vyrába. Takýmto spôsobom sa fond využíva na jednej strane na stabilizáciu cien novej techniky, na druhej strane na neutralizáciu vplyvu vysokých nákladov osvojovania novej techniky spojených s jej tvorbou. Splňajúc túto funkciu fond vytvára ekonomický základ pre ďalší rozvoj novej techniky. Preto fond na osvojenie novej techniky vystupuje v celkovom systéme stimulovania vedeckotechnického pokroku ako ekonomická forma zväzku vedy s výrobou. Fond osvojovania novej techniky umožňuje v rámci jednej ekonomickej formy spojiť rozličné štádiá tvorby novej techniky (rozpracovanie, projektovanie, skúšanie prototypov, skúšobná výroba a výroba) zabezpečujúc preberanie výsledkov práce vedeckotechnických organizácií priemyselnými podnikmi.

Doteraz fond na osvojenie novej techniky vo veľkej miere slúži procesom, ktoré predchádzajú skúšobnej výrobe a výrobe novej techniky. Avšak úlohy urýchlenia tempa tvorby novej techniky vyžadujú posilnenie stimulujucej úlohy fondu, osobitne pre regulovanie ekonomických procesov prebiehajúcich vo sfére priemyselnej výroby novej techniky. Efektívnosť fondu na osvojenie novej techniky z hľadiska stimulovania vedeckotechnického pokroku bude v značnej miere závisieť od toho, nakoľko mechanizmus jeho tvorby a využívania umožní vytvoriť stálu zainteresovanosť podnikových kolektívov na zavádzaní novej výroby. Ale oslabenie zainteresovanosti svedčí o neúplnom využívaní tých možností, ktoré poskytuje táto forma stimulovania technického pokroku. Oslabenie je podmienené tým, že sa z fondu na osvojenie novej techniky kryjú iba náklady, ktoré predchádzajú etape priemyselnej výroby, t. j. náklady na rozpracúvanie konštrukciu, skúšanie prototypu a rozpracovanie technologického procesu, ktoré uskutočňujú, vedeckotechnické organizácie alebo analogické štruktúrne pododdelenia bezprostredne v podniku, ako aj náklady na prípravu a organizáciu výroby (príprava zariadenia, vyhotovenie prvot-

---

⁴ Fond osvojovania sa vytvára v strojárskych podnikoch od roku 1961 a v chemickom a metalurgickom priemysle od roku 1965. V elektrotechnickom priemysle je v súčasnosti vytvorený jeden fond rozvoja vedy a techniky, zjednocujúci rozpočtové prostriedky a zrážky z vlastných nákladov na vedeckovýskumné práce, ako aj prostriedky fondu osvojovania. Mechanizmus účelového využívania prostriedkov osvojovania je zachovaný, a všetky odporúčania na zdokonalenie ekonomického mechanizmu vytvárania a zavádzania novej techniky majú aktuálny význam.

ného kompletovania náradia a i.) až do začiatku sériovej výroby. Zvyčajne sa nekompenzujú najmä náklady osvojenia novej techniky (doplnkové zvýšené náklady, ktoré vznikajú v procese skúšobnej výroby novej produkcie). Vyčleňovaním značnej časti vlastných obrátových prostriedkov podniky prekračujú ich stanovené normatívy, čo zhoršuje fondotvorné ukazovatele. Takýto spôsob úhrady nákladov osvojenia novej techniky stavia do horšej situácie novú techniku s dlhými lehotami osvojenia (výroba ťažkých a presných sústruhov, výroba traktorov a poľnohospodárske strojárstvo, výroba lokomotív a i.).⁵

Zaujímavé je porovnanie úrovne nákladov osvojenia novej techniky podľa rokov sériovej výroby rozličných druhov novej techniky, ktoré vyrába kijevský závod M. Gorkého na automatické sústruhy (v% k vlastným nákladom).

Tabuľka 1

Druh výroby	Roky sériovej výroby		
	prvý	druhý	tretí
poloautomaty so šiestimi vretenami „IA 240 M-6“	17,06	2,83	—
poloautomaty so šiestimi vretenami „IA 240-6“	21,5	21,08	8,7
refazový variátor „VC-3“	35,6	32,8	18,9
rukávový filter „FVK-60“	21,87	8,64	1,7

Keď berieme do úvahy, že procesy technologickej prípravy a organizácie výroby novej produkcie môžu trvať niekoľko rokov, v závislosti od podmienok a charakteru výroby, je jasné, že podniky musia riešiť problém úhrady zvýšených nákladov nielen prvého roku, ale aj druhého roku výroby novej produkcie.

Problém úhrady nákladov osvojenia novej techniky (doplnkových nákladov priemyselného podniku, spojených so zavádzaním novej výroby) si vyžaduje riešenie, lebo v čase osvojenia podnik uskutočňuje prestavbu výroby. K tomuto problému treba pristupovať diferencovane, v závislosti od stupňa novosti osvojovanej techniky, čo vplýva na výber zdroja úhrady daných nákladov (rozpočet, prostriedky odvetvia, vlastné prostriedky podniku).

Prakticky nie je vyriešená otázka o spôsobe úhrady nákladov na zavedenie výroby pre podnik novej, ale už skôr vyrábanej v iných podnikoch odvetvia. V podnikoch — dubleroch majú byť podmienky úhrady zvýšených nákladov prvých rokov výroby iné. Hoci špecifiká procesov

⁵ Pozri *Naučno-techničeskij progres i chozjajstvennaja reforma*, Vydavateľstvo Nauka, Moskva 1969, 183; *Problemy ekonomičeskogo stimulirovanija naučno-techničeskogo progressa*, Vydavateľstvo Nauka, Moskva 1968, 259.

osvojenia novej výroby sú charakteristické aj pre tieto podniky, stupeň neistoty a rizika je tu oveľa nižší. V takých prípadoch má byť sféra pôsobnosti fondu na osvojenie novej techniky určená poskytovaním prostriedkov fondu pre využívanie na základe návratnosti.

V súčasnosti sa vyjadrujú názory, že z fondu na osvojenie novej techniky je nevyhnutné kryť náklady na zvýšenie kvality výroby. Ale k voľbe takejto formy úhrady treba pristupovať z hľadiska ekonomickej podstaty týchto nákladov. Ak sú náklady späť s vedeckotechnickou činnosťou (náklady na konštrukciu, skúšanie prototypov, prípravu technologického procesu a pod.) a ich pôsobením výroba nadobúda nové možnosti, je účelné hradiť ich z fondu na osvojenie novej techniky. Zvýšené bežné náklady (doplnkové náklady na surovinu, materiály a mzdy) sa zvyčajne nemajú kryť z fondu.

V súčasnosti fond na osvojenie novej techniky nielenže nevytvára osobitnú zainteresovanosť podniku, ale nekompenzuje mu ani straty časti pobádacích fondov spojené s novou, málo rentabilnou výrobou. Táto otázka je sporná. Niektorí ekonómi považujú za nevyhnutné ponechať fondu na osvojenie novej techniky iba funkciu úhrady zvýšených nákladov. Pretože náklady na osvojenie novej techniky sa vyčleňujú z tovarového obratu, nemajú sa iba uhradzovať, ale majú prinášať aj výhody (zisk) kolektívu, ktorý ich vynakladá.

Obmedzenie sféry pôsobenia fondu na osvojenie novej techniky bolo v značnej miere dôsledkom nedostatočnej efektívnosti celého systému ekonomického stimulovania technického pokroku, zahrnujúc do tejto aj fond prémiovania. Pretože fond osvojenia novej techniky plne nezabezpečoval zainteresovanosť podnikových kolektívov na novej technike, často sa pre tieto ciele využíval fond prémiovania za novú techniku. Tým sa narúšal mechanizmus cieľového pobádania špeciálneho fondu prémiovania, ktorý mal zabezpečiť prednostnú zainteresovanosť jednotlivých skupín pracovníkov bezprostredne sa zaoberajúcich vedeckotechnickou činnosťou.

Pretože procesom tvorby a zavádzania novej techniky slúžia formy systému stimulovania technického pokroku, ako aj formy všeobecného systému stimulovania základnej výroby, je dôležité zabezpečiť spôsob využívania oboch systémov pri riešení úloh urýchlenia tempa technického pokroku. Ako forma, zabezpečujúca spôsob využívania ekonomického mechanizmu systému stimulovania technického pokroku a hospodárskej reformy sa môže uplatniť pobádanie k novej výrobe, kde zdrojom výplaty prémie bude zisk a v osobitných prípadoch aj fond na osvojenie novej techniky; miera pobádania má závisieť na jednej strane od veľkosti pobádacích fondov podniku vcelku, na druhej strane od podielu novej výroby na celkovom objeme realizácie.⁶

⁶ Ukazovateľ podielu novej produkcie, vypočítaný podľa metodiky CSU SSSR z roku

Vytváranie celkového objemu pobádacích fondov v období osvojenia novej techniky má sa teda uskutočňovať nasledujúcim spôsobom: a) určia sa rozmery základných ukazovateľov (zisk, rentabilita); b) vypočítajú sa sumy potrebné na kompenzáciu strát v objeme pobádacích fondov spojených s málo rentabilnou novou výrobou (prostredníctvom koeficientu zvýšenia rentability)⁷; c) určia sa doplňujúce sumy pre stimulovanie (príplatky) rastu objemu novej výroby. Pritom je účelné zaviesť určité chozrasčotné obmedzenia: doplňovanie fondu materiálnej zainteresovanosti a výplata príplatkov sa má uskutočňovať iba v medziach prostriedkov, ktoré vydellil podnik. V prípade nedostatku prostriedkov pre stimulovanie vo fonde na osvojenie novej techniky, spojeného s veľkým objemom práce na novej technike, je možná dočasná dotácia z centralizovaného fondu osvojenia na účet budúcich vkladov daného podniku. Takýto spôsob donúti podniky efektívnejšie využívať prostriedky fondu na osvojenie novej techniky, ktorý je zdrojom stimulujúcich výplat.

Rozšírenie okruhu nákladov, ktoré sa majú uhradzovať na účet fondu a využívanie fondu pre stimulovanie vyžaduje rozpracovanie systému opatrení pre zvýšenie efektívnosti prostriedkov, ktoré spoločnosť určí pre rozvoj novej techniky. K nim treba počítať zavedenie prémiového poriadku na zníženie výdavkov a skrátenie lehôt osvojenia novej techniky v strojárskych podnikoch⁸ a rozpracovanie systému hmotnej zodpovednosti za neúčelné využívanie týchto prostriedkov.

Posilnenie úlohy fondu na osvojenie novej techniky v mechanizme úhrady nákladov na výrobu novej techniky, ako aj úlohy zvýšenia efektívnosti využívania jeho prostriedkov v podmienkach hospodárskej reformy vyžaduje i zmenu spôsobu tvorby týchto fondov. Náklady osvojenia novej techniky sú nákladmi rozšírenej reprodukcie a musia sa ekonomicke uplatňovať v rámci hodnoty nadproduktu. Pretože odvody do fondu na osvojenie novej techniky zahrnujú sa teraz do sústavy nevyhnutných nákladov, narušujú hodnotovú štruktúru vytváraného produktu. Veľkosť

1966, odráža podiel hodnotového objemu novej techniky, ktorú strojárské podniky každoročne vyrábajú, v celkovom objeme realizácie hodnotových výrobkov. Tento ukazovateľ má značný národohospodársky význam. Súčasne pre určenie stupňa účasti jednotlivého podniku na urýchlení tempa technického pokroku a veľkosti jeho stimulovania treba pri výpočte ukazovateľa podielu na jednej strane odstrániť vplyv faktorov nezávislých od práce daného podniku a na druhej strane brať do úvahy objem nákladov na novú techniku, nezahrnutý do objemu tovarovej produkcie. Preto je nevyhnutné vypočítvať, po prvé, podiel vytváratej novej techniky podľa ukazovateľa podnikových vlastných nákladov, po druhé, do sumy zahrnúť objem nákladov, uhradzovaných z fondu osvojenia, po tretie, oddelene viesť podiel novej techniky vyrábanej sériovo a techniky vyrábanej na základe špeciálnych objednávok.

⁷ Pre výpočet koeficientu rentability možno použiť metodiku rozpracovanú v Ministerstve traktorového a poľnohospodárskeho strojárstva.

⁸ V súčasnosti sa na účet fondu osvojenia uskutočňuje premiovanie robotníkov chemického, priemyslu a metalurgie za včasné a predčasné uvedenie do prevádzky projektových kapacít na výrobu novej produkcie.

odvodov do fondu súčasne závisí od úrovne skutočných vlastných nákladov jednotky výroby. Zníženie vlastných nákladov vedie k zmenšeniu veľkosti odvodov. Takým spôsobom ani zdroj (vlastné náklady), ani normatív tvorby fondu nestimulujú ďalší rozvoj novej techniky.

Vytváranie fondu na osvojenie novej techniky zo zisku, podľa stupnice progresívnych odvodov v závislosti od zastarávania produkcie, umožní zrýchliť tempo obnovenia vyrábanej techniky (pozri tab. 2). Uvedieme porovnateľný výpočet normatívov odvodov do fondu na osvojenie novej techniky podľa jednotlivých druhov výrobkov: veľkoobchodná cena — 1000 rubľov; v tom sú zahrnuté podnikové vlastné náklady — 900 rubľov, plné vlastné náklady — 927 rubľov, z nich náklady na osvojenie novej techniky podľa odvetvového normatívu (3 % z podnikových vlastných nákladov) — 27 rubľov (pozri tab. 2; v rubľoch).

Ako vidieť z tabuľky, najväčšie odvody z vlastných nákladov novej produkcie do fondu na osvojenie novej techniky dávajú podniky v prvých rokoch výroby, keď je úroveň skutočných vlastných nákladov najvyššia, a preto je aj najväčšia suma odvodov. Najmä nová produkcia sa v prvých rokoch výroby aktívnejšie zúčastňuje na stimulovaní technického pokroku, kým zo zastaralej produkcie odvádzajú menšie odvody pre nižšie vlastné náklady. Tento spôsob je jednou z príčin slabej zainteresovanosti podniku na novej technike a na zvyšovaní objemu jej výroby, ako aj na vyčlenení z výroby už dávno zavedenej a technicky zastaranej produkcie.

Princíp tvorby fondu na osvojenie novej techniky zo zisku podľa stupnice progresívnych odvodov je z hľadiska stimulovania technického pokroku najviac zdôvodnený. Umožňuje vytvoriť stálu hmotnú zainteresovanosť podnikov na novej výrobe, lebo v prvých dvoch rokoch výroby novej techniky podniky využívajú úľavy a uskutočňujú odvody v najmenšej miere (alebo vôbec nie), a tiež preto, že v tej miere, ako zastaráva výroba a rastie jej rentabilita, zvyšujú sa odvody do fondov na osvojenie novej techniky. Podniky s veľkým podielom staršej výroby sa budú zúčastňovať na tvorbe odvetvových fondov na osvojenie novej techniky vo väčšej miere, podniky so značným podielom prác na osvojenie novej výroby budú využívať mechanizmus znovurozdelenia odvetvového fondu. Analýza využívania odvetvových fondov na osvojenie novej techniky svedčí o tom, že rozmery týchto prostriedkov v súčasnosti nie vždy zodpovedajú potrebe prostriedkov na novú výrobu tak v jednotlivých podnikoch, ako aj za odvetvie ako celok. Preto sa rozpracúvanie vedecky zdôvodneného systému normatívov nákladov na osvojenie novej produkcie, zahrňovaných do ceny a normatívov odvodov do fondu na osvojenie novej techniky, má opierať o zváženie podmienok vytvárania a produkcie vyrábanej techniky, a tiež o rozbor predpokladaných zmien v rozvoji techniky v danom odvetví (to značí, že sa má brať do úvahy vedecky zdôvodnený plán zámény modelov vyrábaného zariadenia).

Na záver sa venujeme rozboru niektorých návrhov zameraných na

Tabuľka 2

	Roky výroby						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Pohyb nákladov osvojenia v podmienkach tvorby fondu z vlastných nákladov							
Úplné vlastné náklady	1215,4	927,0	850,0	700,0	625,0	625,0	625,0
Podnikové vlastné náklady	1180,0	900,0	825,0	679,0	606,0	606,0	606,0
Odvody do fondu osvojenia	35,4	27,0	25,2	21,0	18,0	18,0	18,0
Taktiež (v %)	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Náklady osvojenia uhradené na farchu ceny	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0
Rozdiel medzi nákladmi osvojenia uhradenými na farchu ceny a odvodmi do fondu osvojenia (a)	-8,4	0,0	+1,8	+6,0	+9,0	+9,0	+9,0
Pohyb nákladov osvojenia v podmienkach tvorby fondu z veľkoobchodnej ceny							
Úplné vlastné náklady	1180,0	900,0	825,0	679,0	606,0	606,0	606,0
Podnikové vlastné náklady	1180,0	900,0	825,0	679,0	606,0	606,0	606,0
Odvody do fondu osvojenia	—	10,0	15,0	20,0	25,0	30,0	35,0
Taktiež (v %)	—	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5
Náklady osvojenia a uhradené na farchu ceny	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0	27,0
Rozdiel medzi nákladmi osvojenia uhradenými na farchu ceny a odvodmi do fondu osvojenia (b)	+27,0	+17,0	+12,0	+7,0	+2,0	-3,0	-8,0
Zmeny sumy zisku pri porovnaní oboch podmienok tvorby fondu							
Zisk (strata) podľa jednotlivých druhov výrobkov (c = b - a)	+35,4	+17,0	+10,2	+1,0	-7,0	-12,0	-17,0

* Úplné vlastné náklady v danom výpočte pre zjednotenie nezahŕňujú ostatné mimovýrobné náklady.

zvýšenie efektívnosti mechanizmu stimulovania tvorby novej techniky. Najrozšírenejšie sú návrhy na odovzdanie fondu na osvojenie novej techniky podniku, o jeho splynutí (takýmto spôsobom) s fondom rozvoja, alebo o úplnom nahradení fondu úverom. Takéto návrhy vyplývajú na jednej strane z nedocenenia špecifika ekonomických procesov rozvoja novej techniky v podmienkach súčasnej vedeckotechnickej revolúcie, ktorá vytvára nevyhnutnosť využívania centralizovaných metód stimulovania, na druhej strane z precenenia možností decentralizovanej metódy stimulovania v tom smere.

Fond na osvojenie novej techniky je v podstate rezervným fondom, ktorý má zabezpečiť znovurozdelenie odvetvového zisku, dosiahnutého z výroby techniky — a používaného (zálohovaného) na financovanie ďalších prác na vytváraní nových druhov náradia, pracovných prostriedkov a predmetov. Z hľadiska jednotlivého podniku na osvojenie novej techniky súčasne s tým, že plní funkciu financovania prác na novej technike, slúži aj ako forma úhrady nákladov: po prvé, keď objem výroby nových výrobkov v danom podniku nielenže neumožňuje dosahovať dodatočný zisk, ale ani plne uhradiť všetky náklady na osvojenie novej techniky; po druhé, v prípade výroby principiálne novej techniky, pre podnik málo rentabilnej alebo stratovej, ale nevyhnutnej pre urýchlenie technického pokroku v záujme národného hospodárstva. Treba brať do úvahy aj to, že centralizované fondy sú zo strany štátu (spoločnosti) finančnou zárukou výrobného rizika v procesoch spätých s rozvojom techniky, a to pre priemyselné podniky, ako aj pre vedeckotechnické organizácie.

Podľa nášho názoru, aby sa zvýšila efektívnosť procesov osvojenia novej techniky, je nevyhnutné vypracovať systém zmiešaného financovania, čo znamená foriem úhrady doplnkových nákladov na vytvorenie novej techniky pri využívaní fondu na osvojenie novej techniky na jednej strane a vlastných prostriedkov podniku na druhej strane. V danom prípade budú podniky uhradzovať určitú časť sumy plných nákladov za celé obdobie osvojenia (v závislosti od stupňa novosti techniky a jej sociálno-ekonomického určenia) z prostriedkov fondu rozvoja, ktoré sa pre tieto účely primerane zvýšia. Takéto zmiešané financovanie môže mať aj formu zvýhodneného úverovania na ťarchu prostriedkov centralizovaného fondu, s tým, že sa potom uskutoční prepočet a v prípade úspešného zavedenia výroby novej techniky podnik vráti úverovanú sumu. Vypracovanie takého mechanizmu zmiešaného financovania umožní využívať výhody centralizovanej aj decentralizovanej metódy stimulovania technického pokroku. Reálnou cestou zvýšenia efektívnosti nákladov na osvojenie je vytvoriť súčasne s odvetvovým fondom aj chozrasčotné fondy osvojenia v združení, firmách a glavkoch. Ale účelové funkcie prostriedkov centralizovaného fondu osvojenia si v systéme chozrasčotu jednotlivého podniku aj v tom prípade zachovávajú svoj význam.

Sotva možno súhlasiť aj s názorom o využívaní fondu osvojenia na úhradu zvýšených nákladov spojených so skúšobnou prípravou stroja, čo môže v konečnom dôsledku znížiť požiadavky na vyrábanú techniku. Tieto náklady treba zvyčajne kryť na ťarchu vlastných prostriedkov (fondu rozvoja), úveru, alebo centralizovaných fondov rozvoja. Súčasne však treba, podľa nášho názoru, využívať prostriedky fondu osvojenia, ktoré patria podniku — výrobcovi, v jednotlivých prípadoch na zaplatenie uvedených nákladov pri zavádzaní nimi dodávaného zariadenia. Takýto spôsob môže zvýšiť požiadavky na kvalitu techniky, ktorú vytvárajú.

Napokon treba spomenúť návrh odovzdať fond osvojenia spotrebiteľovi na úhradu doplnkových nákladov osvojenia. Realizácia tohto návrhu bude v podstate znamenať návrat k bývalému mechanizmu úhrady vysokých nákladov osvojenia na účet zvýšenia objemu centralizovaných investícií na nadobúdanie zariadenia. Tento spôsob by napokon narušil ekonomické princípy tvorby cien a obnovil by prax určovania zvýšených cien na novú techniku. Okrem toho sa fond osvojenia v podnikoch strojárskoho, chemického a metalurgického priemyslu vytvára v podmienkach sériovej a masovej výroby novej techniky. Ak by sa mal fond osvojenia odovzdať spotrebiteľovi, musel by sa vytvárať u každého spotrebiteľa vo všetkých odvetviach národného hospodárstva, včítane priemyslu, dopravy, geologického prieskumu, spojov, poľnohospodárstva a i., čo by viedlo k ekonomicky neodôvodnenému rozptýleniu prostriedkov, určených spoločnosťou na stimulovanie technického pokroku. Súčasne však takéto „odňatie“ fondu osvojenia výrobcovi protirečí základnej úlohe fondu osvojenia — slúžiť ako ekonomická forma zväzku vedy s výrobou, ktorá reguluje procesy tvorby novej techniky.

Výpočet úlohy fondu osvojenia v systéme stimulovania vedeckotechnického pokroku kladie osobitné požiadavky na mechanizmus pohybu jeho prostriedkov. Účelové zameranie prostriedkov určených na rozvoj novej techniky, vyžaduje zhromaždenie týchto prostriedkov na špeciálnych účtoch, čo sa neraz zdôrazňovalo v tlači.⁹ Tieto prostriedky sa nesmú prevádzať do rozpočtu ani používať na iné účely. Ale v období jestvovania týchto fondov (v rokoch 1961—1968) suma prevodu do rozpočtu dosahovala vyše 20 % celkového objemu plánovaných súm. Súčasne sa prostriedky fondu osvojenia používali na doplnenie obrátových prostriedkov podnikov a na iné účely, ktoré sa nevzťahujú na osvojenie výroby novej techniky. Roku 1968 sa z fondov vyčlenilo a použilo sa na iné účely 123,8 miliónov rubľov, čo predstavovalo okolo 15 % plánovanej sumy fondu osvojenia za všetky ministerstvá. Podniky deviatich ministerstiev (elektrotechnického priemyslu, výroby prístrojov, prostriedkov

⁹ Pozri *Problemy ekonomičeskogo stimulirovanija naučno-techničeskogo progressa*, str. 261; *Vestnik Akademii nauk* (1968), č. 12, str. 28; *Voprosy ekonomiki* (1968), č. 11, str. 23 a iné práce.

automatizácie a systémov riadenia, tohto nového a poľnohospodárskeho strojárstva, chemického a naftového priemyslu a i.) boli nútené, pre nedostatok účelových prostriedkov použiť 37,5 milióna rubľov vlastných a vypožičaných prostriedkov na osvojenie novej techniky, kým za uvedené ministerstvá bolo prevedené do rozpočtu 62,1 miliónov rubľov prostriedkov fondu osvojenia.

Ak berieme do úvahy podmienky súčasnej etapy rozvoja národného hospodárstva, treba zdokonaľovanie systému ekonomického stimulovania tvorby novej techniky uskutočniť po etapách. V prvej etape treba súčasne s posilnením významu centralizovaných fondov v mechanizme úhrady vysokých nákladov osvojenia zabezpečiť spätosť špeciálnych fondov s chozrasčotnými formami stimulovania. V nasledujúcich etapách sa má v súlade s rozvojom celého komplexu ekonomických vzťahov vedy s výrobou rozšíriť sféra decentralizovaných metód stimulovania technického pokroku, ale zachová sa nevyhnutnosť centralizovaných metód stimulovania rozvoja novej techniky ako ekonomického základu jednotnej technickej politiky v odvetví.

Pri ďalšom rozšírení iniciatívy a ekonomickej samostatnosti výrobných kolektívov v hospodárskej činnosti sa procesy riadenia a regulovania rozvoja vedy a techniky na všetkých úrovniach stanú hlavným obsahom štátneho plánovania a musia sa podprieť systémom účelových foriem ekonomického stimulovania.

V priebehu prvej etapy hospodárskej reformy sa načrtli základné smery zdokonaľovania plánovania a ekonomického stimulovania vedeckotechnického pokroku. Je to, na jednej strane, vytvorenie systému dlhodobého chozrasčotu podnikov, združení, firiem a na druhej strane, posilnenie úlohy foriem centralizovanej metódy stimulovania pri zabezpečovaní hmotnej zainteresovanosti ekonomicky oddelených kolektívov v rozvoji novej techniky.

Rozpracovanie konkrétnych opatrení na tomto základe umožní vytvoriť nevyhnutné ekonomické podmienky pre zabezpečenie mechanizmu preberania výsledkov vedeckých výskumov a technických prác praxou ako najdôležitejšieho predpokladu urýchlenia tempa vedeckotechnického pokroku.

Základ jednotnej technickej politiky uskutočňovanej v našom štáte tvoria idey V. I. Lenina o nevyhnutnosti spojenia centralizovaných a decentralizovaných metód riadenia a regulovania ekonomických procesov. Tvorivé využívanie týchto ideí má rozhodujúci význam pre rozpracovanie konkrétnych foriem ekonomického mechanizmu zväzku vedy s výrobou, zabezpečujúcich urýchlenú realizáciu vedecko-technických výdobytkov v národnom hospodárstve.

Z časopisu *Voprosy ekonomiki* [1970], č. 4.

Glosy

HERTA GABRIELOVÁ

Štátny intervencionizmus v poľnohospodárstve a Labiniho teória oligopolu

Labiniho dielo¹ je československej ekonomickej verejnosti dôverne známe, a to jednak z prekladu, ako aj z jeho interpretácie v zborníkoch, učebniciach, či recenziách. Napriek tomu by sme chceli niekoľkými poznámkami upozorniť na niektoré Labiniho myšlienky dotýkajúce sa poľnohospodárstva a potvrdiť si tak niektoré získané poznatky, vysvetľujúce príčiny štátneho intervencionizmu v poľnohospodárstve vyspelých kapitalistických krajín. Z hľadiska Labiniho teórie ide o okrajové otázky, ktoré ostávajú zväčša nepovšimnuté.²

Poľnohospodárstvo vyspelých kapitalistických krajín je neustále objektom štátnych zásahov. Zatiaľ zostáva teoreticky otvorenou otázkou, či nutnosť zasahovať do ekonomických procesov v poľnohospodárstve súvisí iba so zaostalou sociálno-ekonomickou štruktúrou v poľnohospodárstve vyspelých kapitalistických krajín, alebo ide o oveľa zložitejší proces vyvolaný integráciou poľnohospodárstva do celej industriálnej ekonomiky. Prikláňame sa k názoru, že druhá koncepcia je pravdepodobnejšia; skúmanie príčin štátneho intervencionizmu má potom čo povedať i v podmienkach socialistického vlastníctva v poľnohospodárstve.

Všeobecne sa poľnohospodárstvo pokladá za odvetvie národného hospodárstva, ktoré sa na rozdiel od ostatných odvetví vyznačuje určitými špecifickými črtami. Klasifikácia týchto špecifik nie je vždy jednotná a ich rozsah je rôzny; zrejme preto, že ich možno definovať na rôznych stupňoch reprodukčného procesu. Iné budú, ak ich budeme skúmať priamo vo sfére výroby. Tu sa väčšina poľnohospodárskych špecifik javí ako prírodno-biologická. V procese rozdeľovania a výmeny nadobúdajú tieto špecifiká svoju ekonomickú interpretáciu. Konečným výsledkom

¹ P. S. Labini, *Oligopol a technický pokrok*, Svoboda, Praha 1967.

² Pozri napr. recenziu cit. diela v *Ekonomickom časopise* [1969], č. 4.

je, ako to vidíme zo skúseností vyspelých kapitalistických ekonomík, že poľnohospodárstvo ako odvetvie nie je schopné zabezpečovať si primeranú reprodukciu iba na základe zdrojov získaných v procese výmeny, teda bez dodatočných prostriedkov plynúcich z intervenčnej, resp. subvenčnej politiky štátu.

Pozrime sa však, akými ekonomickými cestami sa neschopnosť poľnohospodárstva reprodukovať sa vlastnými silami realizuje. Na základe teoretického poznania, ktoré v tejto oblasti vzniklo,³ sa nám zdá, že ide v zásade o dve odlišnosti v tvorbe cien poľnohospodárskych a nepoľnohospodárskych produktov, ktoré majú svoj pôvod:

1. v špecifických podmienkach výroby potravín, ktoré spôsobujú, že rovnováha ponuky a dopytu sa vytvára pri týchto výrobkoch inak ako pri nepoľnohospodárskych výrobkoch;

2. v odlišnej štruktúre trhu poľnohospodárstva a nepoľnohospodárskych odvetví; táto odlišnosť sa začína prejavovať tým viac, čím integrovanejšie je poľnohospodárstvo s národnou ekonomikou, nepôsobí, ak je poľnohospodárstvo nezávislé od ostatných odvetví (úloha výrobných faktorov nepoľnohospodárskeho dôvodu je minimálna).

ad 1. Na rozdiel od realizačných cien priemyselných výrobkov, ktoré sú spravidla úzko zviazané s výrobnými nákladmi, realizačné ceny poľnohospodárskych výrobkov sú spravidla odtrhnuté od výrobných nákladov a sú predovšetkým funkciou dopytu. Táto odtrhnutosť je spôsobená zväčša charakterom výrobných nákladov v poľnohospodárstve, ich kolísavosťou v jednotlivých hospodárskych obdobiach a vysokou variabilitnosťou v rozdielnych výrobných podmienkach. Okrem toho sú výrobné náklady na jednotku produkcie veličinou, ktorá je v poľnohospodárstve známa až ex post, t. j. po zbere úrody poľnohospodárskych produktov, ale i vtedy je jej výpočet zložitý a pomerne nepresný.

Oproti priemyslu má teda samotný poľnohospodársky podnikateľ obmedzené možnosti ovplyvňovať hodnotový a v dôsledku závislosti od poveternostných podmienok dokonca i hmotný ojem ponuky. O to ťažšie možno hodnotový a hmotný objem ponuky poľnohospodárskych výrobkov vzhľadom na hodnotový objem dopytu ovplyvňovať v poľnohospodárstve ako celku. Vplyv podnikov, najmä ak zoberieme do úvahy atomizovanú podnikovú štruktúru v tomto odvetví, je zanedbateľný. Rovnováha na trhu jednotlivých poľnohospodárskych produktov sa potom dosahuje prispôbením hodnotového objemu ponuky hodnotovému objemu dopytu.

³ V československej literatúre sa s komplexnejším prehľadom týchto problémov v západnej ekonomickej teórii stretávame v statiach Rochdi Goulliho, pozri napr. *Státní a nadstátní intervencionismus a zemědělství a ekonomická teorie*. PE [1968], č. 3; *Příčiny státního intervencionismu v zemědělství a jeho obecné rysy ve vyspělých kapitalistických zemích*. PE [1967], č. 9; *Intervencionismus ve žunglování zemědělství vyspělých zemí* (na příkladu EHS), Výzkumná publikace EÚ ČSAV, č. 46, Praha 1967.

Pri rovnováhe ponuky a dopytu v hodnotovom vyjadrení potom cena jednotlivého výrobku závisí od hmotného objemu ponuky.⁴

Na druhej strane sa dopyt po poľnohospodárskych výrobkoch pokladá za pomerne stabilný a vzhľadom na cenové zmeny nepružný. Ceny poľnohospodárskych výrobkov sú potom výsledkom vzťahu medzi nepravidelnou, neistou ponukou s pomerne strnulým dopytom.

Zvlášť vážnou sa zdá byť otázka dopytu po poľnohospodárskych výrobkoch v krajinách, kde stupeň nasýtenia poľnohospodárskymi výrobkami je veľmi vysoký, resp. dochádza i k nadvýrobe niektorých výrobkov. Z dlhodobého hľadiska tu prebieha proces znižovania relatívneho podielu výdajov obyvateľstva na potraviny. Dopyt po poľnohospodárskych výrobkoch rastie teda pomalšie ako celkové dôchodky obyvateľstva, čo sa prejaví na pomalšom raste dôchodkov poľnohospodárov oproti dôchodkom ostatných obyvateľov danej krajiny; ak predpokladáme, pravda, že iné činitele (racionalizácia poľnohospodárskej výroby, odchod pracovníkov z poľnohospodárstva) sa neprispôsobujú dostatočne rýchlo.

Eliminovať nedostatky trhu s poľnohospodárskymi výrobkami môže v súčasnej vyspelej kapitalistickej ekonomike štát iba tým, že organizuje a reguluje trh. Jednou z hlavných taktík je stabilizácia ponuky poľnohospodárskych výrobkov pomocou štátnych rezerv, resp. pomocou zahraničného obchodu. Pri neustálej (z hľadiska svetového, pravda, relatívnej) prebytkovosti niektorých výrobkov štát vhodnými zásahmi reguluje výrobu ex ante.

ad 2. Odlišnosti vo vzťahu ponuky a dopytu pri poľnohospodárskych a nepoľnohospodárskych výrobkoch (rozoberané v 1.) by samé o sebe zapríčinili iba nestabilitu dôchodkov v poľnohospodárstve. Naopak, odlišnosti v ekonomickej štruktúre poľnohospodárskych a nepoľnohospodárskych odvetví sú, podľa nášho názoru, príčinou trvalej disparity v relácii dôchodkov týchto odvetví. Je samozrejmé, že pôsobenie oboch týchto základných vzťahov prebieha súčasne a ich výsledkom je jestvujúca (pokiaľ, pravda, neexistujú bariéry štátneho intervencionizmu) cenová štruktúra.

Hlavné rozdiely v štruktúre trhu poľnohospodárskych a nepoľnohospodárskych odvetví sú dané stupňom koncentrácie podnikov, a to jej kvantitatívnou, ale hlavne kvalitatívnou stránkou. Kvantitatívne rozdiely v stupni koncentrácie podnikov poľnohospodárskych odvetví sú viac ako všeobecne známe: ide tu o veľký počet relatívne malých podnikov oproti

⁴ Podľa tzv. Kingovho zákona sa na poľnohospodárskych trhoch presadzujú tieto tendencie:

- a) tržba za produkciu klesá, keď sa produkcia zvyšuje;
- b) tržba za produkciu sa zvyšuje, keď výroba klesá;
- c) zmeny v cenách sú viac než úmerné zmenám v objeme produkcie.

Podľa Rochdi Goulliho, Politická ekonomie [1967], č. 9, 791.

situácii v priemysle. Oveľa zaujímavejšia je kvalitatívna stránka koncentrácie. Podľa L. Smetanu⁵ si treba pri skúmaní kvalitatívnej stránky koncentrácie všímať: a) súvislosť medzi veľkosťou podniku (resp. kapitálu) a používanou technikou, technológiou, organizáciou práce a pod.; b) súvislosť medzi veľkosťou podnikov (kapitálov), vyprodukovaným objemom výroby a kapacitou trhu. Ak máme z týchto hľadísk posudzovať koncentráciu poľnohospodárskych podnikov napr. v západnej Európe, prideme k záveru, že:

— poľnohospodárstvo ako celok je odvetvie s rovnorodou ekonomickou štruktúrou pokiaľ ide o kvantitatívnu veľkosť podnikov (nie sú medzi nimi rádové rozdiely);

— rozdiely v používanej technike a technológii sú iba kvantitatívneho charakteru (neumožňujú teda jednotlivým podnikom realizovať výhody z trvalého monopolu na nižšie výrobné náklady);

— vzhľadom na kapacitu trhu sú podniky malé (nie je teda možný trvalý monopol ponuky).⁶ Takáto štruktúra odvetvia je totožná so štruktúrou priemyslu v období klasického kapitalizmu a zodpovedá je aj tvorba cien na základe tzv. konkurenčného mechanizmu. Základnou dlhodobou tendenciou tohto mechanizmu je, že vedie k poklesu realizačných cien.⁷

Na druhej strane, v odvetviach dodávajúcich do poľnohospodárstva výrobné prostriedky (tak ako v prevažnej časti priemyslu) vznikajú iné formy trhu, najčastejšie oligopolistické. Ich charakteristickým znakom je heterogénna štruktúra odvetví, pokiaľ ide o veľkosť podnikov, ako aj používanú techniku a technológiu. Vzhľadom na kapacitu trhu sú podniky svojím objemom produkcie schopné ovplyvňovať celkovú ponuku. Takáto štruktúra odvetví je potom základom tzv. oligopolistického mechanizmu v tvorbe realizačných cien. Cena rovnováhy sa pri tomto mechanizme ustalaže na úrovni o niečo vyššej (v dôsledku monopolu ponuky), ako je úhrn plných nákladov (výrobné náklady a minimálny zisk) v podnikoch s najvyššími výrobnými nákladmi, ktorých produkcia je ešte nutná pri danom dopyte. Všetky stredné a veľké podniky potom realizujú monopolný zisk vďaka trvalému monopolu na nižšie výrobné náklady. Zmenený mechanizmus vzniku ceny rovnováhy, tzv. optimálnej oligopolnej ceny spôsobuje, že realizačné ceny sa vcelku pohybujú na vyššej úrovni, než je úroveň cien, ktorá by vznikla na základe konkurenčného mecha-

⁵ Kolektív, *Kapitalismus našeho věku*, NPL, Praha 1966, 85.

⁶ Určité možnosti sa tu vytvárajú v podobe rôznych integračných zoskupení poľnohospodárov. Zdá sa nám však, že ide viac-menej o formy administratívnych monopolov, ktoré môžu síce určitým spôsobom ovplyvniť pohyb cien, ale ich charakter a pozícia je iná v porovnaní s ekonomickým monopolom založeným na koncentracii.

⁷ „Ak tento mechanizmus pôsobí, potom v dlhodobých obdobiach musia ceny klesať (približne) v tom pomere, ako rastie produktivita práce na jednotku. Pokiaľ ceny v dlhodobých obdobiach neklesajú v tomto pomere, pokladajú sa za nepružné: tým nepružnejšie, čím väčší je rozdiel medzi zmenami v produktivite práce a zmenami v cenách.“ P. S. Labini, c. d., 137.

nizmu (tam sú základom výrobné náklady v podnikoch s rozhodujúcim podielom na výrobe daného odvetvia + priemerný zisk). Výsledky technického pokroku sa teda nepremenia na pokles cien, ba naopak, „oligopolistický mechanizmus vedie k tomu, že v dlhodobých obdobiach sú ceny pomerne nepružné“. „V prípade oligopolu vedie ku zníženiu cien len také zníženie nákladov, ktorého zdrojom sú inovácie dostupné podnikom všetkých veľkostí.“⁸

Aký je však dopad týchto rozdielnych mechanizmov v tvorbe cien na realizáciu dôchodkov v poľnohospodárstve. Tu nám odpovedá Labini. Podľa jeho názoru oligopolistický mechanizmus (a ešte viac monopolistický mechanizmus) vytvára celé *privilegované výrobné činnosti*; ich dôchodky, zisky a mzdy sú trvale väčšie než dôchodky existujúce pri iných druhoch výrobných činností, v ktorých prevažujú trhové formy blízke konkurencii. Najväčšie rozpätie existuje v mnohých krajinách medzi priemyslom a poľnohospodárstvom. Píše: „V priemysle prevažuje oligopolistický mechanizmus, zatiaľ čo v poľnohospodárstve mechanizmus konkurenčný, ktorý však nepôsobí tak, ako by pôsobil, keby prevládal v celom ekonomickom systéme. ... Tieto dve tendencie nepôsobia vedľa seba: stretávajú sa alebo, presnejšie povedané, zrážajú sa navzájom vzhľadom na to, že medzi dvoma sektormi hospodárskeho života vznikajú vzájomné vzťahy; oba sektory nakupujú od seba navzájom výrobné statky a spotrebné statky. Avšak vzhľadom na oligopolistický mechanizmus sa výmena poľnohospodárskych výrobkov a priemyselných výrobkov obracia *proti* poľnohospodárstvu, kde pôsobí konkurencia. Tí, ktorí vykonávajú poľnohospodársku činnosť, nakupujú od priemyslu spotrebné statky — a čo je dôležitejšie — výrobné statky za ceny relatívne (a niekedy i absolútne) rastúce a predávajú priemyslu svoje výrobné a spotrebné statky za ceny relatívne klesajúce.“⁹

P. S. Labini poukazuje i na odlišnosti medzi poľnohospodárskymi a nepoľnohospodárskymi odvetviami nami uvedené pod bodom 1. Pripomína: „Konečne treba vziať do úvahy i prírodné a technické črty poľnohospodárskej výroby, ktoré spôsobujú, že priemyselná výroba sa horšie prispôsobuje zmenám na trhu. Na tieto črty sústredili svoju pozornosť predovšetkým tí, ktorí sa zaoberali problémom vzťahu medzi poľnohospodárstvom a priemyslom. Avšak pri sústavnom štúdiu tejto otázky treba prehlibnúť ne jeden jej technický i ekonomický aspekt. Pravda, ak sa nerovnosť dôchodkov v priemysle a poľnohospodárstve stáva trvalou, a dokonca zostruje napriek výdatnej intervencii štátu, potom treba hľadať

⁸ F. S. Labini, c. d., 135 a 136.

⁹ C. d., 139—140. Podobným spôsobom upozorňuje na nutnosť zasahovania štátu do poľnohospodárskej výroby a cien, v dôsledku nerovnováhy medzi poľnohospodárstvom, v ktorom vládne konkurencia s priemyslom ovládaným monopolmi, i americký ekonóm I. Schultz, *Agriculture in an instable economy*, New York 1945, podľa R. Goulliho, citovaná výskumná publikácia, str. 23.

vysvetlenie tohto javu predovšetkým v rozdielnom pôsobení spomenutých dvoch mechanizmov: konkurenčného a oligopolistického.¹⁰ Doteraz sme sa snažili upozorniť na jeden z možných prístupov k chápaniu príčin štátneho intervencionizmu v poľnohospodárstve vyspelých kapitalistických krajín, tak ako sa s ním možno stretnúť u Labiniho. Tvorivý charakter¹¹ tohto prístupu je podľa nášho názoru v tom, že umožňuje na všeobecno-teoretickej úrovni odôvodniť osobitosť príčin štátnych zásasov v poľnohospodárstve.

Nezodpovedaná zostáva otázka, ktorú sme si kládli v úvode, či hľadať príčiny jestvujúcich ekonomických procesov v poľnohospodárstve vyspelých kapitalistických krajín v zaostalej sociálno-ekonomickej štruktúre, alebo v procese integrácie poľnohospodárstva do národného hospodárstva. Na to naše doterajšie úvahy nedali dostatočnú odpoveď. Určitú, i keď veľmi schematickú odpoveď by nám mohla poskytnúť úvaha o možnostiach a postavení našich poľnohospodárskych podnikov v podmienkach trhovej ekonomiky.¹² Pokúsme sa preto veľmi krátko o takúto úvahu.

Hovorili sme najprv o odlišnostiach v utváraní vzťahu ponuky poľnohospodárskych výrobkov a dopytu po nich. Téza o neúplne kontrolovateľnom hmotnom objeme ponuky v jednotlivých poľnohospodárskych podnikoch, ako aj za poľnohospodárstvo ako celok, platí vzhľadom na nestabilitu prírodných, hlavne poveternostných podmienok v rastlinnej výrobe zrejme v každej ekonomickej sústave dovtedy, kým rozvoj výrobných síl neumožňuje ovládanie prírodných podmienok. Pri voľnej tvorbe cien by to znamenalo i nestabilitu cien a samozrejme i dôchodkov (s určitou nestabilitou dôchodkov musíme, pravda, rátať i pri pevných cenách). Vzhľadom na veľkosť našich družstevných a štátnych poľnohospodárskych podnikov by sme mohli zaznamenať ako určitú výhodu väčšiu informovanosť, väčšie možnosti voľby a z toho vyplývajúci plánovitejší prístup k podnikateľským rozhodnutiam, ako je, povedzme, v rodinných farmách.

Druhou otázkou je utváranie dopytu. Pokiaľ uvažujeme v dimenziách, ktoré dnes jestvujú na trhu spotrebných predmetov, zdá sa, že naše poľnohospodárske podniky by mohli realizovať určitú výhodu z prevahy dopytu nad ponukou. Možnosti pre rozširovanie ponuky tu existujú jednak

¹⁰ C. d., 141—142.

¹¹ Rochdi Goulli napr. upozorňuje, že nemarxistická teória, ktorá sa snažila odhaliť príčiny štátneho intervencionizmu vôbec, pokladala príčiny štátneho intervencionizmu v poľnohospodárstve za totožné so všeobecnými príčinami tohto javu, cit. stať. PE (1967), č. 9.

¹² Táto otázka nás provokuje i preto, že v posledných rokoch sa objavovali hlasy, ktoré si v tomto smere veľa sľubovali v prospech poľnohospodárstva. Naopak, na tieto otázky skepticky odpovedajú napr. E. Divila, R. Goulli, F. Záhlava: „...v žiadnom prípade nelze ani v našich podmínkách spoléhat na automatismus tržních regulátorů, na to, že by tržní mechanismus sám o sobě mohl zajistit paritu důchodů v zemědělství a průmyslu“. *K nové orientaci zemědělské politiky*. PE (1968), č. 9, 831.

v odbúravaní dovozu potravín, jednak v skvalitňovaní skladby potravín. Na rozdiel od mnohých vyspelých priemyselných krajín máme k bodu nasýtenia potravinami ďalej a nemalo by teda dochádzať ani k pôsobeniu Englových zákonov. Výhody tohto nenasýteného trhu by teda mohli byť vo voľných trhových podmienkach príčinou vysokej, i keď, vzhľadom na nedokonale ovládateľnú ponuku, nestabilnej úrovne realizačných cien.¹³ Netreba zdôrazňovať, čo by to znamenalo pre životnú úroveň obyvateľstva a rovnováhu národného hospodárstva vôbec. Porovnávajme ešte výhľady našich poľnohospodárskych podnikov z hľadiska odlišností v mechanizme tvorby realizačných cien poľnohospodárskych a nepoľnohospodárskych výrobkov, najmä výrobkov tzv. inputových odvetví. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že veľkosť našich družstevných a štátnych poľnohospodárskych podnikov je v porovnaní s veľkosťou napr. západoeurópskych rodinných podnikov základom ich úplne odlišného postavenia vo fungovaní ekonomiky. Svoju mienku sme však nútení zmeniť ihneď, akonáhle berieme do úvahy i kvalitatívne stránky koncentrácie: a) vzťah medzi veľkosťou podniku a používanou technikou a technológiou; b) vzťah medzi veľkosťou podniku, vyrobenej produkcie a kapacity trhu. I keby si rozbor kvalitatívnej stránky koncentrácie v našich poľnohospodárskych podnikoch vyžadoval dôkladnú štatistickú analýzu, môžeme na základe všeobecnejších znalostí dôjsť k týmto záverom: 1. Naše podniky sú z hľadiska používanej techniky a technológie rovnorodé — umožňuje to teda konkurenciu medzi nimi. Navyiac, táto technika a technológia nie je adekvátna ich veľkosti a neumožňuje teda realizovať všetky výhody veľkosti podniku. b) V relácii ku kapacite trhu sú tieto podniky malé (s výnimkou niektorých podnikov špecializovaných napríklad na výrobu hydiny a pod.).

Štruktúru našich inputových odvetví by sme mohli naopak charakterizovať ako oligopolistickú až monopolnú. Pri takejto štruktúre potom existuje reálna možnosť ťažiť z voľného priestoru, ktorý existuje medzi ponukou a dopytom po týchto výrobkoch.¹⁴ Výmena medzi týmito odvet-

¹³ Treba však zobrať do úvahy ešte jednu okolnosť, ktorá by tu mohla zohrať veľmi závažnú negatívnu úlohu. V našej ekonomike máme do činenia s celkovo nerozvinutým a na expanziu poľnohospodárstva nepripraveným potravinárskym priemyslom, ale hlavne nepružným obchodom. V takom prípade sa potom môže stať, že nenasýtený trh sa správa ako nasýtený. S týmito javmi sme sa mohli stretnúť už v posledných 2—3 rokoch, keď napriek celkovému nedostatku poľnohospodárskych produktov (najmä pri sezónnom ovocí a zelenine, ale i mlieku a v niektorých obdobiach dokonca i pri mäse) mali poľnohospodári ťažkosti s obytom.

¹⁴ V posledných rokoch sme boli neraz svedkami veľmi „sebavedomého“ správania priemyselných podnikov či už v oblasti cenovej politiky, alebo pri voľbe, resp. odmietaní výrobného programu. V. DROZD z Federálneho výboru pre poľnohospodárstvo a výživu uvádza príklad závodu v Malackách, vybudovaného na výrobu samozberných vozov, ktorý prešiel od roku 1969 na inú výrobu. Pozri *Ekonomická soustava a zemědělství*, Hospodárske noviny (1970), č. 22.

viami a poľnohospodárstvom by zrejme prebiehala na základe rovnakých princípov, ako sme o tom hovorili v podmienkach vyspelých kapitalistických krajín.

Nemôžeme a ani nechceme na základe tejto krátkej úvahy robiť uzávery o charaktere vzťahov medzi poľnohospodárstvom a ostatnými odvetvami národného hospodárstva v našich podmienkach. Na príklade našej sociálno-ekonomickej štruktúry poľnohospodárstva, značne zmenenej v porovnaní s kapitalistickými krajinami, sme chceli ukázať, že by sama osebe zrejme nebola schopná eliminovať ťažkosti poľnohospodárskej prvovýroby v industriálnej ekonomike.

Recenzie

Ekonomické reformy v krajinách RVHP

G. B. Gercovič, *Soveršenstvovanie metodov chozijaistvovanija v jevropejskich stranach — členach SEV*, Izdatel'stvo Nauka, Moskva 1968, 218 strán

Problematika výskumu zdokonaľovania metód plánovania a riadenia socialistického národného hospodárstva v jednotlivých socialistických krajinách už dlhšiu dobu zaujíma popredné miesto vo vedeckovýskumných plánoch jednotlivých ekonomických pracovísk. Ak sa v každej európskej socialistickej krajine zdokonaľovali metódy plánovania a riadenia národného hospodárstva predovšetkým na základe poznania vlastného vývoja ekonomiky a metód jej riadenia, dnes viac ako kedykoľvek predtým vystupuje v teoretickej ekonómii socializmu, ale aj v ostatných ekonomických disciplínach do popredia poznanie všeobecných — spoločných črt a teoretických základov, ako aj metodologických prístupov už nielen jednej socialistickej krajiny, ale všetkých socialistických krajín, ktoré priniesli svoj diel skúseností a poznatkov budovania socializmu, a tým aj rozvoja ekonomickej vedy.

Recenzovaná kniha G. B. Gercoviča, vedeckého pracovníka Ekonomického ústavu Akadémie vied ZSSR, po prvýkrát v sovietskej ekonomickej literatúre v celej šírke a dosť podrobne osvetľuje základné smery ekonomických reforiem v európskych socialistických krajinách, čím poskytuje predstavu a syntézu o komplexe vzájomne spojených kvalitatívne nových opatrení pri zdokonaľovaní — zvedečtovaní plánovania, riadenia a ekonomického stimulovania. Pri analýze metód a prístupov k týmto veľmi dôležitým východiskám racionálneho socialistického hospodárstva autor neobišiel ani ďalšie významné okruhy ekonomických problémov, ku ktorým bezo sporu patrí vedeckotechnický pokrok a jeho miesto v súčasnej etape rozvoja

členských krajín RVHP. Dobre volená štruktúra recenzovanej práce je uzavretá kapitolou o zahraničných aspektoch ekonomických reforiem v rámci svetovej socialistickej sústavy na jednej strane a štátno-monopolitistického kapitalizmu a jeho integračnými zoskupeniami na druhej strane.

Nekladieme si za úlohu podrobne komentovať jednotlivé kapitoly práce. Považujeme skôr za potrebné upozorniť na ňu, ako na prvú synteticky ucelenú prácu, v ktorej sa autor pokúsil o prvý stupeň analýzy postupov a metód zdokonaľovania hospodárenia v krajinách RVHP, ktorá, ako ukazujú posledné skúsenosti z našej ekonomickej reformy, nám chýbala a možno povedať, že v našej ekonomickej literatúre chýba dodnes. V súčasnom období iste už netreba nikoho presviedčať o tom, ako je nevyhnutné poznať zdokonaľovanie metód hospodárenia v ostatných socialistických krajinách, ktoré v posledných rokoch dosiahli omnoho lepšie výsledky ako sa dosiahli za tieto roky u nás.

Prvú zo šiestich kapitol autor venuje analýze problematiky chápania postavenia národohospodárskeho plánu v zdokonalených sústavách hospodárenia v jednotlivých socialistických krajinách. Vychádza zo správneho predpokladu, že hlavným spoločným menovateľom hospodárskej politiky komunistických strán socialistických krajín — členov RVHP je zvýšenie efektívnosti spoločenskej práce pomocou vedeckotechnického pokroku. Aj keď v úrovni vyčerpanosti extenzívnych faktorov rastu sú medzi krajinami rozdiely (napr. ZSSR a ČSSR), problém zefektívnenia a zracionalizovania socialistického

hospodárenia treba hľadať predovšetkým v intenzívnych faktoroch rastu vo všetkých socialistických krajinách. V reformách ide predovšetkým o uvedomeľé a cieľavedomé hľadanie kvantitatívne nových vedeckých metód plánovania a riadenia hospodárstva, rozvoj ekonomických stimulov, ako aj prehlbovanie hospodárskej iniciatívy, čo možno uskutočniť jedine za predpokladu plného využívania ekonomických zákonov socializmu v hospodárskej praxi.

Hľadanie kvalitatívne nových, lepších metód hospodárenia je objektívne podmienené vedeckotechnickým pokrokom, ktorého nástup v jednotlivých socialistických krajinách vyžaduje zdokonalenie vedeckých metód plánovania, spojenie morálnej a hmotnej zainteresovanosti pracujúcich na raste výroby.

Hľadanie dokonalejších metód socialistického hospodárenia s disponibilnými výrobnými drojmi vo všetkých európskych socialistických krajinách sleduje predovšetkým zvýšenie efektívnosti, čo možno dnes zabezpečiť jedine zvýšením úlohy intenzívnych faktorov rastu.

Vzhľadom na zmeny vo vývoji výrobných síl a najmä výrobných vzťahov, metódy plánovania a riadenia národného hospodárstva sa zákonite musia odlišovať od metód, ktoré sa uplatňovali na začiatku výstavby socializmu a stali sa brzdou plnšieho využívania predností socialistickej výroby. Potreby rozvinutej výstavby socializmu vo všetkých európskych socialistických krajinách vyžadujú vedecký prístup k plánovaniu a riadeniu, pričom sa nesmie opomíňať základný princíp plánovania a riadenia v socialistických podmienkach — demokratický centralizmus. Skúsenosti z výstavby socializmu v ZSSR a v ďalších socialistických krajinách jednoznačne potvrdzujú, že centrálny národohospodársky plán musí byť direktívny a záväzný najmä v oblasti základných proporcií národného hospodárstva, musí zabezpečiť jednotnú technickú politiku; zabezpečovať správne a racionálne rozmiestovanie výrobných síl a zabezpečovať tiež komplexný rozvoj odvetví a oblastí.

Autor za hlavné zmeny ekonomických premien považuje: zdokonalenie plánovania na odvetvovom princípe, čo je podľa neho základom jednotnej technickej poli-

tiky a urýchlenia vedeckotechnického pokroku; vypracovanie nevyhnutných predpokladov všestrannej hmotnej zainteresovanosti a jej spätosti s morálnymi podnetmi; rozšírenie práv podnikov, rozvoj ekonomických vzťahov medzi nimi; upevnenie operatívnej samostatnosti a materiálnej zodpovednosti za výsledky hospodárenia; prenesenie váhy v plánovacích článkoch na ekonomické metódy socialistického hospodárenia; využívanie tovarovo-peňažných vzťahov v záujme socializmu, t. j. ich podriadenie centrálnemu národohospodárskemu plánu. Tieto základné smery zdokonaľovania hospodárenia majú pochopiteľne v jednotlivých krajinách svoje špecifické uplatnenie, na ktoré autor v práci poukazuje. Avšak napriek odlišnostiam správne uzaviera kapitolu o zmenách v chápaní plánu, keď konštatuje, že všetky komunisticke strany zdôrazňujú „rozhodujúcu úlohu celospoločenského národohospodárskeho perspektívneho plánu, ktorý v súčasnom období nadobúda stále väčší význam a jeho váha porastie ešte rýchlejšie s presadzovaním vedeckotechnickej revolúcie. Ďalším pozoruhodným záverom autora je názor, že skúsenosti z viacerých socialistických krajín potvrdzujú nevyhnutnosť vzájomnej nadväznosti perspektívneho plánovania s bežným plánovaním. (Väzba dlhodobých prognóz s 5 RP a ročnými vykonávacími plánmi.) V práci ďalej rozoberá odlišnosti v metodike plánovania v jednotlivých socialistických krajinách. Ďalším kladom kapitoly o plánovaní je, že autor venuje veľa miesta plánovaniu vedy a techniky, ako najdôležitejšiemu faktoru intenzifikácie hospodárenia v súčasnej etape rastu socialistických ekonomík. Nie menej zaujímavá je pasáž o komparácii cenových sústav v jednotlivých krajinách RVHP.

Positívnym výsledkom ekonomických reforiem je zdokonalenie plánovacích ukazovateľov, aby adekvátnejšie odrážali výsledky hospodárskej činnosti podnikov, odvetví, ako aj celého národného hospodárstva. Sústreďenie pozornosti na obmedzovanie používať priemerné veličiny, orientácia na ukazovatele normatívneho charakteru, kalkulačné a rozpočtové veličiny sú ďalšími charakteristickými črtami zmien v plánovacích a riadiacích proce-

soch. Znižovanie počtu direktívnych ukazovateľov pre odvetvia a podniky nesmie v žiadnom prípade viesť k zníženiu úloh a významu centrálného direktívneho národohospodárskeho plánu. V súčasnej etape zdokonalenia plánovacích metód je zvlášť dôležitá medzinárodná koordinácia perspektívnych plánov socialistických krajín. Problém prehĺbenia vedeckosti plánovania, jeho reálnosť a disciplína plnenia plánovaných úloh v jednotlivých socialistických krajinách má dnes omnoho širší než vnútroštátny význam, pretože plnenie či neplnenie plánovaných úloh v jednej krajine objektívne vplýva na všetky socialistické krajiny.

Po analýze problémov plánovania autor pristúpil k rozboru zdokonaľovania organizácie riadenia priemyslu, pričom vychádza z koncentrácie priemyslu v krajinách RVHP v roku 1965. Zaujímavá tabuľka o koncentrácii na str. 46 autorovi umožnila komparáciu organizácie a riadenia priemyslu v krajinách RVHP a poskytla mu dobrý základ pre analýzu vývoja foriem organizácie riadenia v socialistických krajinách.

Objektívna nevyhnutnosť špecializácie výroby ako prvý stupeň technického pokroku podmieňuje zdokonaľovanie odvetvového princípu riadenia ako jedného z dôležitých faktorov urýchlenia vedeckotechnického pokroku. Svedčia o tom aj skúsenosti z vyspelých kapitalistických krajín, kde prebieha intenzívny proces vytvárania odvetvových výrobných združení v rôznych formách organizácií, ako výsledok objektívneho rozvoja výrobných síl a nevyhnutné štádium súčasného zospoločnenia spoločenskej výroby.

Vychádzajúc z tohto chápania vývoja výrobných síl, Gercovič pripisuje združeniam podnikov veľmi významné miesto v riadení jednotlivých socialistických krajín. Po stručnom zmapovaní vývoja jednotlivých organizačných foriem riadenia a najmä odlišnostiach pri vytváraní združení a ich foriem výstižne vytypoval zo skúseností všetkých socialistických krajín funkcie a úlohy, ktoré musia plniť v systéme riadenia v súčasnej etape. Ide o starostlivosť a zodpovednosť za kvalitu výrobkov, mechanizáciu, automatizáciu a vôbec za vedeckotechnický pokrok, investičnú politiku,

technicko-ekonomické informácie a pod. Kladie sa na ne zodpovednosť za zásobovanie trhu výrobkami svojich podnikov, preto im patrí aj prieskum dopytu a konjunkturálnych výkyvov. Zostavujú projekty perspektívnych a ročných plánov rozvoja odboru. Zodpovedajú pred ministerstvom i spoločnosťou za ekonomickú stránku činnosti podnikov. Rozpisujú na podniky direktívne ukazovatele a limity, odvodí do rozpočtu a do centralizovaných odvetvových fondov časť pre znovurozdelenie, pomáhajú podnikom, zostavujú kalkuláciu a bilanciu za odbor a kontrolujú činnosť podnikov.

Keďže autor pre ďalší rozvoj socialistickej ekonomiky vo všetkých európskych socialistických krajinách považuje za rozhodujúce intenzívne faktory ekonomického rastu, najviac pozornosti venuje ekonomickým problémom technického pokroku. Každá z členských krajín RVHP si vytýčila, pristupujúc k zdokonaľovaniu mechanizmu riadenia a plánovania úlohu vypracovať kvalitnejšie, a tým aj účinnejšie metódy štátnej vedeckotechnickej politiky.

Vedeckotechnický pokrok vo svete si doteraz vyžiadal 3—4 milióny pracovníkov pre výskum a 9—10 miliónov pracovníkov, ktorí sú s výskumom tesne zviazaní. Ročné výdavky na výskum dosahujú takmer 60 miliárd dolárov. Dnes v celom rade krajín až 50 % prírastku výroby pochádza z použitia novej techniky a z výtvarných vied. Značný dôraz, ktorý sa kladie v socialistických krajinách pri zdokonaľovaní metód riadenia hospodárstva na technický pokrok vyplýva z doterajšieho relatívne malého tempa využívania výsledkov svetovej a domácej vedy a techniky. Relatívne pomalé tempo využívania nových poznatkov vyplýva z nízkej úrovne koncentrácie pri úsilí riešiť hlavné — ťažiskové problémy (drobenie finančných prostriedkov, ako aj pracovných síl); z nedostatočnej koordinácie prác od základného výskumu po aplikáciu a jeho využitie v praxi; z nedostatkov v plánovaní technického pokroku; z nedostatku predvídavosti a prognóz rozvoja vedy a techniky; z nízkej hmotnej zainteresovanosti podnikov, projekčne konštrukčných útvarov a vedeckotechnických ustanovizní.

Všetky krajiny RVHP, ktoré pristúpili

k intenzívnemu zdokonaľovaniu metód riadenia, snažia sa posilniť jednotnú štátnu technicko-vedeckú politiku, posilniť a dobudovať vysoko kvalitnú vedecko-výskumnú základňu, ako aj sústrediť finančné a materiálne zdroje do kľúčových odvetví.

Zavedenie diferencovaných odbytových cien pre podniky podľa kvality výrobkov je jedným z nových opatrení, ktoré stimuluje zavádzanie novej techniky, a tým napomáha zvyšovaniu kvality produkcie. Tak napr. v NDR k základnej cene výrobkov kvality „Q“ a „1“ sa pripočítava 2—5 %. Cena výrobkov kvality „2“ sa znižuje o 10 percent. V tých prípadoch, kde štátne kontrolné orgány nestanovili kvalitu, cena týchto výrobkov sa znižuje o 20 %. Ešte väčší dôraz na cenovú diferenciaciu výrobkov sa kladie v Maďarsku, kde sa cenové prirážky a zrážky pohybujú v rozpätí 15—40 %. Cenove sú zvýhodňované najmä výrobky na export.

Značný dôraz pri zdokonaľovaní riadenia a stimulovania vedeckotechnického pokroku v krajinách RVHP sa kladie na medzinárodnú koordináciu riadenia vedec-kých úloh. Na roky 1966—1970 koordinácia vedeckých úloh zahŕňa viac než 500 tém zo 150 vybraných hlavných problémov.

Systematický rast normy — výrobnej akumulácie v niektorých krajinách sprevádzalo zníženie efektívnosti akumulácie, a tým aj pokles tempa rastu národného dôchodku. Autor zdôrazňuje, že takýto vývoj bol typický najmä v ČSSR, kde bolo roku 1950 pre prírastok 1,— Kčs národného dôchodku potrebné 1,33 Kčs, ale v roku 1963 už 18,22 Kčs. Aj v ďalších socialistických krajinách bol vývoj tohto vzťahu nepriaznivý, hoci nebol taký extrémny ako v ČSSR.

Z uvedeného vyplynula tak pre ekonomickú vedu, ako aj pre hospodársku politiku nevyhnutnosť sústrediť sa na analýzu vy-

užívania existujúcich výrobných fondov a najmä na analýzu efektívnosti nových investícií. Nastolenie tohto problému si vynútilo zavedenie odvodov a daní takmer zo všetkých výrobných faktorov. Zostal tu však teoretický problém podstaty týchto odvodov a daní. Teoretické objasnenie podstaty týchto kategórií v socialistickej ekonomike má nesmierny význam najmä v súvislosti s omnoho širším využívaním intenzívnych faktorov rastu. Autor recenzovanej publikácie rozoznáva dve skupiny prístupov k objasneniu týchto kategórií: ich vysvetľovanie ako zdroja investícií a ako chozrasčotnú páku stimulovania efektívnejšieho využívania výrobných fondov a investícií a patria k takým ekonomickým kategóriám, ako sú ceny, zisk, úver a pod.

Vo väčšine európskych socialistických krajín sa odvody z fondov analyzujú ako časť čistého dôchodku podniku; v Maďarsku a v Juhoslávii ako reálne výrobné náklady, ktoré sa zahrňujú do vlastných nákladov výroby. Proti takejto interpretácii odvodov Gercovič vznesol celý rad vážnych námietok, pričom správne konštatuje, že sa tu vynorili tri skupiny sporných teoretických otázok: a) či sa má platiť za všetky výrobné fondy, alebo len za základné; b) či za všetky činné základné fondy, alebo za všetky, ktoré má podnik; c) či za všetky základné a obrátové, alebo len za tie, ktoré vznikajú z vlastných prostriedkov podniku.

Rovnako pozoruhodne autor zhrnul a poukázal na problémy vyplývajúce z rozdielnych prístupov pri hľadaní dokonalejších foriem a nástrojov hmotnej zainteresovanosti v jednotlivých socialistických krajinách.

Zahranično-ekonomickými aspektmi ekonomických reforiem logicky Gercovič uzatvára svoju pozoruhodnú a nanajvyš zaujímavú a podnetnú prácu.

M. Kočiščák

R. N. Cooper, *International Finance*, Penguin modern economics, Bungay-Suffolk, 1969, 381 strán

Výber statí o problematike medzinárodných financií pod redakciou R. N. Coopera bezprostredne nadväzuje na knihu J. Bhagwatiho *International Trade*,¹ ktorou vydavateľstvo Penguin prispelo k zhrnutiu najnovších poznatkov o medzinárodnom obchode a medzinárodnej peňažnej ekonomickej teórii. Recenzovaná práca je originálnym príspevkom k uvedenej problematike, pretože nadväzuje na staršie práce v tomto odbore a výberom autorov, ktorí teórie medzinárodných financií ďalej rozvinuli, snaží sa ukázať najnovší „state of the art“ ekonomickej vedy v súčasnosti. Vychádzajúc z tohto cieľa môže byť konštatovať, že náročnosť niektorých statí predpokladá hlbšiu znalosť ekonomickej teórie.

Teória medzinárodného obchodu, podobne ako väčšina ekonomických teórií, sa vzťahuje na presun z jednej ekonomickej rovnováhy na druhú. Impulzom tejto premeny môže byť zmena techniky, ekonomickej politiky, alebo zmena vkusu spotrebiteľa. Predmetom teórie medzinárodného obchodu je skúmanie novovzniknutej rovnováhy. Naproti tomu medzinárodná peňažná ekonómia sa dotýka skôr úsilia o návrat k situácii pôvodnej rovnováhy než k charakteristike vzťahov novej rovnováhy. Ekonomická teória bola však vo všeobecnosti menej úspešná v analýze vyrovnávania než v charakteristike rovnovážnych pozícií.

Výber autorov a ich teórií pre prvú kapitolu sa dotýka prevažne „automatického“ vyrovnávania nerovnováh v medzinárodnom platobnom styku pri nemennom menovom kurze. Prvá časť tejto kapitoly je reprezentovaná stručným výkladom ekonomickej teórie D. Huma [z r. 1752], v ktorej sa autor zamerával na skúmanie vzťahov medzi úrovňou národných cien, sumou peňazí a medzinárodnou platobnou bilanciou. Druhú časť uvedenej kapitoly tvorí práca R. Triffina nazvaná *Mýtus a realita tzv. zlatého štandardu* [1954]. Vo svojich názoroch, ktoré z veľkej časti

vychádzajú z Huma, sa snažil dokázať, že vzájomná súbežnosť pohybu úrovni národných cien je v skutočnosti oveľa väčšia než v štandardnej teórii. Pohľad na medzinárodné obchodné štatistiky zvyčajne skôr vyšší stupeň podobnosti než odlišnosti medzi exportom a importom jednotlivých krajín.

Tretím z uvedených autorov je H. G. Johnson, ktorý sa zaoberá problematikou stability menového kurzu. V rámci modernej teórie medzinárodného obchodu sa problém transfér prejavuje vždy v dvoch formách, a to ako problém reálny a problém peňažný. Hume sa zaoberal dlhodobou rovnováhou a predpokladal, že ekonomicke zdroje by mali byť plne využité. Johnson sa prikláňa skôr ku keynesiánskemu predpokladu, podľa ktorého ekonomika každej krajiny je charakterizovaná dokonalou elasticitou ponuky prác pri nemenných mzdách a cenovej úrovni, takže výroba a dôchodky sú determinované úhrnným efektívnym dopytom. Autor súčasne predpokladá stabilný menový kurz a nemennú úrokovú mieru. Teória transfér bola všeobecne rozvinutá a použitá pri analýze takých problémov, ako sú platby reparácií, pohyb medzinárodného kapitálu a pod. Spomínaná teória má však široké použitie aj na poli teórie platobnej bilancie, pretože nerovnováha v platobnej bilancii vyžaduje určité formy transfér z krajiny s aktívnym saldom do krajiny s pasívnym saldom. Podľa autora problém stability meny možno formulovať podmienkami teórie transfér a kritériá, ktoré určujú, či transféra bude mať nedostatочný alebo príliš silný účinok, možno transponovať na kritériá stability menového kurzu.

Väčšinu uvedených problémov rieši v rámci štvrtej časti J. C. Ingram s aplikáciou na Portorico a jeho medzinárodné vzťahy so Spojenými štátmi.

Hlavným obsahom druhej časti zborníka je skúmanie účinku zmien na menový kurz. Takéto zmeny umožňujú v teórii vyrovnávanie platobných nerovností, a to najmä

¹ Porovnaj P. Ondrčka — D. Šíbl, Teória medzinárodného obchodu v nemarxistickej ekonómii, *Ekonomický časopis* [1970], č. 7.

prostriedkami uvedenými v prvej časti. Úvodná časť G. Haberlera *Valutový trh a stabilita platobnej bilancie* predstavuje systematické vyčíslenie vzťahu medzi zmenami v menovom kurze a v dopyte i ponuke importu a exportu. Autor sa snaží odvodiť krivky dopytu a ponuky jednej meny z druhej, pričom mimoriadny význam venuje sledovaniu priebehu jednotlivých kriviek. Pokiaľ má priebeh kriviek dopytu a ponuky bežný tvar (t. j. pokiaľ krivka dopytu klesá zľava doprava a krivka ponuky vzrastá zľava doprava), vzniká tzv. stabilná rovnováha. Ak je však krivka ponuky negatívna, rovnováha sa môže stať nestabilnou. Taký prípad nastane vtedy, keď krivka ponuky je menej strmá než krivka dopytu.

Samostatnú časť venoval Haberler skúmaniu dopytu a ponuky v exporte a importe. V rámci tejto štúdie sa Haberler pokúsil ukázať, ako ponuka a dopyt po exporte a importe ovplyvňujú ponuku a dopyt na valutovom trhu. Zvlášť chcel odhaliť podmienky, ktorých zmena v menovom kurze bude „normálne“ pôsobiť na platobnú bilanciu. Inými slovami, zaujímal sa o stabilitu valutového trhu a o podmienky, v ktorých má platobná bilancia svoju „normálnu“, tzn. pozitívnu elasticitu vzhľadom na zmeny v menovom kurze. Pod „normálnou“ reakciou rozumie Haberler skutočnosť, že pri devalvácii meny sa zlepši platobná bilancia krajiny, kým zhodnotenie meny vyvolá opačné účinky. Práve tento druhý prípad sa označuje za normálny stav, resp. za negatívnu elasticitu bilancie. Ak sa skúmanie začína na trhu cudzej meny, podmienka stability spočíva v tom, že krivka ponuky zahraničnej meny má pozitívny alebo negatívny, ale vždy prudší sklon než krivka dopytu. Pretože však krivka ponuky cudzej meny môže byť prevedená na krivku domácej meny, podmienka môže byť vyjadrená elasticitou dopytu zahraničnej a domácej meny. To znamená, že krivky dopytu a ponuky importu určujú krivky dopytu po zahraničnej mene, kým krivky dopytu a ponuky exportu určujú krivku domácej meny.

Pokiaľ analýza Haberlera predpokladá zhodnotenie meny s účelom zlepšiť stav obchodnej bilancie, S. C. Tsiang je vo

svojej analýze o to reálnejší, že si všima aj znehodnotenie meny, čo vedie k vzniku stavu nerovnováhy. Tsiang sa pomocou matematických modelov snaží sformulovať peňažné faktory, ktoré svojimi účinkami môžu nepriaznivo pôsobiť na obchodnú bilanciu.

Tretím príspevkom druhej časti je časť A. C. Habergera, nazvaná *Príspevok k otázke medzinárodného menového mechanizmu*, v ktorej sa autor skoncentroval na vzťahy medzi cenami a menovým kurzom z čisto empirického aspektu. Haberger sa snažil dokázať, ako intenzívne pôsobí cenový mechanizmus v medzinárodnom obchode.

Ďalším autorom je B. Balassa, ktorý sa vo svojom príspevku, nazvanom *Zhodnotenie doktríny parity kúpnej sily*, zaoberá otázkou vzťahu cien a menového kurzu. Poukazuje na rôznosť chápania tejto doktríny a bližšie sa venuje dvom verziam tejto teórie: „absolútnej“ a „relatívnej“ interpretácii doktríny. Podľa prvej bude parita kúpnej sily, počítaná ako pomer cien spotrebného tovaru na dvoch krajinách, viesť k približnej rovnováhe menových kurzov. Podľa druhej, v porovnaní s obdobím, keď rovnováha prevládala, by zmeny v relatívnych cenách ukazovali na nevyhnutnosť vyrovnania menového kurzu.

Po Balassovom príspevku nasleduje časť W. Fellnera *O obmedzenej flexibilitate menového kurzu*. Autor vychádza z existencie niekoľkých chápání „väčšej flexibility“ menového kurzu:

1. voľne sa meniace kurzy bez hociakejkolvej verejnej intervencie;
2. voľne sa meniace kurzy s verejnou intervenciou do tej miery, aby sa stabilizoval trh, avšak nie aby sa ovplyvnil vývoj menových kurzov;
3. fixné kurzy s možnosťou pomalého pohybu (1—2 % ročne) v dôsledku základných tlakov ponuky a dopytu;
4. fixné kurzy so širokými hranicami, v rámci ktorých sú plne alebo väčšinou určované trhovými silami;
5. fixné kurzy, avšak s častými zmenami kurzov.

Fellner sa prikláňa ku kombinácii tretej a štvrtej verzie.

Záverečný príspevok tejto časti práce

Optimálne menové oblasti — napísal McKinnon (1963). Usiluje sa dať odpoveď na otázku, za akých okolností nesmie menový kurz medzi krajinami fluktuovať. Pri určení „optimálnej menovej oblasti“, v rámci ktorej fixný menový kurz musí prevládať, autor zdôrazňuje stupeň ekonomickej otvorenosti (pokiaľ ide o tovary a služby) každého regiónu.

Obsahom tretej časti zborníka, nazvanej *Vládna politika a vyrovnávanie platobnej bilancie*, je problematika riešenia platobnej nerovnováhy používaním nástrojov hospodárskej politiky. Príspevky sa zaoberajú otázkou, ako medzinárodný platobný systém funguje, ale otázkou možných optimálnych kombinácií používaných nástrojov na riešenie vonkajšej nerovnováhy.

Prvý príspevok H. G. Johnsona *K všeobecnej teórii platobnej bilancie* (1958) syntetizuje a generalizuje problematiku opatrení v oblasti platobnej bilancie tak, ako sa podáva v prácach Meada (1951), Tinbergena (1952), Alexandra (1952) a iných, aby ich prístup využil na objasnenie niektorých najdôležitejších aspektov v tejto teoretickej i praktickej oblasti. Rozlišuje poruchy, ktoré vyžadujú jednorazové vyrovnávanie z rezerv a poruchy vyžadujúce neustálu zmenu rezerv. Prvý prípad rieši prostredníctvom celkovej menovej a fiškálnej politiky. V druhom prípade pri snahách o vylepšenie platobnej bilancie rozlišuje medzi politikou ovplyvňujúcou úroveň domáceho dopytu (expenditure-reducing policy) a medzi politikou zameranou na domáce a zahraničné zdroje dopytu (expenditure-switching policy). V druhom prípade kalkuluje so zmenami menového kurzu, cieľ a s priamou kontrolou obchodu a iných medzinárodných transakcií.

Príspevok W. M. Cordena, *Geometrické vyjadrenie politiky smerujúcej k dosiahnutiu vnútornej a vonkajšej rovnováhy* (1960), takisto vychádza z rozdelenia hospodárskej politiky, použitého v predchádzajúcom príspevku. Poukazuje na vplyv rôznych opatrení hospodárskej politiky na obchodnú bilanciu a na výšku domácich výdavkov. Osobitne si všima dva ciele hospodárskej politiky — plnú zamestnanosť a rovnováhu platobnej bi-

lancie, ktorých realizáciu vidí v určitej kombinácii politiky „expenditure — reducing“ a „expenditure — switching“.

J. M. Fleming v stati *Domáca finančná politika pri fixnom a pri pohyblivom menovom kurze* (1962) porovnáva efektívnosť dvoch základných makroekonomických nástrojov hospodárskej politiky — menovej a fiškálnej politiky — pri ovplyvňovaní celkového dopytu; tento problém skúma za predpokladu fixného a flexibilného menového kurzu. Analýzu obmedzuje na jedinú krajinu a vychádza z predpokladu, že zvyšok sveta prijaté opatrenia vnútri skúmanej krajiny neovplyvňujú. Tento predpoklad sa dá akceptovať vtedy, ak skúmaná krajina je vzhľadom na ostatných obchodných partnerov ako celok príliš malá; iná situácia však vznikne, ak daná krajina má silný vplyv na svetový dopyt a úrokovú mieru. V takom prípade domáca menová politika ovplyvní výšku úrokovej miery v zahraničí, a tým i úroveň zahraničnej ekonomickej aktivity.

Posledný príspevok v tretej časti zborníka, nazvaný *Teoretické problémy medzinárodného menového systému*, pochádza opäť z pera H. G. Johnsona (1967). Jeho východiskom sú úvahy o proklamovanej reforme medzinárodného menového systému. Poukazuje na dva spôsoby prístupu k tomuto problému: 1. zdôrazňovanie potreby medzinárodnej menovej reformy a návrhy na jej možné uskutočnenie; 2. pozornosť teoretickým problémom dosiahnutia a udržania rovnováhy platobných bilancií v podmienkach súčasného medzinárodného menového systému, opierajúceho sa o fixný menový kurz. Johnsonov príspevok možno zaradiť do druhej kategórie. Najprv sa zaoberá otázkou udržania „plnej zamestnanosti“ a rovnováhy platobnej bilancie (najskôr v jednej krajine pri fixnom menovom kurze, potom v dvoch a viacerých krajinách spojených medzinárodným menovým systémom), a potom prechádza k analýze niektorých hlavných stránok súčasného medzinárodného menového systému. Príspevok sa viac zaoberá celkovým dopytom a ponukou medzinárodných menových rezerv, menej politikou vyrovnávania platobných bilancií v jednotlivých krajinách.

Štvrtá a posledná časť zborníka nesie

názov *Medzinárodná likvidita a medzinárodné kapitálové pohyby*. Svojím obsahom nadväzuje na príspevky predchádzajúcej časti (predovšetkým na posledný príspevok), aj keď si do určitej miery všima aj odlišné otázky. Obsahuje práce F. Machlupa *Skryté pravidlo medzinárodných rezerv: vytváranie rezerv a transfer zdrojov* (1965) a R. Nurkseho *Medzinárodné investovanie dnes vo svetle skúseností devätnásteho storočia* (1954).

Machlup vysvetľuje podstatu medzinárodnej likvidity, všima si niektoré možné metódy vytvorenia umelých medzinárodných peňazí a niektoré princípy rozdelenia kúpnej sily, ktorá by sa takto vytvorila. Porovnáva princípy, na ktorých rozvíja svoju činnosť Medzinárodný menový fond s princípmi, na ktorých by spočívala medzinárodná ústredná banka vytvárajúca možnosti úveru.

Nurkse porovnáva dlhodobé medzinárodné kapitálové pohyby v 19. storočí s dlhodobými kapitálovými pohybmi v 20. storočí. Poukazuje na hlavné rozdiely medzi nimi, pokiaľ ide o ich podstatu i funkciu, a to nie v súvislosti s problematikou platobnej bilancie, ale v súvislosti s presunom zdrojov z krajín vyvážajúcich kapitál do ostatného sveta. Nurkseho úvahy, aj

keď sa v mnohých smeroch odlišujú od tematiky zahrnutej do ostatných príspevkov zborníka, nadväzujú najmä na Machlupov a Johnsonov príspevok (posledný v 3. časti práce), hlavne pokiaľ ide o otázku rozdeľovania nových rezervných aktív a o otázku ich usmernenia do rozvojových krajín.

☆

Zborník ako celok nás zoznamuje s najdôležitejšími nemarxistickými príspevkami týkajúcimi sa mnohých otázok makroekonomickej politiky. Marxistickej ekonómii umožňuje globálny pohľad na vysvetlenie týchto otázok v prácach západných autorov, na hlavné smery myslenia v tejto oblasti; poznanie ich obsahu pomáha vytvárať vhodné predpoklady pre účinnú polemiku s nimi. Aj keď príspevky zaradené do výberu sa týkajú predovšetkým vyspelých kapitalistických krajín, veľa tiež sa využíva i vzhľadom na ekonomickú problematiku rozvojových krajín. Pozornosť rozvojovým krajinám — napriek tomu, že by bola žiadúca vo väčšej miere — hrá vo výbere vedľajšiu úlohu.

Pavol Ondrčka — Drahoš Šíbl

Lionel Stoleru, *L'impératif industriel*, Seuil 1969, 294 strán

Členské štáty Európskeho hospodárskeho spoločenstva sú spájané Rímskymi dohodami, podľa ktorých sa medzi nimi odstránia colné bariéry. Ich význam pre Francúzsko je v posledných dvoch rokoch jedným z najčastejších problémových okruhov, na ktoré sústreďujú svoju pozornosť francúzski ekonómi, teoretici i praktici. V tomto období bolo publikované množstvo prác, od čisto teoretických úvah po empirické eseje, ktoré sa uvedenou tematikou zaoberajú. Medzi posledné práce tohto druhu patrí aj publikácia *L'impératif industriel* (Priemyselné imperatívum), ktorej autorom je Lionel Stoleru, technický radca pre priemysel v kabinete francúzskeho ministra pre financie a ekonomiku V. Giscard d'Estainga. Názory tlmočené v publikácii možno teda považovať za po-

merne smerodajné, pokiaľ ide o koncepciu hospodárskeho rozvoja, ktorú sa budú snažiť presadzovať súčasné vládnúce kruhy Francúzska.

Autorovi ide o charakterizovanie hospodárskej politiky v priemysle, ktorá by podľa jeho názoru najvhodnejšie zodpovedala podmienkam súčasného obdobia, keď Francúzsko otvorilo svoj vnútorný trh konkurencii zahraničných výrobkov z ostatných krajín Spoločného trhu. V prvej časti svojej štúdie sa autor podrobne zaoberá jednak celkovou hospodárskou situáciou, v ktorej sa nachádza Francúzsko, jednak inštitucionálnym kontextom jeho doterajšieho vývoja. V prvom rade poukazuje na slabosť francúzskeho priemyslu, najmä v porovnaní s jeho najväčším konkurentom v Spoločnom trhu — západonemec-

kým priemyslom. Poukazuje na fakt, že Francúzsko zaostáva vo svojom priemyselnom rozvoji v porovnaní s ostatnými členskými krajinami tohto spoločenstva, najmä pokiaľ ide o štrukturálne aspekty tohto vývoja. To sa napríklad prejavuje negatívnym saldom zahraničného obchodu vo vzťahu k ostatným členom Spoločného trhu. Pričom, ako konštatuje autor, prevažne výmen surovín a potravinových článkov v tomto obchode ukazuje, že v rámci delby práce, ktorá sa utvára v Spoločnom trhu, Francúzsko stále viac zotrúva na pozíciách prirodzenej špecializácie, vyplývajúcej z jeho prírodných daností (poľnohospodárska výroba, ťažba a základné spracovanie niektorých surovín), ktoré ho odsudzujú na dodávateľa prvovýrobov. Ako je známe, práve tieto odvetvia majú v modernej ekonomike relatívne stagnujúcu tendenciu. Autor dochádza k záveru, že ak sa neprijmu rozhodné opatrenia, stane sa Francúzsko v dôsledku Rímskych dohôd tým, čím bolo pred sto rokmi, t. j. agrárnou krajinou.

Svoju pozornosť venuje autor potom ďalšiemu aspektu štrukturálnej slabosti francúzskeho priemyslu. Jeho technická základňa je v porovnaní s inými krajinami značne rozdrobená, čo vplýva na malú konkurenčnú schopnosť francúzskych výrobov, najmä pokiaľ ide o ich výrobné náklady. Z toho plynie, podľa názoru autora, relatívne malá (v porovnaní so susednými štátmi) miera zisku, ktorú nepovažuje za dostatočne stimulujúcu pre dynamický rozvoj priemyslu. Francúzske výrobky sú drahšie, len ťažko sa presadzujú na zahraničných trhoch a ich odbyt smeruje predovšetkým na vnútorný trh, chránený ešte donedávna colnou bariérou. Jej odstránením sa medzinárodná konkurencia presunie na domáci trh, čo ďalej môže limitovať odbyt pre francúzske výrobky. Obmedzenosť trhu má však za následok, že akékoľvek zisky francúzskych podnikov v oblasti produktivity práce sa nemusia odraziť v celkovom raste spoločenského produktu, budú sa pravdepodobne skôr prejavovať v raste nezamestnanosti, k čomu v poslednom období vo Francúzsku skutočne dochádza. Druhým dôsledkom menšej rentability a dynamiky francúzskych podnikov je ich postupné pod-

riaďovanie sa zahraničnému kapitálu, najmä americkému.

V systémovej oblasti poukazuje autor na určitú konzervatívnu francúzskych podnikateľských kruhov navyknutých na protekcionizmus, ktorý štátne orgány sústavne uplatňovali v minulosti. Prítom štátne intervencie, či vo forme daní, subvencií a ďalších finančných opatrení, alebo vo forme plánu, nevychádzajú z jednotnej a ucelenej koncepcie a ich dopad nie je domyselný. Prejavuje sa v nich príliš veľa subjektivismu a živelnosti. Autor svoje úvahy konkretizuje na príklade vývoja niektorých základných priemyselných odvetví. Záverom zhrňuje charakteristiku systémoveho kontextu, v ktorom sa nachádza Francúzsko na prahu uplatňovania Rímskych dohôd. V prvom rade konštatuje, že systém konkurenčnej ekonomie, v ktorom sa vyvíjajú západné priemyselné štáty, nemožno stotožniť. Štát už neobmedzuje svoju činnosť len na vytvorenie priaznivého zázemia pre priemyselný rozvoj, ale priamo zasahuje do procesu vytvárania priemyselných štruktúr. K tomu ho vedie samotná ekonomická situácia, ktorá si takéto zásahy priam vynucuje. Po druhé, z analýzy stavu v jednotlivých odvetviach vo Francúzsku vyplýva, že odvetvia, ktoré sa nachádzajú v najťažšej ekonomickej situácii, sú práve tie, v ktorých štát najmenej zasahoval. Po tretie, ukazuje sa, že štátnym intervenciám chýba stratégia, nie sú dostatočne vzájomne prepojené a komplexné, čo má za následok, že sa plne nedosahuje cieľ, pre ktorý sa vlastne k nim pristúpilo. Napríklad štát ochraňuje výrobu určitého produktu, o ktorom sa domnieva, že je pre priemyselný rozvoj dôležitý, pričom zabúda na podporu a ochranu rozvoja nadväzujúcich výrobov, bez ktorých buď nemožno daný produkt vyrobiť, alebo sa stáva nepoužiteľným. Zjavne sa to ukázalo napr. v známom prípade budovania „atómovej údernej sily“, pre ktorú sa po dlhú dobu vo Francúzsku nevyrábalo zodpovedajúce lietadlo schopné túto zbraň prenášať. Ako hovorí autor, určitý nezosúladený súbor štátnych intervencií netvorí ešte priemyselnú politiku v pravom zmysle slova.

Vychádzajúc z predchádzajúcich záverov a z konštatovania, že Francúzsko nemá

cielavedomú priemyselnú politiku, autor v druhej časti svojej knihy venuje pozornosť formulovaniu základných princípov, na ktorých by takáto politika mala byť založená.

V prvom rade sa osobitne zaoberá charakteristikou ekonomického systému, v rámci ktorého sa bude táto hospodárska politika uplatňovať. Podľa mienky autora, francúzsky priemysel sa v najbližšej budúcnosti bude rozvíjať v podmienkach medzinárodnej konkurencie presadzujúcej sa na vnútornom trhu. Táto „ekonomika medzinárodnej konkurencie“ bude spáť s procesom prehlbujúcej sa integrácie Francúzska do Spoločného trhu.

Základným ekonomickým cieľom, ku ktorému má priemyselná politika smerovať, je, aby francúzske podniky dosiahli konkurenčnú schopnosť, a to v medzinárodnom meradle.

Prostriedkom by mal byť princíp plánovania, pochopiteľne indikatívneho typu, pri paralelnom rozvíjaní tak štátneho, ako aj súkromného sektora.

Podľa názoru autora, medzinárodná konkurencia, do ktorej vstupuje Francúzsko, si vyžaduje vedomé spojenie úsilia štátu a súkromného sektora. V súčasných kapitalistických podmienkach, bez racionálneho štátneho dirigizmu, súkromné podniky francúzskeho priemyslu neobstoja v medzinárodnej konkurencii. Na druhej strane autor, ako buržoázny teoretik, vidí v existencii súkromného sektora záruku väčšej dynamičnosti a pružnosti hospodárskeho rozvoja.

Autor sa bráni tomu, že by pri vytypovaní týchto troch základných princípov vychádzal z čisto nacionalistických pozícií, z potreby zabezpečenia francúzskych pozícií na úkor iných partnerov Spoločného trhu. Preto venuje osobitnú kapitolu otázkam integračného procesu v rámci tohto spoločenstva. Je si príliš vedomý toho, že francúzske podniky nemôžu vlastnými silami dosiahnuť konkurenčnú úroveň vo svetovom meradle, najmä v súťaži s americkými monopolmi.

Hospodárska politika praktizovaná v rámci jednotlivých členských krajín by mala vyústiť vo formovaní spoločnej priemyselnej politiky za celé spoločenstvo. Základnou premisou takejto „európskej politiky“

by podľa neho malo byť: vytvorenie unifikovaného trhu s možnosťou voľného obehu výrobkov i kapitálu a uľahčenie mobility pracovnej sily; prístupenie k určitej organizovanej konkurencii, v rámci ktorej by napríklad mohlo dôjsť k dohodám alebo k fúziám rôznych podnikov na národnej či medzinárodnej báze; odtiaľ je už len krok k vytvoreniu nadnárodného podniku rozvíjajúceho svoju činnosť vo všetkých krajinách Spoločného trhu. Zaujímavý je postoj autora, pokiaľ ide o americké investície, ktoré by mohli byť umiestené v členských krajinách Spoločného trhu. Základným kritériom by malo byť, aby dané investície boli prínosom pre budúcu konkurenčnú schopnosť daného výrobného odboru. Podľa autora treba zabrániť, aby v blízkej či vzdialenejšej budúcnosti nebol trh príslušných výrobkov monopolizovaný americký firmou.

Autor si nerobí ilúziu o tom, že by — aj v integrovanej podobe — členské štáty Spoločného trhu mohli konkurovať americkému priemyslu vo všetkých sektoroch, preto musí dôjsť k selekcii odborov, na ktoré by malo byť sústredené spoločné úsilie všetkých štátov. K najdôležitejším patrí výroba elektrickej energie na báze jadrových reaktorov (v tomto odbore majú Francúzsko, Anglicko a Západné Nemecko niekoľkoročný predstih pred Spojenými štátmi, pokiaľ ide o výskum jadrového reaktora s veľmi výhodnými technicko-ekonomickými parametrami) a informačná technika. Zameranie priemyslu krajín Spoločného trhu na tento odbor je však vzhľadom na obrovský náskok USA reprezentovaný spoločnosťou IBM nemysliteľné bez súčinnosti s Veľkou Britániou, disponujúcou jedinou európskou firmou schopnou vydržať americkú konkurenciu (ide o firmu International Computers Limited). Keďže aj v iných odvetviach (najmä však v chemickom a leteckom priemysle) má Veľká Británia silné pozície, autor nastoľuje otázku jej postupného začlenenia do Spoločného trhu. Podľa jeho mienky bude tento krok potrebný, ak chce Spoločný trh vydržať nápor amerických monopolov.

Podľa Stoleruových predstáv hospodárska politika v priemysle by sa teda mala formovať vo dvoch rovinách: v národnej,

kde by išlo o zvýšenie technickej úrovne a konkurenčnej schopnosti francúzskeho priemyslu stojaceho pod dvojitým tlakom — jednak západoeurópskych, jednak amerických firiem — a v nadnárodnej, kde by došlo k napojeniu tejto národnej hospodárskej politiky na jednotnú hospodársku politiku Spoločenstva, ktorá sa má stať nástrojom zrýchlenia hospodárskeho rozvoja členských krajín a pri presadzovaní ich spoločných záujmov proti nečlenom, najmä však proti mocným americkým podnikom. Treba však už tu povedať, že toto prepojenie nie je ľahká a bezkonfliktná úloha. Zdá sa, že jedinou jednotiacou črtou je zatiaľ spoločné úsilie členských štátov o ochranu svojich ekonomických záujmov proti americkým expanzívnym snahám, ako aj, čo s tým súvisí, o oslabenie pozícií konkurentov — nečlenov na integrovanom trhu.

Hoci vo svojom výklade prináša autor množstvo zaujímavých myšlienok a nemožno mu vyčítať nedostatok zmyslu pre realitu, predsa jeho úvahy nevybočujú z bežných teoretických predstáv súčasných buržoáznych ekonómov o fungovaní kapitalistického systému. V prípade recenzovanej publikácie ide o racionálne koncipovaný, takzvaný technokratický recept pre zdokonalenie francúzskej kapitalistickej riadiacej sústavy. Autor jasne vidí, že v súčasnom svete víťazí ten, kto je hospodársky silnejší a vedecky vyspelejší, že vysoké tempá rastu, zrýchlený proces technického pokroku sú späť so stále sa prehľbujúcou integráciou menších ekonomík vo väčšie celky. Tomuto vývoju sa neubrání ani Francúzsko. Autor tento proces presvedčivo dokumentuje. Slabšie sa mu však darí, keď opúšťa čisto ekonomickú oblasť a začína sa zaoberať sociálno-politickými aspektami tohto vývoja. Keďže podľa neho je zvýšenie blahobytu obyvateľstva i v kapitalistických podmienkach automaticky späť s rastom národného dôchodku, s rastom technickej úrovne, stotožňuje záujmy pracujúcich so záujmami podnikateľských kruhov a volá po triednom zmierení. Snaží sa čitateľa presvedčiť, že rast francúzskeho súkromného

priemyslu je rovnako dôležitý pre celú spoločnosť. Preto podporuje oficiálnu politiku spoluúčasti pracujúcich jednak na rozhodovaní, jednak na ziskoch. Treba podotknúť, že vidí zložitost francúzskej sociálnej reality, ktorá neposkytuje tejto koncepcii prílišné nádeje na úspech. Tento proces „demokratizácie“ však považuje autor za nevyhnutný, ak má francúzsky priemysel dosiahnuť potrebnú dynamiku.

Možno sa však domnievať, že triedne antagonizmy sú natoľko silné, že len ťažko si možno predstaviť, aby sa vo Francúzsku táto myšlienka realizovala inak ako značne formálne. Doterajšie skúsenosti s „demokratickým“ zostavovaním francúzskych plánov, keď v rôznych komisiách sú zastúpení experti odborových centrál, sú všeobecne známe. Napríklad Guy Caire vo svojej knihe¹ uvádza, že demokratický plášťik len ťažko zakrýva skutočnosť, že pri zostavovaní francúzskych plánov majú rozhodujúce slovo vrcholné finančné a podnikateľské kruhy.

Dalším problematickým aspektom Stoleruových úvah je prepojenie hospodárskej politiky na úrovni jedného štátu na hospodársku politiku v meradle celého Spoločného trhu. V prvej kapitole síce hovorí, že odstránenie colných bariér má uvoľniť nové sily schopné rozšíriť trh a viesť k obohateniu každého, pričom nikto nebude ukrátený. Podľa jeho názoru teda nejde o to, aby sa tento trh stal miestom, kde by protivníci stáli proti sebe a snažili sa získať pozície na úkor druhých. To však predpokladá určitú vedomú spoluprácu, špecializáciu. Lenže ako uvádza autor, napriek tomu, že Spoločný trh je už v druhom desaťročí svojho jestvovania a že boli vytvorené i spoločné inštitúcie, táto spolupráca sa len veľmi ťažko presadzuje a hoci všetci politici hovoria o spoločnej politike, volajú po zjednotenej Európe, integračný proces prakticky všemožne spomaľujú. Oddiaľujú chvíľu, kedy by malo dôjsť k tesnejšiemu politicko-ekonomickému zomknutiu a k prehľbenejšej integrácii jednotlivých ekonomík. Ako hovorí Stoleru v závere svojej knihy, ... každý sa usiluje prísť do štádia

¹ Guy Caire, *La planification*, Editions Cujas, Paris 1968.

vyjednávania s najlepšimi tromfami a dosiahnuť, aby pre výstavbu jadrových elektrární boli vybrané jeho stavebné firmy a nie podniky druhého štátu, aby významná časť programu rozvoja informačnej techniky, leteckého priemyslu atď. bola pridelená práve im...“; táto poznámka platí zvlášť pre Francúzsko, kde práve sústavné oddaľovanie termínov slúži na získanie času pre dosiahnutie väčšej konkurenčnej schopnosti francúzskeho priemyslu. Samotná recenzovaná publikácia rozpracúva hospodársku politiku, ktorá by v perspektíve, keď sa počíta s užším prepojením na ostatné krajiny Spoločného trhu, umožnila Francúzsku zaujať privilegované postavenie. Lenže o to isté sa

usilujú podľa svojich možností všetky ostatné členské štáty. Teda napriek deklarovaným dobrým úmyslom sa každý z partnerov obáva, aby to nebola jeho ekonomika, ktorá by zaplatila úspešný integračný proces, a podľa toho formuje svoju národnú hospodársku politiku. Tak nadobúda Spoločný trh skôr črty systému, v ktorom sa stretávajú v konkurenčnom boji záujmy priemyselných skupín rôznych štátov, než koherentného celku rozvíjajúceho sa na základe vopred zosúladeného programu v prospech všetkých. Zdá sa teda, že táto optimistická predstava, ktorú autor tak horľivo propaguje, zostane ešte dlho iba zbožným želaním.

Eduard Šarmír

Lucjan Ciamaga, *Dělbá práce v průmyslu zemí EHS*, Varšava, PWN 1969, strán 236

Lucjan Ciamaga je znám ekonomům v socialistických zemích řadou svých prací k problematice RVHP, zejména knihou *Od spolupráce k integraci* z r. 1965. Tentokrát poprvé přichází s prací z oblasti kapitalistické mezinárodní dělby práce, a to s problematikou nesporně velmi aktuální — dělbou práce v průmyslu zemí EHS. Akcentuje zde zejména otázky specializace a rozmístění průmyslu.

Pozornosti zasluhují zejména ty části práce, které analyzují obtíže a překážky v racionálním rozmístění průmyslu zemí EHS, kde autor sleduje procesy kumulativního růstu vysoce rozvinutých oblastí a kumulativního úpadku zaostalých oblastí.

Práce však je koncipována mnohem širše než odpovídá názvu. Autor se v ní zabývá řadou teoretických problémů mezinárodní dělby práce jako východiskem pro vlastní analýzu problematiky EHS. V tomto ohledu jde o práci do jisté míry průkopnickou.

Pro ekonomy-odborníky zabývající se otázkami západoevropské integrace přináší Ciamagova práce celou řadu nových a zajímavých pohledů na procesy specializace v průmyslu EHS. V této souvislosti nutno upozornit i na vyhraněné pojetí kategorie mezinárodní ekonomické integrace, kterou Ciamaga rezervuje pouze pro úplnou mezinárodní ekonomickou integraci.

Ciamaga zastává názor, že je nutno rozlišovat mezinárodní spolupráci od mezinárodní ekonomické integrace. V této souvislosti kritizuje také názory některých ekonomů, především Z. Kameckého proto, že Kamecki dává pojetí ekonomické integrace velmi široký význam. Ciamaga se domnívá, že jediným integračním seskupením prozatím je Evropské hospodářské společenství. Ostatní integrační organizace je podle autora názoru možno zařadit mezi organizace, které jsou spojeny pouze s rozvojem tradiční mezinárodní hospodářské spolupráce. Ciamagův názor vychází z výše uvedeného rozlišení tradičního pojetí mezinárodní spolupráce od mezinárodní ekonomické integrace. „Proces sjednocení společensko-ekonomického systému, hospodářské struktury a jejího zdokonalování cestou unifikace prostředků hospodářské politiky je tím základním kritériem, které rozhoduje o přechodu od spolupráce k integraci“ (str. 19). Ciamaga zde tedy důsledně aplikoval rozlišení, které uplatnil již ve své práci o mezinárodní hospodářské spolupráci zemí RVHP, publikované před několika lety, v níž poukazoval na cesty přechodu od mezinárodní hospodářské spolupráce socialistických států k mezinárodní ekonomické integraci.

V této souvislosti je nutno zdůraznit skutečnost, že Ciamagova práce o mezi-

národní dělby práce v průmyslu zemí EHS není zdaleka prací samoúčelnou, která by měla analyzovat pouze problémy kapitalistické ekonomiky. Naopak, jak na to sám autor na různých místech publikace poukazuje, kritická analýza mezinárodní dělby práce v EHS může mít velký význam pro vědomé utváření procesu mezinárodní dělby práce v RVHP. „Jak mezinárodní ekonomické vztahy ... tak ekonomické podmínky v obou těchto seskupeních se zásadně odlišují, což vylučuje příliš daleko jdoucí analogii. Avšak řešení, k němuž se dojde na základě působení technicko-bilančních zákonů společných pro kapitalistický i socialistický výrobní způsob, mohou být aplikovány v naší praxi“ (str. 10).

Prvá kapitola Ciamagovy práce je kapitolou převážně teoretickou. Je věnována hodnocení vývoje teorie komparativních nákladů a její techniky. Autor dospívá k závěru, že tato teorie jako celek nemůže být z dnešního hlediska akceptována, zatímco její technika, to znamená srovnávání relativních vkladů práce a kapitálu, tak jak ji používali klasikové politické ekonomie, je stále použitelná. Z tohoto důvodu také autor sám analyzuje mechanismus vytváření odvětvové a prostorové struktury průmyslové výroby zemí EHS pomocí této metody. Autor zde při kritickém hodnocení komparativních nákladů poukazuje zejména na to, že vytváření odvětvové a prostorové struktury výroby Společného trhu musí být nutně určováno zákonem hodnoty. Tato úloha se redukuje na dvě základní funkce, totiž předně regulaci směny ekvivalentů a za druhé, regulaci výrobních proporcí.

Autor poukazuje ve svém rozboru na to, že úloha, kterou hraje zákon hodnoty jako regulátor odvětvové a prostorové struktury výroby, je vyjádřena alokací práce a kapitálu především do těch průmyslových odvětví a oblastí, ve kterých tyto faktory přinášejí maximální zisk. V zemích EHS jsou preferovány z hlediska odvětvové struktury výroby moderní průmyslová odvětví (elektronika, jemná mechanika, kovoprůmysl, chemický průmysl atd.) a z hlediska prostorové výrobní struktury vysoce vyvinuté oblasti. Základní proporce v prostorovém systému závisí: 1. na charak-

teru konkurence, 2. na podmínkách zahraničního obchodu (na pohyb zboží a služeb), 3. na pohyb výrobních činitelů, tj. práce a kapitálu. Na společném trhu neexistuje volná konkurence a velké podniky jsou zabudovány do systému existujících monopolistických skupin. V EHS existuje velmi složitý rozpor mezi koncentrací a centralizací na jedné straně a mezi konkurencí na straně druhé. Z hlediska mobility výrobních činitelů je nutno konstatovat, že země EHS se snaží nyní o to, aby přiblížily kapitál pracovní síle; migrace obyvatelstva v tomto ohledu má daleko menší význam.

Druhá kapitola analyzuje nová kritéria lokalizace, která vychází z předpokladu, že výrobní náklady závisí **přinejmenším** stejnou mírou na lokalizaci výroby jako na její specializaci. Autor dokazuje, že doprava, která v průběhu první průmyslové revoluce hrála rozhodující úlohu při lokalizaci výroby, v současné době ztrácí svůj význam, zatímco ostatní faktory lokalizace co do svého významu rostou.

Existující typ lokalizace se v současné době mění. Původní typ, kdy se vyrábělo několik specializovaných výrobků v různých oblastech je vystřídán jiným typem, který umožňuje vyrábět mnoho odrůd daných výrobků téměř všude.

Autor poukazuje v této souvislosti na to, že technologický pokrok nejen neodstraňuje oblastní disparity uvnitř EHS, ale naopak, vede k jejich intenzifikaci. Z tohoto hlediska je nutno také posuzovat otázku gravitace různých průmyslových odvětví směrem do určitých oblastí. Tato gravitace může směřovat jednak 1. k centru pracovní síly, 2. do oblastí spotřeby, 3. ke zdrojům surovin, 4. ke zdrojům paliva, 5. ke zdrojům levné energie.

V závěru druhé kapitoly se Ciamaga zabývá teorií pólů rozvoje, kterou vypracoval Francois Perroux a podává zároveň kritiku nedostatků této teorie, která může vést k nesprávným praktickým aplikacím. Perrouxova teorie přehlíží některé druhy průmyslu a některé typy výroby reprezentované určitými podniky, které mohou hrát vedoucí úlohu a přehlížet také podmínky, za nichž mohou tyto typy výroby značně aktivisovat hospodářský život da-

ného pásma. Teorie rozvojových pólů je zde ilustrována příkladem jižní Itálie.

Třetí kapitola je věnována regionální politice jednotlivých zemí EHS. V této části práce autor poukazuje na negativní výsledky nekontrolovatelného působení zákona hodnoty v zemích EHS a na kumulativní růst rozvinutých oblastí, který je provázen kumulativní depresí málo vyvinutých oblastí. Zkoumá zde mimo jiné společenské důsledky tohoto vývoje a poukazuje na to, že regionální nerovnováha v nejbližší formě existuje v Itálii a ve Francii.

Čtvrtá kapitola rozebírá metody regionální politiky na úrovni EHS, tj. regionální politiku nadstátních orgánů EHS. Autor zde upozorňuje na skutečnost, že mnoho oblastí, které byly dříve periferními oblastmi, jsou dnes situovány v centru větší ekonomické oblasti a tato skutečnost rozhodujícím způsobem změnila jejich pozici. Současné disparity mezioblastní dělby práce uvnitř EHS jako celku jsou větší než původní disparity uvnitř jednotlivých členských států. Autor zkoumá v této souvislosti úlohu Evropské investiční banky a Evropského sociálního fondu, které jsou přímým nástrojem k provádění regionální politiky EHS.

Poslední, pátá kapitola se zabývá otázkou směru změn specializace uvnitř EHS. Autor zde zkoumá možnosti a meze použití různých metod zkoumání mezinárodní a mezioblastní dělby práce. Dospívá k závěru, že analýza odvětvové struktury výroby může být prováděna nejlépe na základě Leontjefova modelu. Ciamaga zde předkládá také svůj vlastní model zkoumání mezinárodní specializace a navrhuje, aby intenzita mezinárodní specializace byla měřena speciálním indexem, ve kterém jsou zkoumány změny v objemu exportu, importu a domácí výroby, což jsou 3 základní faktory, které ovlivňují změnu tendence ke specializaci. Na základě tohoto modelu lze konstruovat křivku, která může mít trojí podobu: 1. vzestupnou (aktivní křivka), pro převážně nové produkty, které dosud nebyly vystaveny příliš ostré konkurenci, 2. klesající křivku, pro zastaralé produkty, které nemohou úspěšně konkurovat novým produktům a 3. stálou křivku, pro produkty, které zůstávají

na společném trhu díky finanční pomoci zainteresovaných vlád a EHS, nebo když jsou zavedeny speciální preference a ochranná opatření.

Autor dospívá k závěru, že charakter mezinárodní specializace uvnitř EHS je konkurenční, nikoliv komplementární. Tato teze je dosti významná, připomeneme-li např. úvahy Balassovy a jiných západních autorů, kteří se touto otázkou dříve zabývali, aniž by dali na ni přesnější odpověď.

Velmi zajímavé závěry obsahuje poslední část Ciamagovy práce, která poukazuje na souvislost specializace s krizemi z nadvýroby. Ciamaga dospívá k závěru, že oscilace ve specializaci jsou spojeny s konjunkturním cyklem v jednotlivých zemích EHS. Protože období krize nenastává ve všech zemích v tutéž dobu, křivka specializace, která odráží věcně charakter přenašeni krizových jevů prostřednictvím zahraničního obchodu, není nikdy pravidelná.

Ve svých závěrečných úvahách autor publikace poukazuje na to, že státní intervence uskutečňované v podobě regionální politiky doposud nebyly schopny překonat, resp. kompenzovat vlivy živelného působení běžného mechanismu. Analýza hospodářského vývoje jednotlivých oblastí zemí EHS ukazuje na to, že disproporce mezi těmito oblastmi se prohlubuje. Autor se domnívá, že všestranné uspokojování rostoucích potřeb obyvatelstva není možné, až na některé výjimky, cestou komplexního rozvoje oblasti nebo země, ale pouze cestou specializace jeho výroby, tj. cestou nerovnoměrného hospodářského vývoje. „V tom spočívá klasická jednota protikladů. Na jedné straně nerovnoměrnost je zákonitostí ekonomického rozvoje, na druhé straně zase nadměrné disproporce vedou ke kumulativnímu procesu růstu oblastí nebo rozvinutých zemí s vysokou životní úrovní a ke kumulativnímu regresi zbledačování zemí a zaostalých oblastí a ke zhoršování životní úrovně jejich obyvatelstva. Nadměrné disproporce jsou všeobecně jedním z podstatných zdrojů tření, konfliktů a náhlých společenských třesů v zemích EHS“.

Ciamagova práce obsahuje celou řadu

podnetných myšlienok, ktoré môžu byť východiskom pro ďalší rozvinutí vedeckých výzkumů, týkajících se nejen procesu západoevropské integrace, ale také otázek

spojených s nutností rozvoje mezinárodní ekonomické integrace socialistických států v rámci RVHP.

Vladislav Pavlát

Geoffroy Denton, Murray Forsyth, Malsolm MacLennan, *Economic Planning and Policies in Britain, France and Germany*, George Allen and Unwin Ltd., London 1969

Po roku 1945 sa uplatňovali vo vyspelých kapitalistických krajinách nové formy hospodárskej politiky. Spomedzi nich významné miesto zaujalo indikatívne plánovanie národného hospodárstva. Patrí iste k paradoxom vývoja hospodárskej politiky, že rozpracovanie teórie indikatívneho plánovania ešte stále patrí k bielym miestam ekonomickej teórie. Preto práca, ktorej cieľom je poukázať na niektoré teoretické a praktické aspekty, vedúce k indikatívnemu plánovaniu a na možnosti jeho uplatnenia, znamená pozitívny prínos do rozpracovania ekonomickej teórie. Prínosom uvedenej publikácie je, že sa v nej po prvý raz v nemarxistickej literatúre stretávame s komplexným hodnotením príčin, ktoré viedli k zavedeniu indikatívneho plánovania. Podľa autorov bolo indikatívne plánovanie vyvolané nedostatočným fungovaním trhového mechanizmu v období štátno-monopolistického kapitalizmu. Tento názor môžeme plne akceptovať. Nezaujímajú však, prečo dochádza k nedostatočnému fungovaniu trhového mechanizmu, čo je na škodu vecí. V dôsledku popisného prístupu však autori nepostihujú podstatu vecí, t. j. príčiny, ktoré viedli k premene monopolistického kapitalizmu na štátnomonopolistický kapitalizmus, ale iba formy prejavu — nutnosť rastúcich zásahov štátu do fungovania národného hospodárstva v dôsledku zlyhávania regulujúcej úlohy trhového mechanizmu. Takto štát vystupuje nielen ako vstavaný stabilizátor vo vývoji národného hospodárstva, ale tiež ako stimulátor zavádzania inovácií a korektor nepriaznivých dôsledkov zavádzania technického pokroku. Ďalej napomáha prispôbeniu sa nepredvídaným zmenám v štruktúre výroby alebo spotreby a pri likvidovaní regionálnej nerovnováhy.

Zmeny v ekonomickej základni takto

pôsobia na vývoj jednotlivých foriem hospodárskej politiky a vedú k potrebe „znovu definovať úlohu vlády, súkromných firiem, robotníkov a spotrebiteľov v národnom hospodárstve. S týmto je spojená potreba prehodnotiť tradičnú hospodársku politiku a úlohu jej subjektov“ (str. 17).

Autori práce napríklad uvádzajú, že manažeri a vlastníci súkromných firiem majú sledovať nielen maximalizáciu zisku, ako to bolo v tradičnej ekonomickej teórii, ale brať do úvahy aj celonárodné a sociálne ciele.

V dôsledku silného ideologického tlaku [silné a organizované robotnícke hnutie, existencia marxizmu nielen ako teoretického systému] v súčasnom kapitalizme zanikajú mnohé stimuly, ktoré pôsobili v predchádzajúcom období. Preto je podľa autorov potrebné znovunastolenie ekonomickeho mechanizmu „...obnovujúceho stimuly a sankcie, ktoré spoločnosť potrebuje k zefektívneniu výroby. Týmto mechanizmom je vo vyspelých kapitalistických krajinách indikatívne plánovanie národného hospodárstva“ (str. 18).

Prečo práve indikatívne plánovanie? Preto, lebo rešpektuje existujúcu štruktúru vlastníctva a jej zodpovedajúcu existenciu trhu vo vyspelých kapitalistických krajinách a umožňuje zasahovať všade tam, kde dochádza k zlyhaniu efektívnosti trhového mechanizmu.

Z akých dôvodov nedošlo k uplatneniu indikatívneho plánovania v NSR a USA? Podľa autorov príčiny treba hľadať v odlišnom vývoji ekonomickej teórie a v prílišnom zdôraznení národných zvláštností v spomínaných krajinách.

Navzájom protikladné formy hospodárskej politiky (neoliberalizmus a indikatívne plánovanie) autori skúmajú na príklade povojnového vývoja vo Francúzsku a NSR. Vystupujú ako stúpcenci indikatívne-

ho plánovania, pričom preceňujú jeho možnosti ako nástroja hospodárskej politiky.

Hlavným nástrojom plnenia indikatívneho plánu je tzv. samoplňteľný efekt, ktorý predpokladá, že samotný plán sa stáva nástrojom svojho plnenia, lebo jeho ukazovatele boli vypracované na základe vzájomnej dohody subjektov plánu — štátu, podnikateľov a odborov. Predpokladá sa preto, že tie budú mať záujem na ich plnení. V skutočnosti to tak nie je v dôsledku nepredvidaných zmien na trhu. Spomedzi subjektov plánu podnikatelia najcitlivejšie reagujú na zmeny na trhu, ale v prípade, že odporujú plánu, opúšťajú ho. Pretože indikatívny plán nemá priame nástroje svojho plnenia, ale ani sankcie za nespĺnenie ukazovateľov plánu, zmena vo vývoji trhu v porovnaní s vývojom, ktorý plán predpokladal, vedie k likvidácii indikatívneho plánu.

Uvedomujú si to aj autori, keď uvádzajú dve navzájom si protirečiace konštatovania. Podľa prvého, „tlak na rastúcu úroveň cien a dôchodkov sa nemôže odstrániť pomocou daňovej a peňažnej politiky alebo pomocou konkurencie, ale sú potrebné účinnejšie zásahy štátu vo forme indikatívneho plánovania“ (str. 19). O niekoľko strán ďalej si protirečia, keď uvádzajú, že „individuálne plány výrobcov a spotrebiteľov sú najlepšie koordinované pomocou trhového mechanizmu. Preto hlavným cieľom hospodárskej politiky je stimulovanie trhového mechanizmu a zabezpečenie cenovej stability. Dôsledné dodržiavanie protimonopolistického zákonodarstva a stimulovanie činnosti malých a stredných firiem je účinnou zábranou vzniku monopolov, lebo záujmy spoločnosti sú najlepšie zabezpečené stimulovaním individuálnej iniciatívy a sledovaním individuálnych záujmov“ (str. 20).

Konštatovanie je len čiastočne pravdivé. Ukázalo sa, že samotné protimonopolistické zákonodarstvo nie je účinnou zábranou vzniku monopolov a že na základe individuálnej iniciatívy nie je možné zabezpečiť dosiahnutie celospoločenských cieľov. Na príklade súčasnej hospodárskej politiky USA a NSR, ktoré vystupujú ako oficiálni stúpenci neoliberalizmu vidíme, v akej miere sa v každodennej praxi

upúšťa od sledovania neoliberalistickej politiky.

Kniha sa skladá z trinástich kapitol, pričom prvá a posledná sú prevažne teoretického charakteru. Sú venované problémom určovania optimálnej miery rastu národného hospodárstva a fungovania trhového mechanizmu. Prínos indikatívneho plánovania ako nástroja hospodárskej politiky vidia autori v koordinácii predpovedí o stave trhu, o výrobných možnostiach podnikov a odvetví. Takáto koordinácia pomáha nielen pri určení, ale aj dosiahnutí zvoleného tempa rastu. Výhodou indikatívneho plánovania z hľadiska individuálnych firiem je, že sa nemusia podriaďovať investičnej politike vlády. Vláda „môže len apelovať na plnenie ukazovateľov indikatívneho plánu. Na ich dosiahnutie môže uplatniť nepriame nástroje hospodárskej politiky, ale nemôže zasahovať do fungovania trhového mechanizmu“ (str. 22).

V celom rade kapitol sa autori zaoberajú vývojom národného hospodárstva a hospodárskej politiky v NSR, Francúzsku a Veľkej Británii.

V kapitole venovanej hospodárskej politike v NSR zveličujú Euckenov prínos do ekonomickej teórie a súčasnej hospodárskej politiky. Nereálnosť takéhoto prístupu vidieť tiež z Euckenovho postoja k základnému problému súčasného kapitalizmu, ktorým je odstránenie krízového vývoja národného hospodárstva. Eucken v zásade odmietal akékoľvek zásahy štátu do fungovania národného hospodárstva, aktívnu anticyklickú politiku. Domnieval sa, že cenový mechanizmus, ale hlavne manipulácia s možnosťou peňazí v obehu samé osebe stačia k odstráneniu cyklických pohybov. Hospodárska kríza r. 1929, ako aj vývoj po r. 1945 ukázali nereálnosť jeho predpokladov a viedli k potrebe použiť ďalšie opatrenia hospodárskej politiky. Prekvapuje preto, že autori v kapitole venovanej NSR redukujú povojnovú hospodársku politiku na niektoré opatrenia peňažnej a úverovej politiky.

V kapitole o indikatívnom plánovaní vo Francúzsku a Veľkej Británii sa nestretáme s novými pohľadmi na skúmanú problematiku.

V šiestej a siedmej kapitole sa autori zaoberajú rastúcou úlohou peňažnej a da-

ňovej politiky v sledovaných krajinách. Konštatujú, že peňažná politika v dôsledku jej doterajšieho ortodoxného zamerania nebola úspešná pri udržaní cenovej stability. Pravdepodobne z tohto dôvodu vzrástla úloha štátneho rozpočtu v sledovaných krajinách.

Osma až jedenásta kapitola sú venované čiastkovým problémom fungovania indikatívneho plánovania. Skúmajú sa tu možnosti indikatívneho plánovania z hľadiska plánovania rozsahu štátnych výdavkov, cien, dôchodkov, pracovných síl, oblastnej politiky a platobnej bilancie. V kapitolách je zhromaždený cenný štatistický materiál, je však nedostatočne využitý v prospech teoretického obsahu uvedených kapitol.

V poslednej kapitole sa hovorí o plánovaní v EHS. Autori zdôrazňujú potrebu koordinácie hospodárskej politiky členských krajín, ako aj zabezpečenie pružnosti dlhodobých plánov. Toto je sťažené zosúladením hospodárskej politiky vo Francúzsku a NSR, ako aj riešením problé-

mov, ktoré sú spojené s prípadným vstupom Veľkej Británie do EHS. Riešenia vidia autori v uplatnení takého plánu, ktorý by informoval o vývoji národného hospodárstva, ale neeliminovať konkurenciu v rámci EHS. Nekladú si však otázku, či aj v tomto prípade možno ešte hovoriť o indikatívnom plánovaní.

Záverom môžeme konštatovať, že autorom práce sa v celku úspešne podarilo oboznámiť čitateľa s vývojom a súčasným stavom hospodárskej politiky vo výrobných krajinách. Kniha predstavuje celkom úspešný pokus o spojenie teórie hospodárskej politiky s analýzou (aj keď často popisnou) jej praktického uplatnenia. Práca je svojím rozsahom a úplnosťou podkladového a použitého štatistického materiálu vhodnou pomôckou pre podrobnejšie skúmanie hospodárskej politiky v uvedených krajinách a iste bude zaujímavá aj pre našich čitateľov.

Vladislav Bachár

Správy

Konferencia MEA „Plánovanie a trhové vzťahy“

Problémy fungovania ekonomického mechanizmu v rôznych spoločensko-ekonomických systémoch sú právom v popredí záujmu teoretických ekonómov na Východe i na Západe. Mnoho medzinárodných konferencií sa už pod rôznou hlavičkou zaoberalo touto problematikou, no pritom ešte stále rad problémov ostáva otvorených.

Rozvoj socialistickej ekonomiky, zdokonaľovanie metód plánovitého riadenia národného hospodárstva a ekonomické reformy v socialistických krajinách vniesli do tejto problematiky nové pohľady a prístupy, nastolili niektoré ďalšie teoretické problémy.

Preto je celkom pochopiteľné, že aj posledná výročná konferencia Medzinárodnej ekonomickej asociácie, ktorá sa konala 4.—8. mája 1970 v Libliciaci, sústredila sa na aktuálne problémy fungovania dvoch hlavných spoločensko-ekonomických systémov súčasnosti. Problematika bola stručne zhrnutá v názve konferencie *Plánovanie a trhové vzťahy*. Prípravný výbor, skladajúci sa zo zástupcov socialistických i kapitalistických krajín, rozdelil ústrednú tému konferencie na tri časti:

1. všeobecnú — úvodnú časť, v ktorej sa mali vyložiť niektoré základné pojmy a prístupy;

2. analýzu modelov fungovania zmiešanej ekonomiky (pod pojmom „zmiešaná ekonomika“ sa tu chápe ekonomický systém využívajúci v určitej miere trhový mechanizmus, ako aj štátne regulovanie a národohospodárske plánovanie — sem boli teda zaradené práve tak modely fungovania súčasnej kapitalistickej ekonomiky, ako aj modely fungovania socialistickeho hospodárstva);

3. základné hospodársko-politické nástroje ovplyvňovania fungovania ekono-

mického mechanizmu v dvoch hlavných spoločensko-ekonomických systémoch.

Program konferencie bol zostavený tak, že ku každej otázke boli vlastne dva úvodné príspevky — referát a koreferát, ktoré mali charakterizovať príslušnú problematiku z hľadiska dvoch rozdielnych spoločensko-ekonomických systémov. Ak referát pripravil ekonóm z kapitalistického štátu, koreferát predniesol delegát zo socialistickej krajiny a naopak. Na základe referátu a koreferátu sa ku každej téme rozvinula diskusia.

K prvej, úvodnej časti boli pripravené dva referáty: akademika T. Chačaturova (ZSSR) na tému *Spotreba a akumulácia ako ekonomické ciele* a prof. L. Turgeona (USA) s názvom *Ekonomické kategórie: delikátna rovnováha medzi realizmom a romantizmom*.

Akademik Chačaturov vo svojom príspevku vysvetlil základné poučky marxistickej politickej ekonomie o vzťahu výroby, spotreby a akumulácie a podrobnejšie sa zaoberal vzťahom spotreby a akumulácie v procese vývinu sovietskej ekonomiky. Osobitnú časť referátu venoval vzťahu centrálného plánovania a trhového mechanizmu v súvislosti s ekonomickou reformou v ZSSR.

Lynn Turgeon si vo svojom referáte postavil otázku, čo z kategórií trhovej ekonomiky, ktoré sú bežným teoretickým arzenálom nemarxistickej ekonomie, sa dá využiť v podmienkach socializmu. Z tohto hľadiska rozdeľuje ekonomické kategórie na tri skupiny: 1. kategórie týkajúce sa oblasti spotreby a dopytu; 2. kategórie týkajúce sa mimospotrebných sfér ekonomiky; 3. kategórie vyjadrujúce vzájomný vzťah sféry spotreby a mimospotrebných sfér. Podľa jeho názoru najväčšia možnosť využiť niektoré kategórie nemarxis-

tickej ekonomie je v 1. skupine (pojmy ako elasticita dopytu, dôchodkový a substitučný efekt a pod. platia aj za socializmu). Za prejav ekonomického romantizmu v období bezprostredne po VOSR Turgeon považuje názory zamietajúce existenciu tovarovo-peňažných vzťahov a využívanie hodnotových kategórií v socialistickej ekonomike. Naproti tomu romantizmus niektorých súčasných ekonómov socialistických krajín vidí v preceňovaní úlohy trhu v socialistickej hospodárstve.

Koreferáty k oboj úvodným príspevkom vypracovali Dr. K. Kouba, CSC. (ČSSR) a prof. J. Marczewski (Francúzsko). Zaoberali sa vzťahom centralizovaného a decentralizovaného modelu socializmu, úlohou cien v socialistickej ekonomike (k tejto problematike prof. Marczewski predložil osobitný elaborát), problematikou investícií atď.

Druhá tematická skupina bola rozdelená na štyri podtémy. Základné problémy fungovania oboch spoločensko-ekonomických systémov sa mali analyzovať v referáte *Efektívnosť plánovania a konkurencie*, ktorý vypracoval prof. A. Lindbeck (Švédsko). Prof. Lindbeck porovnáva efektívnosť dvoch modelov ekonomiky — modelu trhového hospodárstva a modelu centrálného riadenia (ide o teoretické abstrakcie značne vzdialené reálne existujúcim typom kapitalistickej i socialistickej ekonomiky) z hľadiska piatich dimenzií efektívnosti: 1. statická alokačná efektívnosť (či sú splnené podmienky Paretoho optima); 2. statická technická efektívnosť (stupeň využitia zdrojov na mikroúrovni i makroúrovni); 3. dynamická alokačná efektívnosť (problém rovnovážneho rastu zodpovedajúceho technologickým podmienkam i spotrebiteľským preferenciám); 4. dynamická technická efektívnosť (technický pokrok, inovácie); 5. efektívnosť v koordinácii informácií.

Prof. Habr (ČSSR) v koreferáte poukázal na nedostatočné rozpracovanie metód a pojmového aparátu komparatívnej ekonomie, čo sa prejavilo aj v štúdií prof. Lindbecka. Efektívnosť rozdielnych spoločensko-ekonomických systémov nemožno posudzovať na základe kritérií rozpracovaných neoklasickou ekonómiou.

Ďalšou podtémou v rámci druhej sku-

piny boli otázky ekonomickej stability. Referát k tejto problematike vypracovali prof. E. Domar a Dr. J. Siegel (oba ja USA), pričom svojmu príspevku dali provokujúci názov *Stabilita bez plánovania?* Zaoberali sa vývinom ekonomiky USA za roky 1948—1949 a vplyvom rôznych foriem hospodárskej politiky na ekonomickú stabilitu. Dospeli k záveru, že v tempe rastu hrubého národného produktu boli síce USA na predposlednom mieste sponedzi vybraných vyspelých kapitalistických krajín (NSR, Taliansko, Francúzsko, Kanada, USA, Belgicko, Veľká Británia), nezamestnanosť v USA bola v skúmanom období najvyššia, no vzostup cien bol najmenej prudký. Hospodársko-politickým zásahom štátu sa podľa názoru autorov podarilo zabrániť hlbokým depresiam i veľmi prudkej inflácií, no aj tak sa vo vývine americkej ekonomiky prejavili viaceré negatívne črty. Príčinu týchto javov vidia autori predovšetkým v konflikte cieľov hospodárskej politiky, nedostatočnej efektívnosti fiškálnej i monetárnej politiky, ako aj v inflačnej špirále mzdy-ceny.

V koreferáte k problematike ekonomickej stability podal prof. A. Bajt (Juhoslávia) výklad svojej teórie cyklov v trhovej ekonomike v Juhoslávii.

Problémy kritérií racionálnej spoločenskej voľby boli predmetom tretej podskupiny pod názvom *Spoločenská preferenčná funkcia*. Referát k tejto problematike vypracoval prof. R. Dorfman (USA). Pokúsil sa dokázať, že racionálna celospoločenská voľba je možná aj bez exaktného formulovania celospoločenskej účelovej funkcie. Referát nadväzuje na teóriu politického rozhodovania a využíva aparát teórie hier pri riešení problému, ako v konflikte záujmov rôznych politických koalícií možno určiť celospoločenské ciele. Príspevok sa pohyboval na vysoko abstraktnej, formálno-matematickej úrovni, nebral do úvahy konkrétne mocensko-politické vzťahy v reálne existujúcich ekonomických systémoch. Väčšinou formálne stránky problematiky sa dotýkal aj koreferát prof. Waltera (ČSSR).

Napokon štvrtou podtémou v druhej skupine bola problematika zahraničného obchodu a jeho regulovanie zo strany štátu. Referát k tejto téme pripravila Dr. S.

Havas (Maďarsko). Podala v ňom stručnú charakteristiku hlavných črt ekonomickej reformy v Maďarsku a podrobnejšie sa zaoberala úlohou zahraničného obchodu v súvislosti s ekonomickou reformou a jeho regulovaním zo strany štátu. Subjekty zahraničného obchodu v Maďarsku dnes majú právo do značnej miery samostatne rozhodovať o náplni svojich zahranično-obchodných operácií, voliť si partnerov a pod. Štát ich činnosť ovplyvňuje jednak ekonomickými nástrojmi (politika ciel, stanovenie kurzu forinta, subvencie podnikom), jednak administratívnymi formami (priznanie práva vystupovať ako samostatný subjekt v zahraničnom obchode). Referát vyúsťuje v závere, že ekonomická reforma v Maďarsku sa veľmi osvedčila, úspešný rozvoj zaznamenal aj zahraničný obchod. Vzrástol vývoz, zlepšila sa platobná bilancia krajiny a maďarské výrobky dokázali svoju konkurenčnú schopnosť na zahraničných trhoch.

Koreferát k problematike zahraničného obchodu vypracoval J. Marquez (Mexiko). Zaoberal sa v ňom charakterom a organizáciou zahraničného obchodu v Mexiku.

Tretia tematická skupina bola opäť rozdelená na štyri podtémy. Prvá podskupina sa pôvodne mala zaoberať otázkou cenovej a dôchodkovej politiky. Referát k nej mal vypracovať prof. Lipiński (Poľsko). Prof. Lipiński sa však konferencie nemohol zúčastniť, a tak namiesto jeho referátu dostal sa na program konferencie príspevok prof. G. Sorokina (ZSSR) o ekonomickej reforme v Sovietskom zväze. Prof. Sorokin vo svojom referáte vysvetľuje príčiny ekonomickej reformy v ZSSR, charakterizuje hlavné črty reformy (zvyšenie právomoci podnikov a združení, zníženie počtu centrálnych stanovenejších ukazovateľov, plnšie využívanie tovarovo-peňažných vzťahov atď.) a zamýšľa sa nad perspektívami jej ďalšieho vývoja. Autor upozorňuje na zmenený charakter trhu v socialistickej ekonomike (trh je nielen regulovaný, ale aj plánovaný) a zdôrazňuje, že intenzívnejšie využívanie tovarovo-peňažných vzťahov nijako neznamená oslabenie úlohy centrálného národohospodárskeho plánu. Práve naopak, možno hovoriť o zdokonaľovaní metód

plánovitého riadenia socialistickeho národného hospodárstva.

V koreferáte Dr. K. Klappholz (Veľká Británia) položil niektoré otázky súvisiace s príčinami ekonomickej reformy a perspektívami ďalšieho rozvíjania tovarovo-peňažných vzťahov v socialistickej krajínach.

Významnou oblasťou hospodársko-politických zásahov štátu (a to nielen za socializmu, ale aj v podmienkach súčasného kapitalizmu) je politika investícií a ich financovania. Referát k tejto problematike pod názvom *Financovanie investícií a príslušné ekonomické kalkulácie v socialistickej ekonomike* pripravil profesor H. Fiszela (Poľsko). V úvode zdôraznil potrebu využívať aj v socialistickej ekonomike úrokovú mieru ako samoorganizujúceho činiteľa v oblasti investičných rozhodnutí. Optimálnu výšku úrokovovej miery odvodzoval z Cobbovej-Douglasovej produkčnej funkcie (úroková miera sa má rovnať hraničnej produktivite kapitálu). Úroková miera podľa prof. Fiszela môže hrať významnú úlohu nielen ako kritérium pri voľbe optimálnych investičných variantov na úrovni podnikov a odvetví. Pôsobí aj opačný proces: z rozhodovania podnikov a odvetví o optimálnom investičnom programe (pri danej matici investičnej náročnosti rôznych technologických variantov a danej matici priamych výrobných nákladov, ako aj pri centrálnom určenom objeme investičných fondov) vyplynie určitá optimálna výška úrokovovej miery pre každú výrobnú jednotku. V procese postupnej výmeny informácií medzi centrom a podnikmi, resp. odvetviami sa centrálné prideľované investičné fondy neustále upravujú, optimálne úrokové miery výrobných jednotiek sa menia, až napokon dôjde k vyrovnaniu úrokovovej miery v celej ekonomike.

Prof. F. Forte (Taliansko) v koreferáte k problematike financovania investícií doplnil výklad prof. Fiszela pohľadom z druhej strany — vyložil teóriu financovania investícií v modernej kapitalistickej korporácii.

Tretou podtémou v oblasti analýzy hospodársko-politických nástrojov bola problematika antimonopolnej politiky. Referát

k týmto otázkam vypracoval R. Opie (Veľká Británia). V teoretickej časti svojho referátu sa zaoberal príčinami antimonopolných zásahov. Poukazyval na to, že existencia monopolov porušuje pružné fungovanie cenového mechanizmu, cena už nemôže adekvátne plniť svoju informačnú funkciu, a tým sa skresľuje celkový charakter alokácie zdrojov v ekonomike založenej na súkromnom podnikaní. Hlavný cieľ antimonopolných zásahov vidí autor v zlepšení mechanizmu alokácie. Preto podľa jeho názoru antimonopolná politika prichádza do popredia iba v situácii plnej zamestnanosti, pri vysokej nezamestnanosti alokačné problémy nie sú zaujímavé. V záverečných častiach referátu R. Opie charakterizuje hlavné antimonopolné zákony a inštitúcie vo Veľkej Británii.

M. Šestáková (ČSSR) v koreferáte poukázala najmä na zmeny v charaktere a cieľoch antimonopolnej politiky v súvislosti s rastúcou úlohou štátneho regulovania kapitalistickej ekonomiky. Paralelne sa menili aj teoretické koncepcie stojace v pozadí antimonopolných zásahov.

Posledným referátom v programe konferencie bol príspevok prof. J. Bénarda (Francúzsko) *Niektoré teoretické aspekty statkov kolektívnej spotreby*. Autor sa tu pokúsil využiť aparát ekonómie blahobytu na riešenie problému, do akej miery výrobu a distribúciu tzv. kolektívnych statkov možno ponechať trhovému mechanizmu a do akej miery sú v tejto oblasti potrebné štátne zásahy a využívanie netrhových vzťahov. Zostavil tri modely ekonomického optima. Prvý model vychádza z predpokladu, že všetky tovary sa vyrábajú v súkromnom sektore a dostávajú k spotrebiteľom prostredníctvom trhu.

Spotrebiteľia si však neuvedomujú vplyv spotreby niektorých tovarov (napr. alkoholických nápojov) na svoje zdravie. Štát preto musí daňovou a subvenčnou politikou modifikovať štruktúru spotreby. Druhý model predpokladá, že statky kolektívnej spotreby sa jednak predávajú na trhu, jednak ich poskytuje štát (bezplatne alebo za nepatrný poplatok), pričom spotrebiteľia neracionálne preferujú služby poskytované súkromným sektorom. Napo-

kon tretí model optimalizácie je kombináciou prvých dvoch modelov. V závere autor konštatuje, že v oblasti distribúcie statkov kolektívnej spotreby sú nevyhnutné zásahy štátu, individuálne preferencie musia byť nahradené celospoločenskými preferenciami. Štát sa má pritom opierať o najnovšie poznatky vedy.

Koreferát k tejto problematike vypracoval prof. Dorfman (USA). Zameral sa najmä na formálnu stránku Bénardovho referátu, kde navrhoval niektoré zmeny. Vyslovil tiež pochybnosť o tom, či nedostatočnú informovanosť spotrebiteľov možno považovať za hlavnú príčinu štátnej intervencie v oblasti distribúcie kolektívnych statkov.

Široká paleta problémov nastolených v referátoch a koreferátoch podnietila veľmi živú a otvorenú diskusiu, ktorú v našej správe môžeme iba veľmi stručne charakterizovať.

Väčšia časť diskusie mala charakter vytvorenej výmeny názorov medzi buržoáznymi a marxistickými ekonómami o niektorých základných otázkach fungovania socialistickej ekonomiky (otázky cenového mechanizmu, investičnej politiky, vzťah plánu a trhu, problém monopolu a súťaženia v socialistickej hospodárstve atď.). Je samozrejmé, že v tejto oblasti nebolo možné dospieť k jednotným názorom. Prínosom však bolo už aj to, že sa vyjasnili mnohé starožitné a prístupy. Ukázalo sa, že objektívne porovnávanie rôznych stránok ekonomického mechanizmu súčasného socializmu a kapitalizmu naráža nielen na ideologicko-triedne predsudky nemarxistických ekonómov, ale je aj do značnej miery sťažené nedostatočným rozpracovaním metód komparatívnej ekonómie.

Časť diskusie sa zamerala na problémy fungovania súčasnej kapitalistickej ekonomiky. Tu si delegáti z kapitalistických krajín vymieňali názory na efektívnosť rôznych foriem hospodárskej politiky (s konkrétnou aplikáciou na tú ktorú krajinu), úlohu zahraničného obchodu, vzájomný vzťah štátneho regulovania a trhového mechanizmu v súčasnom kapitalizme, prípadne sa hodnotila aj praktická relevantnosť niektorých teoretických koncepcií nemarxistickej ekonómie.

Na konferencii sa zúčastnil pomerne malý počet oficiálnych delegátov (cca 30), no ukázalo sa, že práve toto organizačné obmedzenie priaznivo vplývalo na vecný charakter diskusie. Celkove možno diskusiu hodnotiť ako veľmi užitočnú výmenu

názorov o základných problémoch fungovaní dvoch hlavných spoločensko-ekonomických systémov súčasnosti.

Monika Šestáková

CONTENTS

Articles

- Ernest Freistadt, Futurology and Underdeveloped countries 673

Discussion

- Jozef Košnář, Some Notions Resulting from an Analysis of Slovakia's Joining the International Work Distribution 684

Consultation

- Petr Tomášek, The Problem of Structure Conversion in Industrially-Developed Regions 697

Surveys

- Drahoš Šibl, Economic Aspects of EEC's Transition from a Customs Union to an Economic Union 709

Science Abroad

- K. Kedrova, Mastering New Technique and Its Role in Stimulating Technical Progress 726

Glossary

- Herta Gabrielová, State Internationalism in Agriculture and Labini's Theory of Oligopole 739

Book Reviews

- Economic Reforms in COMECO Countries — M. Kočiščák 747

- R. N. Cooper, International Finance — P. Ondrčka, D. Šibl 751

- Lionel Stoleru, L'imperatif industriel — E. Šarmír 754

- Lucjan Ciamağa, Work Distribution in Industry of EEC Countries — V. Pavlát 758

- G. Denton, M. Forsyth, M. MacLennan, Economic Planning and Policies in Britain, France and Germany — V. Bachár 761

Reports

- MEA Conference „Planning and Market Relationships“ (M. Šestáková) 764

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

- Эрнест Фрайштадт, Футурология и слаборазвитые страны 673

Дискуссия

- Йозеф Кошнар, Некоторые замечания к анализу включения Словакии в международное разделение труда 684

Консультации

- Петр Томашек, Проблемы конверсии структуры промышленно развитых областей 697

Обзор

- Драгош Шибл, Экономические аспекты перехода ЭЭС от таможенной к хозяйственной унии 709

Наука за рубежом

- К. Кедрова, Фонд освоения и его роль в стимулировании технического прогресса 726

Отклики

- Герта Габриэлова, Государственное вмешательство в сельское хозяйство в теории олигопола Лабина 739

Рецензии

- Г. Б. Герцович, Совершенствование методов хозяйствования в европейских странах — членах СЕВ — М. Кочишчак 747

- Р. Н. Купер, International Finance — П. Ондрчка, Д. Шибл 751

- Лионел Штолери, L'imperatif industriel — Э. Шармир 754

- Луциан Циамага, Разделение труда в промышленности ЭЭС — В. Павлат 758

- Г. Дентон, М. Форсит, М. МакЛеннан, Economic Planning and Policies in Britain, France and Germany — В. Бахар 761

Сообщения

- Конференция МЭА „Планирование и рыночные отношения“ (М. Шестакова) 764

Autori článkov: Ernest Freistadt, Ing., CSc., samostatný vedecký pracovník Ekonomického ústavu SAV v Bratislave — Jozef Košnár, prof., Ing., DrSc., pracovník Vysokej školy ekonomickej v Bratislave — Petr Tomášek, Ing., výskumný pracovník Ústavu pro výzkum rozvoje měst v Ostrave — Drahoš Šíbl, doc., Ing., CSc., pracovník Vysokej školy ekonomickej v Bratislave — K. Kedrova, Moskva — Herta Gabrielová, Ing., samostatný odborný pracovník Ekonomického ústavu SAV

Z OBSAHU čísla 9/XVIII/1970

- Jozef Sojka, Regulácia investícií v ekonomickom systéme pri použití štruktúrnej analýzy
- Mikuláš Kočiščák, Buržoázni ekonómi o ekonomických reformách v socialistických krajinách
- Svetlana Hoffmannová, Sovietska diskusia o predmete politickej ekonómie socializmu
- František Zeman, K otázke konštrukcie súhrnných ukazovateľov rozvoja školstva a vzdelania obyvateľstva
- Nikolaj Ivanovič Kovalev, Politická ekonómia socializmu a ekonomicko-matematické metódy

---

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník XVIII, 1970, číslo 8. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Vedúci redaktor Ernest Freistadt, tajomníčka redakcie Hana Smilková. — Tlačia: Tlačiarenské závody Pravda, závod Bratislava. — Výmer PIO č. 9263/50-III/2. — Rozširuje poštová novinová služba. — Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Celoročné predplatné Kčs 80,—, jednotlivé čísla Kčs 8,—.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1970.